62
63

NURULLAH ATAÇ — Asım BEZİRCİ

ASIM
BEZİRCİ

NURULLAH ATAÇ

ELEŞTİRİ ANLAYIŞI VE YAZILARI

AHK

Bu eserin yazılmasında büyük yardımı dokunan
Refika Bezirci'ye sevgiyle

Kapak Düzeni	Etem ÇALIŞKAN
Dizgi	KARDEŞ Matbaası
Baskı	BAHAR Matbaası
Kapak Baskısı	AR Matbaası

Mayıs / 1968 — İstanbul

Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları

NURULLAH ATAÇ

Eleştiri Anlayışı Ve Yazıları

Hazırlayan:

ASIM BEZİRCİ

ASIM BEZİRCİ'NİN

ÖBÜR ESERLERİ

Çok Kapılı Oda, 1961

Edip Cansever, 1961

Günlerin Götürdüğü Getirdiği, 1962

Bilimden Yana, 1963

Abdülhak Hâmit ve Tarık Yahut Endülüs Fethi, 1966

Okudukça, 1967

Orhan Veli, 1967

Ahmet Haşim, 1967

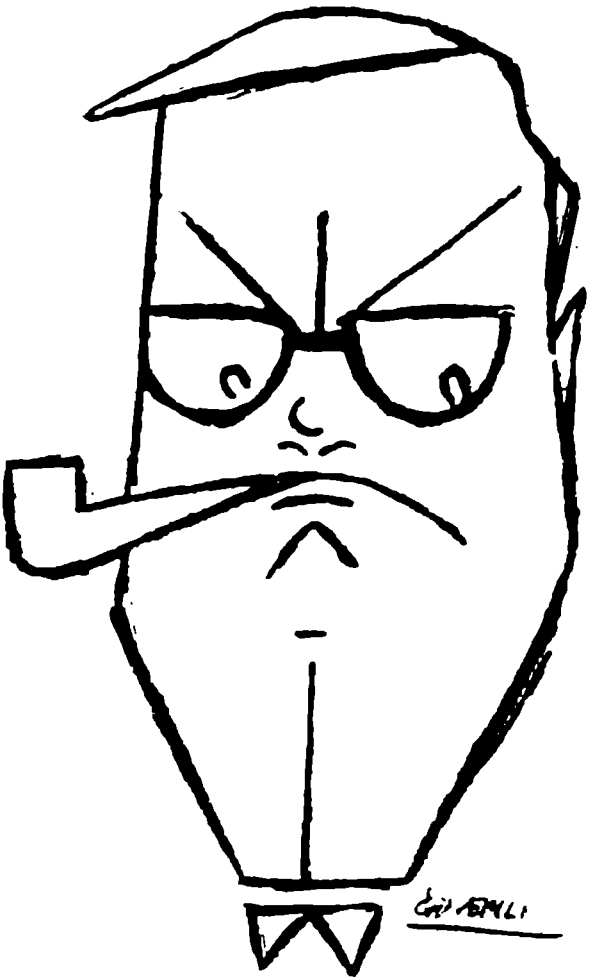
Metin Eloğlu (Çıkacak)

1950 den Sonraki Kadın Hikâyecilerimiz (çıkacak)

AKŞAM KİTAP KULÜBÜ Serisi, No: 62 - 63

Ataç, adını «Aydın» koyduğu torunuyla

GIANELLI

ATAÇ'I İNCELERKEN

NURULLAH ATAÇ eşine az rastlanır bir yazarımızdı. Bütün varlığını edebiyata adamıştı. Yüreğini de, kafasını da edebiyat doldurmuştu. Keziban'ın ağzından kendini şöyle anlatıyordu: «Sizde edebiyat sevdası var, ancak edebiyata vurgunsunuz, her şeyi edebiyat arkasından görüyorsunuz. (...) Siz bir tutsaksınız, edebiyat tutsağı... Edebiyat sizi avucunun içine almış, bir dakika salıvermiyor. Her düşüncenize, her duygunuza edebiyat karışıyor.» (1)

Gerçekten de bir «edebiyat tutsağı» idi Ataç. Bir tiryâki, bir âşık. O kadar ki, salt «edebiyat için», «edebiyatla birlikte» yaşadığı söylenebilirdi. Tıpkı, «Ben» başlıklı yazısında söylediği gibi: «Ben, edebiyatı kendime dert edinmiş bir adamım. Gece gündüz edebiyat düşünürüm. Sevdiğim bir şiiri tanıdıklarıma okumadığım, yahut bir edebiyat sorunu üzerine tartışmaya girişmediğim günler, yaşadım saymam kendimi. «Bugün Türkelinde en tam edebiyat adamı kimdir?» diye sorarlarsa, beni gösterebilirsiniz.» (2)

Sahiden de öyleydi. Bir «edebiyat adamı» olarak Ataç'ın edebiyat ve düşünce hayatımıza birçok yararlıkları dokundu. Bunlardan birkaçını sıralayalım:

---

(1) Deniz Boyunda, Ulus gazetesi, 18.7.1945
(2) Diyelim, S. 12-13.

— Edebiyatımızın doğululuktan kurtulması, batılılaşması, batılı ürünlerin dilimize çevrilmesi;

— Düşünüşümüz gibi yazışımızın da süsten, gösterişten, özentiden, yapmacıktan, sahtelikten arınması, duygusallıktan sıyrılarak, akılcı, yalın, açık bir kimlik kazanması;

— Edebiyatın yenileşmesi, beğenice yükselmesi, yerleşmiş kalıplardan, eskimiş görüşlerden ayrılması, köhnemiş değerlerin ayıklanması, genç sanatçıların tanınması, benimsenmesi, yetişmesi;

— Okurlar ile yazarların eleştiriyle, eleştirinin sorunlarıyla tanıştırılması, ortamın eleştiriye hazırlanması;

— Türkçenin özleşmesi, benliğine kavuşması, yazı diline konuşma dilindeki özelliklerin aşılanması;

— Bağnazlıkla (taassupla), dogmacılıkla, kör inançlarla, beylik düşüncelerle çarpışılması, okurların özgür düşünmeğe, şüpheciliğe, gerçekçiliğe çağırılması, v.b....

Ataç, bu konularda hatır gönül tanımadan yılmaz bir öncü, bir ülkücü, bir ahlâkçı gibi çalıştı. Doğruluğu, içtenliği, yürekliliği ile örnek bir yazar oldu. Okurları üstünde olumlu etkiler bıraktı. Çevresini gücü yettiğince sarstı, uyardı, eğitti.

Edebiyatımıza bunca yararlığı dokunan Ataç'ın yeri ve önemi, yazık ki, uzun süre gölgede kaldı. Gerçi yazılarında Ataç'ı övenler ya da yerenler eksik olmadı. Ama, sağlığında, kimse onu inceleyip değerlendiren bir kitap çıkarmadı. Oysa, nice küçük ve değersiz kişiler için ardarda kitaplar yayımlanıyordu. Yıllarca önce, Bedri Rahmi bu durumdan haklı olarak yakındı, fakat aldıran olmadı: «Biz ne tuhaf insanlarız! İşte bir muharrir, yirmi senedir yazıyor. Hepimiz onu seviyor, sayıyor, arıyo-

ruz. Fakat niçin içimizden birisi bir gün kolları sıvayıp bu muharririn gazete ve mecmualarda parça parça dağılmış eserini toplamak, seçmek ve incelemek hevesine düşmüyor?» (3).

Ölümünden sonra, Ataç için bir yığın yazı karalandı. Tahir Alangu bunlardan çoğunu «Ataç'a Saygı» adıyla bir kitapta topladı (1959). Fakat, toplamanın da gösterdiği gibi, yazıların büyük bir bölüğü, her ölüye uygulanan kalıplaşmış sözler ya da ölçüsüz övgülerle donanmıştı. Gerçi, Ataç'ın kişiliğini dostluk anıları arasından başarıyla belirtenler (Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Eyuboğlu, Hilmi Ziya Ülken, vb. gibi) eksik değildi. Ama, Ataç'ı nesnel bir tutum, bilimsel bir yöntem ve sistemci bir görüşle derinliğine inceleyip değerlendirmeğe yönelen pek yoktu. Ancak, Alangu'nun kitabına eleştirilerini almağa lâyık görmediği iki yazar bunu yapmağa çalışmıştı: Hüseyin Cöntürk ile Tâlât Tekin... Cöntürk, Ataç'ın eleştirmenliğini, Tekin ise dilciliğini incelemişti (4). Gelgelelim, her ikişinin incelenmesi de kısa ve yetersizdi, ana noktalara değinmekle kalıyordu. Onların peşinden Muzaffer Uyguner, Ataç'ın «Şiir ve şairle ilgili düşünceler»ini derleyip açıkladı (5). Fakat bu yararlı ve uzun açıklama, daha çok Ataç'ın kitaplarındaki sayılı yazılara dayandığından, gazetelerle dergilerdeki yüzlerce yazıyı göz önünde tutmadığından ve çözümleyip eleştirmediğinden ötürü eksiklikten kurtulamadı. Uyguner'den dört yıl sonra bir başka eleştirmen —Metin And— Ataç'ın tiyatro yazılarını derleyip gözden geçirdi. Ataç'ın yazarlık hayatının daha çok ilk dönemini kaplayan bu ya-

(3) Biricik münekkidimiz, İşte dergisi, 1.2.1944.
(4) Hüseyin Cöntürk — Onun Arkasından, Pazar Postası, 2.6.1957. Talat Tekin — Ataç'ın Dilciliği, Türk Dili, 1.5.1958
(5) Bak: Ataç'la İlgili Yayınlar bölümü, s. 77 78.

zıları batılı bir anlayış ve yöntemle inceleyip değerlendirdi (6). Ardından, Hikmet Dizdaroğlu, Ataç'ın dille ilgili —Konur Ertop'un derlediği— yazılarını özetleyip çözümledi (7). Kitabın arkasına eklenen, Sami Nabi Özerdim' in, «Nurullah Ataç Bibliyoğrafyası», bu çözümlemeyi yararlı bir kaynakla zenginleştirdi. Son olarak, Saadet Ulçugür, Ataç'ın «hayatı, sanatı, eseri» üstüne bir kitap çıkardı (8). Doyurucu olmayan bir önsözden sonra, Ataç' ın kişiliğini, belli konulardaki düşüncelerini «kendi ağzından» belirtmek amacıyla «yapıtlarından örnekler» veriyor. Ne var ki, bunu yaparken, Muzaffer Uyguner gibi o da Ataç'ın dergilerde ve gazetelerde kalmış yazılarına pek bakmamış, daha çok kitap halinde basılmış olanlarla yetinmiş. (Ataç'ın kitaplarında bulunan yazıları 500'e yaklaşır, dergi ve gazetelerde bulunanları ise 4000'i aşar.) Üstelik, Ataç'ın ilgilendiği sayısız konuların da ancak birkaçını ele almış. Oysa, Ataç'ın zengin kişiliğini tüm yanlarıyla ortaya koymak için «bütün» yazılarının taranması gerekirdi. Ulçugür'den sonra Konur Ertop (Çevirmen Olarak Ataç» adlı bir yazı yayımladı (9). Ataç'ın çeviri ile ilgili düşüncelerini çözümleyip değerlendirdi. Gerçi Ertop'un yazısı, Ataç'ın yalnızca çeviri anlayışını ele alıyordu, çevirilerinin asıllarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmesine geçmiyordu, ama belgelere dayanan bir araştırma olması dolayısıyla ilgi çekiciydi. Ertop, iki yıl sonra, **Günlerin Getirdiği - Karalama Defteri**'nin yeni basımı için uzun bir Önsöz yazdı. Burada Ataç'ın daha çok sanat ve edebiyatla ilgili düşüncelerini kaynak göstererek özetledi. Özetleme büyük bir emeğin ürünüydü, da-

(6) Metin And - Ataç Tiyatroda, 1963
(7) Nurullah Ataç - Söyleşiler (Dil üzerine), 1962
(8)Saadet Ulçugür - Nurullah Ataç, 1964
(9) Türk Dili Dergisi, 1.3.1965

ğınık metinlerin teker teker taranmasıyla elde edilmişti; fakat tasnifsiz ve sistemsizdi, üstelik, şeyhine hayran bir müridin davranışıyla yapılmıştı: övgüden eleştiriye geçmiyordu.

Gerek And'ın gerek Dizdaroğlu'nun, gerekse Ertop'un çalışmalarıyla Ataç'ın hiç değilse, dil, tiyatro, edebiyat ve çeviri alanındaki yeri az çok ışığa kavuşmuş oldu. Ben de, bu yazımda, Ataç'ın «eleştiri anlayışı»nı incelemeği deniyorum. Denemem, And, Dizdaroğlu ve Ertop'un sözü geçen incelemelerinden önce yayımlanmıştı (10). Sabahattin Eyuboğlu, Suut Kemal Yetkin, Melih Cevdet Anday, Hüseyin Cöntürk, Memet Fuat ve Fethi Naci gibi denemeci ve eleştiricilerimizin yanı sıra Ataç'ı da incelemiştim.

İncelememi ikinci kez yayımlarken yeniden işledim. Elimden geldiğince geliştirmeğe, genişletmeğe uğraştım. Yargılarımı, bulduğum yeni belgelerle pekiştirmeğe, çözümlemelerimi yeni örneklerle desteklemeğe çalıştım. Ataç'ı kendi sözleriyle tanıtmağı daha uygun gördüm. Bunun için, gazetelerde ve dergilerde unutulup kalmış yazılarından bilerek sık sık parçalar aldım.

İncelememde Ataç'ın eleştiri uygulayışına da yer yer dokundum, ama daha çok eleştiri anlayışı üzerinde durdum. (Eleştiri uygulayışını da ayrı bir inceleme konusu olarak işlemekteyim.) Bu anlayışın getirdiği düşünceleri, örnekler vererek, gözden geçirdim. Onları, kaynaklarına giderek, evrimi içinde belirtmeğe ve nesnel açıdan yargılamağa giriştim. Ataç'ın yargılanmasını övülmesine yeğ tuttum. Şimdilik yapılacak en uygun davranışın da bu

(10) Eleştiri Kuramı Yönünden Nurullah Ataç, Yelken dergisi, Eylül - Ekim 1961.

olduğunu sanıyorum. Ataç artık tarihin malı olmuştur. Geri dönmesi ne mümkün, ne de gereklidir. O'nu yaratan çağ ve koşullar değişmiştir. Bir daha Ataç gibi biri gelemez, gelse de onun gibi olamaz. Bunu kavrayamıyanlar, eleştirilmesi gerekirken, enikonu putlaştırdılar O'nu. Ölüm yıldönümlerinde **anma** başlığı altında **tapınma** yazıları yayımladılar. Oysa, Ataç gibi ömrü putları kırmakla geçmiş, kusurlarını yiğitçe itiraf etmiş bir kişiye hiç yaraşmayan bir yoldu bu. Onun için ben, Ataç'ı gözü kapalı yüceltmek yerine, yargılayarak değerlendirmeğe çalıştım. Yargılamamın sonuna, Ataç için yazılmış yazıların bibliyografyasını ekledim. Ayrıca, Ataç'ın 1921 den ölünceye değin «eleştiri üstüne» yayımladığı yazıları derledim. Eski dergi ve gazetelerde çoğu unutulup gitmiş bu yazıları bulup gün ışığına çıkarmak istedim. Böylece, yargılarımı metinlerle bütünlemeğe çalıştım. Öyleyken, çalışmamdaki eksikliği biliyorum: Ataç'ı bir yanıyla değil, bütün yanlarıyla incelemeliydim. Nitekim, başlangıçta amacım buydu. Ama, sonradan, bunun tek kişinin üstesinden gelemiyeceği büyük bir iş olduğunu anladım. (Ataç'ın 80 i aşkın dergi ve gazetede 4000'i aşkın yazısı çıktığını hatırlatmak isterim.) Böyle bir işin altından ise ancak bir kurul kalkabilirdi ya da ayrı ayrı çalışan birçok kişiler. Bundan ötürü, benden önceki inceleyiciler gibi davranmak zorunda kaldım: Ataç'ın yalnızca bir yanını —eleştiri ve eleştirmen anlayışını— ele aldım.

Bu ele alışta şu düşüncenin de etkisi oldu: Ataç'ın eleştirideki yeri belirlenmedikçe, bizde bir eleştirmenin yolunu bulması zordur; bulsa bile, Ataç'la hesaplaşmadan yolunda ilerleyemez. Ayrıca, bugünkü eleştiriciliğimizin dünkünü aşması yahut zenginleştirmesi de gene Ataç'ın değerlendirilmesine, eksikleriyle erdemlerinin ortaya konmasına bağlıdır. Neden derseniz, «dünkü eleştir-

menin tarihi yüzde doksan Ataç'ın tarihidir. Ataç'ın tarihi yazılmadıkça bugünün eleştirmesi ışığa çıkamaz, bugün bir eleştirme kuşağı yaşıyor denemez.» (11).

İşte, incelemem, bir bakıma bu gerçeğin, daha doğrusu, bu ödevin ürünüdür. Belki biraz geciktim bu ödevi yapmakta. Belki benim yaptığım, büyük bir işin küçük bir taslağıdır, bir başlangıçtır ancak. Ama bu kadarcığının bile hiç yoktan iyi olduğunu sanıyorum. Elbette, başka inceleyeciler onun eksiklerini tamamlayacaklardır. Tamamlamalıdırlar.

(11) Hüseyin Cöntürk - Ataç Deyince, Ataç dergisi, 15.7.1962.

ATAÇ'IN KİTAPLARI

Günlerin Getirdiği, 1946, 1957, 1967
Karalama Defteri, 1952, 1962, 1967
Sözden Söze, 1952
Ararken, 1954
Diyelim, 1954
Söz Arasında, 1957
Okuruma Mektuplar, 1958
Günce, 1960
Prospero ile Caliban, 1961
Söyleşiler (dil üzerine), 1962
Söyleşiler, 1964

NURULAH ATAÇ

Eleştiri ve Eleştirmen Anlayışı

Asım Bezirci

ÖZNELCİLİK YOLUNDA

Ataç'a göre eleştiri ile eleştirmen

ATAÇ'ın eleştiri anlayışı ya da, başka bir deyimle, eleştiri kuramıyla ilgili düşünceleri iki ana kümede toplanabilir. Gerçi bu kümelerin çevresinde eleştiriyle ilgili başka düşünceler de vardır. Ama bunlar çoğunlukla yan düşüncelerdir, ya sözü geçen kümelere bağlanmışlardır ya da onların dolayında yer almışlardır. Temel, daha doğrusu eksen düşünceler bu kümelerde toplanmışlardır. Nitekim, kümelerden herbiri Ataç'ın evrim sürecinde belli bir dönemi kucaklamaktadır. Bu dönemler, aynı zamanda, belli bir eğilimin de adıdır: Öznelcilik dönemi (1921 1951), nesnelcilik dönemi (1952 1957). Onun için, bir incelemede bu dönemlerin, bu kümelerin ağır basması ne denli doğal ise, yan düşüncelerin hafifte kalması, fakat ihmal edilmemesi de o denli gereklidir: İşte incelememde benim de izlediğim yol budur.

Öznelcilik döneminin temel düşünceleri kısaca şöyle özetlenip yargılanabilir:

Eleştirinin Tanımı

Ataç'ın ilk yazısı 19.10.1921 de Dergâh dergisinde yayımlanıyor: «Yanılmıyorsam 1921 deydi, Dergâh'ta yaz-

mağa başladım. Ahmet Haşim'in **Göl Saatleri** yeni çıkmıştı, ilk yazım onun üzerinedir. Sonra tiyatro eleştirmesine geçtim» (1). Gerçi, Ataç'ın ilk yazısı bir şiir eleştirisiydi, sonra da tiyatro üstüne birtakım eleştiriler yazdı, ama onun asıl dileği bir sanatçı, bir şair olmaktı: «Bir sanat adamı olmaktı, sanat eserleri yaratmaktı benim dileğim.» (2). Bu dilekle birtakım şiirler, hikâyeler, oyunlar yazıyor, yayımlıyordu. İlkin oyun yazarlığına özeniyor: «Çocukluğumdanberi pek severim oyun görmeği. Kendim oynamağa, oyunlar yazmağa özendiğim oldu, o vergi yokmuş bende, beceremedim» (3). Sonra hikâyeye, şiire geçiyor: «Ben eski dille, konuştuğumuz dille de yırlar (şiirler) söyleyip öyküler yazmağı beceremedim. Denemesine denedim ya, olmadı başaramadım o işi» (4). Başaramamış da olsa, uzun süre, sanatçı olma umudundan vaz geçemiyor: «Şair olmadığımı, olamıyacağımı anlamıştım, gene de gözüm sanattaydı, bir sanat adamı sayılmaktaydı: «Ne çıkar şair deyilsem? Ben de eleştirmeye veririm kendimi, o yolda ün kazanırım, adım yarına, gelecek yüzyıllara ulaşır » diyordum» (5).

Ataç'ın «en derin yaram» dediği bu umut, daha doğrusu, bu eğilim yıllarca eşleştiriyi de bir sanat saymağa itiyor onu.

Eleştiriyi bir sanat sayma eğilimine yabancı yazarlarda da rastlıyoruz. Sözgelişi Baudelaire, Du Bos, Claudel, Hazlitt, Hugo, Mallarmée, Maulnier, Schegel, Thi-

(1) Diyelim, S. 8
(2) En Derin Yaram, Pazar Postası, 23.12.1954
(3) Bir Oyun, Ulus gazetesi, 15.1.1949
(4) Diyelim, S. 101
(5) Eleştirmeci, Pazar Postası, 13.5.1951

baudet, Wilde gibi yazarlar eleştiriyi bir sanat, bir yaratıcılık gibi görmüşlerdir. Nitekim, Du Bos'a göre «eleştiri bir yaratma işi»dir (6). Wilde'a göre «eleştiri yaratma içinde bir yaratma»dır (7). Yurdumuzda da aynı görüşe bağlanan yazarlar eksik değildir. Sözgelişi, Suut Kemal Yetkin'e göre, «eleştiri de bir sanattır.» (8). Hikmet Dizdaroğlu'na göre «eleştiri de bir sanattır, ama bilim ve teknik yanı ağır basan bir sanat» (9). Memet Fuat'a göre «eleştiri, konusu sanat olan bir sanattır.» (10). Bu yazarlarımız gibi, hatta onlardan da önce, Ataç «tenkit bir sanattır» diyor (11). Onun için, okuyucular eleştiriyi «ancak bir sanat eseri gibi» okurlar, okumalıdırlar (12). Nitekim, Ataç da onlar gibi, «bir sanat eseri diye, zevki için» okuyor ve yazıyor onu: «Doğrusu, eleştirmecileri de okurum; sözünü ettikleri kitap üzerine bir fikir edinmek için değil, öyle bir şey aramam onlarda; ama içlerinde tatlı tatlı yazan, hoş sözler bulup söyleyen adamlar vardır, onları okumak hoş olur. Sizin anlayacağınız, eleştirmeyi de bir sanat eseri diye, zevkim için okurum.» (13). Sözgelişi, Saint Beuve'ün eleştirilerini «bir şairin, bir hikâyecinin eserlerini okur gibi okuruz.» (14). «Sainte

---

(6) Bak: Guy Michaud - Introduction à une science de la Littérature, 1950, P. 46

(7) Oscar Wilde Sanatçı Olarak Eleştirmen, çeviren Kâmuran Şerif Saru, Türk Dili dergisi, Temmuz 1963,

(8) Suut Kemal Yetkin Düşünceye Saygı, Türk Dili dergisi, Mayıs 1961

(9) Türk Dili dergisi, Temmuz 1961, S. 783.

(10) Memet Fuat Düşünceye Saygı, 1960, S. 46

(11) Tenkit, Akşam gazetesi, 1.4.1939

(12) Aynı yazı.

(13) N. Ataç - Eleştirmeci, Pazar Postası, 13.5.1951

(14) N. Ataç Umutsuz Kalanların Uğraşı, Son Havadis, 23.3.1953

Beuve'ü severek okuruz, çünkü büyük bir sanatkârdır.» (15).

Tanımın getirdikleri

Gelgelelim, daha önce de uzun boylu açıkladığım gibi (16), «günümüzde» eleştiriyi sanatla (yani edebiyatla) bir tutmak doğru bir görüş değildir. Çünkü ikisi arasında konu, yöntem, yapı bakımından önemli ayrılıklar vardır (ya da belirmiştir).

Edebiyat gerçekliği (réalité'yi), insanoğlunun hayatını «olduğu gibi» vermez; daha doğrusu, veremez. Onu —kendi mantığına göre— ayıklar, düzeltir, hattâ değiştirir. Uygun bir «uslûp» ve öznel bir «yorum» içinde yeniden kurar: Kısacası, onu güzel bir biçimle canlandırır. Böyle bir canlandırma bizde «estetik bir duygu» uyandırır. İşte, bu biçim ve duygu edebiyatın ayırıcı özelliğidir. Gelgelelim, eleştiride ne bu çeşit bir biçim (sanatsal yapı ve anlatım), ne de duygu (güzellik zevki, neşesi, coşkusu) görülür, yahut görülmesi gereklidir. Çünkü, eleştirinin görevi güzellik yaratmak değil, yaratılmış güzelliği yargılamak, okurlara tanıtmaktır. Gerçi, eskiden yargılamanın ve tanıtmanın yanı sıra —belki onlardan da fazla— güzellik yaratmağı düşünen eleştiri örnekleri çoğunluktaydı. Ama, çağımızda bu türlü örnekler yıldan yıla azalmaktadır. Edebiyatla eleştiri birbirinden uzaklaşmakta ,eleştiriye «sanat» gözüyle bakanlar günden güne silinmektedir. Artık eleştiri, görevi dışında saydığı bu estetik yükü sırtından atmağı istemekte, sanatsal kaygı taşımayan, yalın, bilimsel bir anlatıma varmağa çalışmaktadır.

---

(15) N.Ataç - Münekkit Hakkında, Akşam, 10.8.1922
(16) Asım Bezirci - Bilimden Yana, 1963

Edebiyat gerçeğin tıpkısını değil, yansıtını verir: Gerçeği kopya etmez, ancak temsil eder. Bir bakıma, onu yeniden düzenler, yeniden yaratır. Bunu da, çokluk, imgelemeyle yapar. Gerçek, edebiyata, geniş anlamda, imge (image) şeklinde girer. Edebiyat, gerçeği imgesel bir nesneye çevirir (17). Hatta, Lecercle ile Albouy'a göre, fikirleri dahi imgeler halinde canlandırır (18). Gerekirse, bazı soyut fikirleri imgelerle somutlaştırır; bazı somut fikirleri ise soyutlaştırır. Gerçeğin zihnimizde, belleğimizde bulunan izlerinden, —duyum ve tasarımlardan—, yeni kuruluşlar, yeni düzenler yaratır. Onlardan çeşitli yollarla (yaklaştırma uzaklaştırma, katma çıkarma, büyütme - küçültme, benzetme - değiştirme gibi) görülmedik birleşimler meydana getirir.

Eleştiride ise durum başkadır. Çünkü edebiyatla eleştiri arasında amaç ve nitelik ayrılığı vardır. Bu ayrılık, eleştiriyi sanattan çok felsefeye ve bilime yaklaştırır. Nitekim, eleştiri için imge zorunlu değildir. Eleştiri, ancak görevini daha iyi başarmak üzere, arasıra ondan yararlanabilir. Bunun dışında işini imgelerden çok kavramlarla, düşüncelerle yürütür. Gereksiz saydığı sanatsal anlatışa boş verir. Açık, anlaşılır, düzgün, süssüz bir dili ona yeğ tutar. Çağımız eleştirisi için önemli olan, söylediklerinin «güzel» olması değildir; «doğru» olmasıdır, esere uygun ve yakın olmasıdır. Evet, sanat bir yaratmadır, ama eleştiri için aynı şey söylenemez. Gerçi, eleştirinin de yaratıcılık olduğunu söyleyenler az değildir. Bunlara bakılırsa, eleştiri de bir sanattır. Oysa, her eser «bir tek»tir. Bir benzeri kimse tarafından yaratılamaz.

---

(17) Jean Paul Sartre Situations II, Paris, 1948, P. 60

(18) Jean Louis Lecercle et Pierre Albouy - Problemes de la science de la littérature, La Pansée, 1.12.1953, P. 63

Hiçbir eleştirmen, sanatçının daha önce geçirdiği ruhsal serüvenleri, yaptığı denemeleri, araştırmaları «aynıyla» yaşıyamaz. Çünkü her eser sayısız koşulların (yaşantı ve gözlemlerin, duygu ve düşüncelerin, inanç ve eğilimlerin, etki ve öğrenmelerin...) ürünüdür. Bütün bu koşulların (şartların) bir başkası için de aynıyla var olması, iyice bilinmesi imkânsızdır. O kadar ki, aynı sanatçının da —koşullar zamanla değiştiğinden— aynı eseri yaratabileceği söz götürür. Hem, yaratsa bile, ikinci eser birincinin «tıpkısı» olmıyacaktır. Az ya da çok başka bir eser olacaktır. Öyleyse, sanatçının dahi bir daha gerçekleştiremediği bir işi yabancı birinin —eleştirmenin— gerçekleştirmesi düşünülemez. Eleştirmede yaratma değil; duyma, anlama, çözümleme, yargılama gücü vardır (ya da olmalıdır).

Eleştiride yaratıcılık

Eleştirmen için, burada, yaratıcılıktan olsa olsa iki yönde söz açılabilir:

1. Sanatçılıkta yaratıcı olmak: Sanatçının eserini bahane ederek bir başka sanat eseri yaratmak. Yargılayacağı eseri bunun için bir basamak yapmak. Onun itkisi ve etkisiyle ikinci bir eser yazmak. Bu eserde kendi özel yaşantısın, duyuş ve düşünüşünü dile getirmek. Okurlara sanatçının gücünü değil, kendi gücünü göstermek. Onları eşsiz zekâsına, sezgisine, yazarlığına hayran bırakmak. Sözün kısası, asıl konudan, eserlerden uzaklaşmak. Eleştiriciliği unutup yaratıcılığa özenmek.

2. Eleştiricilikte yaratıcı olmak: Eseri çözümlemeğe en elverişli yöntemleri bulmak, değer biçmeğe en elverişli ölçüleri seçmek. Giderek, yeni yöntemler, ölçütler, belgeler, düşünceler getirmek ya da onları geliştirmek. Kişisel görüşlerle, buluşlarla, araştırmalarla eleştirinin ortak

bahçesini zenginleştirmek. Eseri değişik bir açıdan ele almak, bilinmedik bir yanını aydınlatmak, köklerini göstermek. Şimdiye değin tanıtılmamış ya da kötü (yahut iyi) tanıtılmış bir eserin gerçek durumunu ortaya çıkarmak, öncü değerleri keşfetmek, v.b....

İşte, eleştirmenin asıl yaratıcılığı budur: Başkasının eserinden kalkarak ikinci bir sanat eseri yaratmak değil, yaratılmış bir eseri yeni yöntemlerle, yeni açılardan yeni belgelerle açıklayarak değerlendirmek...

Yazık ki Ataç eleştiride böyle bir yaratıcılığı tutmuyor. Gerçi o da eleştirmenin yaratıcı olmasını savunuyor. Ama, bu yaratıcılığın sanatçıya özgü bir nitelik taşımasını istiyor. Eleştiriyi bir sanat sâydığı için eleştirmeni de bir sanatçı sayıyor. Ona bakılırsa, en iyi eleştirmenler belki de sanatçılardır, örneğin André Gide, Octave Mirbeau, Marcel Proust gibi yaratıcılar... Çünkü «yaratıcılar, en çok da hikâye, roman yazarları başka kişilerin duygularını, düşüncelerini anlamağa alışmışlardır, onun için kendilerine benzemeyen romancıların, hikâyecilerin de ne yapmak istediklerini daha kolaylıkla anlayabilirler.» (19).

Ataç'ın bu düşüncesi belki **eleştirmen yaradılışlı** bazı sanatçılar için doğrudur, ama bütün sanatçılar için doğru değildir. Çünkü sanatçılar genel olarak kendi sanat anlayışlarıyla bağımlı ve sınırlıdırlar, kolay kolay onun dışına çıkamazlar. Oysa, aynı alanda da olsa, değişik anlayıştaki sanat ürünlerini doğru eleştirebilmek, bağımsız ve sınırsız olmağı, bir yerde saplanıp kalmamağı, kıskançlığa ve duygularına kapılmamağı zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluğa uygun yetenek ve davranışa ise sa-

(19) N. Ataç Karışmak, Varlık dergisi, 1.4.1954

natçılardan çok eleştirmenlerde rastlanmaktadır. Bu gerçeği gören Oscar Wilde şöyle diyor: «Sanatçının iyi bir sanat yargıcı olması doğru olmaktan o kadar uzaktır ki, gerçekten büyük bir sanatçı, başkalarının eserini hiçbir zaman yargılayamadığı gibi, doğrusu, kendi eserini de yargılamaktan acizdir. Büyük bir sanatçı kendi eserinden farklı bir sanat eserinin güzelliğini anlayamaz.» (20). Wilde'ın bu yargısını doğrulayan birçok örnek gösterilebilir. Nitekim Svinburn'e göre Goethe dünyanın en kötü eleştirmenlerinden biriydi. Dostoyevski Eugene Sue'yü Shakespeare'den üstün tutmuştu! Euripides Sofokles'i, Milton Shakespeare'i, Corneille Racine'i, Ronsard Rabelais'yi, Shelley Wordsworth'u, Copée Mallermée'yi, Byron Keats'i anlayamamış, değerini görememişti. Hugo klasiklerle ilgili yargılarında hep yanılmıştı. Bizde de Namık Kemal, Tevfik Fikret, Halit Ziya, Hüseyin Cahit, Süleyman Nazif, Rıza Tevfik, Celâl Sahir, Mithat Cemal, Ali Canip, vb. gibi sanatçılar Abdülhak Hâmit'le ilgili yargılarında hep yanılmışlar, onu ölçüsüz övgülerle gökyüzüne çıkarmışlardır. (Hâmit'in gerçek kişiliğini ilkin bir eleştirmen —Nurullah Ataç—, sonra bir edebiyat tarihçisi —Gündüz Akıncı— ortaya koymuştur.) Yahya Kemal ise ,onların tersine, birtakım değerli sanatçıları (Ahmet Haşim, Halit Ziya, Nazım Hikmet, Orhan Veli, Sait Faik, v.b.) haksız yergilerle yerin dibine batırmıştır (21). Gerçi, Wilde'ın yargısına uymayan iyi sanatçılar da yok değildir: Baudelaire, Eliot, Gide, Sartre, v.b. gibi. Fakat bunların hem sayısı azdır, hem de hepsi eleştirmen yaradılışlı kişilerdir. Öte yandan, zayıf sanatçı-

---

(20) Oscar Wilde Sanatçı Olarak Eleştirmen, Çev.: K. Şerif Saru, Türk Dili dergisi, 1.7.1963

(21) Bu konuda bakınız: Sermet Sami Uysal - Yahya Kemal' le Sohbetler, 1959, S. 65, 91

lar arasından güçlü eleştirmenler —örneğin Sainte Beuve, Hyppolite Taine, Samuel Johnson, Paul Léautaud, Jules Lemaitre, v.b.— çıkabildiği gibi, hiç sanatçı olmayan kimseler arasından da seçkin eleştirmenler —örneğin Aristoteles, Brooks, Brunetière, Lucaks, Hyman, Wellek, Hazlitt, Belinski, Picon, vb.— çıkabilir. Kaldı ki çağdaş eleştiri günden güne yaratıcılıktan (sanatçılıktan) uzaklaşmakta, nesnel ve bilimsel bir kimlik kazanmağa gitmektedir. Bundan ötürü, Ataç'ın sözü geçen düşüncesinin, gerçeğe tüm uymadığı kadar, günümüzün eleştiri anlayışına da tüm uymadığını söylemek yanlış olmaz.

Eleştirmen

Ataç'a göre, eleştiri bir sanat, eleştirmen ise bir sanatçıdır, okuduğu kitaplar dolayısıyla «kendi zevkini, kendi düşüncelerini, kendi duygularını söyleyen bir sanat adamıdır.» Nasıl ki sanatta önemli olan tabiat değil de sanatçının kimliği ise, «tenkidde de asıl olan kitaplar, sözü edilen eserler değil, onları anlatan tenkidcinin yaradılışıdır.» (22). Bu yaradılışın ortaya koyduğu sanatsal ürünlerdir: «Münekkit bir sanatkârdır. Bir şairi, bir romancıyı ne için okuyorsak, onu da öyle okuruz.» (23). «Tenkid yazısı bir şey öğrenelim diye, hangi kitap değerliymiş, hangisi değilmiş bize onu bildirsin diye okunmaz; tenkid yazısı da, herhangi bir sanat yazısı gibi, zevk almak için okunur.» (24). Neden derseniz, eleştirmen de bir yaratıcı, bir sanatçıdır da ondan. Bundan ötürü, eleştirmenden yazarla çevresi arasında bir köprü kurmasını

(22) N. Ataç Sözün Gelişi, Ulus, 2.9.1944
(23) N. Ataç - Münekkit Hakkında, Akşam, 10.8.1922
(24) N. Ataç - Sözün Gelişi, Ulus, 2.9.1944

beklemek yersizdir: «Tenkidci yazarla okur arasında bir simsar değildir.» (25). Gerçi, «bazıları münekkidin yeni eserleri takip ederek iyileri tanıtmasını, yani muharrirler ile halk arasında bir hatt-ı vasl olmasını arzu ederler. Bu hizmeti münekkid kabul edemez; onun emeli reklâmcılık değildir.» (26). Sakat bir istektir bu. Çünkü, «bu vazifeyi gazetelerin ilân sahifeleri pekalâ yaparlar.» Onun için, bu işi yapmaya yeltenen «eleştirmeci çekilsin aramızdan, yazarla bizi başbaşa bıraksın. (...) Bir betik, bir dörüt yapıdı kendini anlatmağa yeter; yetmiyorsa bir eksikliği var demektir, o eksiği eleştirmeci kapatmağa yeltenmesin. Bıraksın, o yapıt anlaşılmadan, tadılmadan unutulup gitsin.» (27).

Ataç'a bakılırsa, «münekkidin hükümlerine birtakım sebepler göstermesini» beklemek boşunadır: «O sebepler tamamiyle lüzumsuz, hatta hükmün kıymetini tenzil eden şeylerdir.» (28).

İzlenimcilik ve Ataç

Görüldüğü üzere, Ataç, eleştirmenin eseri tanıtmasını, yani çözümleyip değerlendirmesini gereksiz buluyor. Böylece, günümüzün eleştiri anlayışına uymayan bir yol tutuyor. Bu yol onu birtakım aykırı sonuçlara götürüyor.

Elbette, eleştirmen bir sanatçı olunca, eleştiri de «bedii hadiseler içinde ruhun aksülamellerini gösteren ve ancak onları gösteren» kişisel bir yazı olur (29). Bu ba-

(25) N. Ataç Sözün Gelişi, Ulus, 2.9.1944
(26) N. Ataç Münekkit Hakkında, Akşam, 10.8.1922
(27) N. Ataç - Eleştirme Üzerine, Ülkü dergisi, 1.6.1948
(28) N. Ataç Tenkit, Akşam, 1.4.1939
(29) N. Ataç - Hayırlı Bir Hadise, Milliyet, 1.11.1932

kımdan, bazı kendini bilmezlerin «gayrı şahsî dedikleri hükümler esasen şahsiyetsiz kimseler tarafından verilmiş hükümlerdir. (...) Tenkidin bitarafça olması lâzım geldiğini söyleyenlere gülmek ve kızmak» gerekir (30). Tarafsızlık bilime özgüdür. Eleştiride ise bilimin yeri yoktur: «İlmî tenkidin bediîyat sahasında hemen hemen hiçbir hizmeti olmaz.» (31). Çünkü, «münekkid kendi hislerini, kendi ihtiraslarını söyler ve yazıları arasından zem veya medhettiği muharriri değil, kendisini görürüz.» (32).

Bu görüşler insanı, «izlenimci eleştiri»ye götürür. Nitekim, Ataç birkaç yerde «izlenimci» olduğunu açığa vurur: «Eserlerin bende bıraktıkları izlenimleri belirtmek isterim. Bu yolda yazan tenkidcilere, yanılmıyorsam, **impressioniste, izlenimci** derler.» (32). «Ben impressionniste bir münekkidim. Anatole France da öyle idi.» (34).

Gerçekten de, Anatole France, Ataç'ın söylediği gibi izlenimci bir eleştirmendir. O da, onun gibi, nesnel eleştiriyi tutmaz: «Usta bir tenkitçi, şaheserler arasında, ruhunun maceralarını anlatan insandır.(...) Samimi olarak tenkitçi şunu demelidir: —Baylar, Shakespeare'i, Racine'i, Pascal'ı, Goethe'yi bahane ederek kendimden söz açacağım.» der (35). «Nesnel sanat olmadığı gibi nesnel eleştiri de yoktur.» diye yazar. Hazlitt, Jules Lemaitre, Remy de Gourmont, Paul Léautaud ve André Gide de, aşağı yukarı, aynı görüşü tutarlar. Örneğin, Jules Lema-

(30) N. Ataç Tenkit, Akşam, 1.4.1939
(31) N. Ataç Yine Tenkit, Milliyet, 24.8.1932
(32) Münekkit Hakkında, Akşam, 10.8.1922
(33) Bir Mektup, Ulus, 6.11.1944
(34) Yücel dergisi, 1.8.1944
(35) Anatole France Edebiyat Hayatı, Çev.: Nebil Otman, 1956, S. 10, 11.

itre eleştirilerinin «özenle not edilmiş izlenimler» olduğunu söyler. (36).

A. Gide, Dostoyevski üzerine yazdığı denemeyi, «bir eleştiri kitabından çok bir itiraf kitabı», «kendi düşüncelerini belirtmek için bir bahane» sayar (37). Ayrıca, elestirilerini toplayan iki kitabı da **Bahaneler** (Prétextes) ve **Yeni Bahaneler** (Nouveaux Prétextes) adını taşır. Ataç'ın da çok sevdiği bu yazarların etkisiyle, izlenimciliği benimsediği ileri sürülebilir. Nitekim Ataç, bu etkilenmeyi, bir güncesinde itiraf eder: «Bende önce Gourmont' un, sonra Léautaud ile Gide'in etkisi olmuştur. Yakınmıyorum bundan, gene de severim o yazarları.» (38). diye yazar. Ayrıca, bir konuşmasında, aynı noktaya yeniden parmak basar: «Ben Remy de Gourmont'un kitaplarını okuyarak yetiştim, en çok onun etkisi vardır bende. Şimdi Remy de Gourmont'a eskisi kadar hayran olduğumu söyleyemem.(...) Ama olsun, benim başlıca hocam odur. Sonra Monsieur Gide, Paul Léautaud, Stendhal.(...) Beni etkileyen yazarlar arasında Hazlitt'i de saymam gerekir.» (39). Ataç bu yazarlardan özellikle Léautaud'yu çok sever: «Ben ta gençliğimden beri, otuz beş yıldan beri okurum Monsieur Léautaud'nun yazılarını. En sevdiğim yazarlardan biridir.» (40). Bundan olacak, Ataç ile Léautaud arasında bazı benzerlikler bulunur: Ataç gibi Léautaud da konuşurcasına yazar, «sanki yazmaz, konuşur...

---

(36) Jules Lemaitre Les Contemporains, I. P. 5

(37) Bak: J.C. Carloni La Critique Littéraire, Paris, 1955, P. 58

(38) N. Ataç - Etki, Ulus, 4.5.1957

(39) Sunullah Arısoy Edebiyatçılarımız Konuşuyor, 1953, S. 50.

(40) N. Ataç Sözden Söze, Ulus, 9.11.1952

Bezeksiz, donaksız, tertemiz bir deyişi vardır.» (41). Ataç gibi Léautaud da daha çok gençlerle ilgilenir, çelişmeye düşmekten çekinmez, öfkeli, hırçın ve kavgacıdır, aşırı öznelcidir. Öyle ki, Léautaud'nun «Maurice Boissard takma adıyla yazdığı tiyatro eleştirilerini okuyanlar, havası, mizacı, tutumu bakımından Ataç'ın ona çok benzediğini söyleyebilirler.» (42). Nitekim, söyleyenler olmuştur: Metin And'dan sonra, Yıldırım Keskin de bir yazısında şöyle demiştir: «... Öyle sanıyorum ki yalnız görüş ve düşünüş yönlerinden değil, vücut yapısı bakımından da Nurullah Ataç pek benzer Léautaud'ya.» (43). İşin tuhafı, Léautaud'ya benzetilmek Ataç'ın da hoşuna gidermiş. Dostları anlatıyor: «Léautaud'ya benzetilmekten pek hoşlanırdı. Hani, kedilere düşkünlükten tutunuz da yatakta okuyup yazmaya kadar, aralarında benzerlikler de yok değildi!» (44).

Öznelciliğin Sakıncaları

Bilindiği üzere izlenimcilik —daha doğrusu, öznelcilik— oldukça sakıncalı (mahzurlu) bir tutumdur. Çünkü, çokluk uzaklaştırır eleştirmeni eserden, iç evrenine sığınmasına yol açar. Bunun sonucu, eleştirmen: 1) Eseri öne sürerek kendini anlatmağa, içini dökmeğe, özel duygu ve düşüncelerini belirtmeğe yönelir, eleştiriden ayrılarak özyaşam ve ruhbilime (autobiographie ve psychologie'ye) kayar; 2) Eseri bahane ederek bir başka eser yaratmağa, güzel bir üslûp kurmağa, sanatsal yazı-

(41) Aynı Yazı.
(42) Metin And - Ataç Tiyatroda, 1963, S. 136
(43) Yıldırım Keskin Nurullah Ataç, Varlık, 1.11.1952
(44) Suut Kemal Yetkin Dostum Ataç, Varlık, 15.6.1957

lar kaleme almağa yönelir, eleştiriden ayrılarak edebiyata, çokluk da denemeciliğe kayar; 3) Bilimsel verilere sırt çevirerek tek kişiye özgü bir göreciliğe, hatta bir çeşit dogmacılğa, mutlakçılığa yönelir, eleştirden ayrılarak yanlışlığı artık anlaşılmış bulunan felsefî düşüncülüğe (idéalisme'e) ya da yalnızbenciliğe (solipcisme'e) kayar; 4) Sistemli, disiplinli ön çalışmalardan, uzun araştırmalardan, karşılaştırmalardan kaçar, kolaya yönelir, çözümlemeden ayrılarak gerekçesiz yargılar vermeğe kayar; 5) En kötüsü, eseri birtakım kişisel güdülere (çıkarlara, bağlantılara, amaçlara, dostluklara, düşmanlıklara, duygulara) göre yargılamağa yönelir, tarafsızlıktan ayrılarak «gerçek dışı ya da ahlâk dışı» bir alana kayar, vb...

Bütün bunlar, çoğun, ya eserin gereğince tanıtılmasını ve değerlendirilmesini önler ya da eksik tanıtılmasını ve yanlış değerlendirilmesini sağlar. Böylece, eleştiri asıl görevinden ayrılmış, hatta kimi durumlarda büsbütün gereksizleşmiş olur.

Olumsuz Sonuçlar

Ataç'ta da bu olumsuz sonuçlardan bazılarıyla karşılaşıyoruz.

Yanlış anlaşılmamak ve haksızlık etmemek için hemen söylemeliyiz: Ataç tümüyle bu sonuçlara indirgenemez. Onun, bu sonuçlara uymayan ya da pek az uyan yazıları da vardır. Ama bunlar hem azınlıktadırlar, hem de sürekli değildirler. Ayrıca, Ataç'ı **genellikle** temsil etmekten de uzaktırlar. Çünkü, Ataç'ın eleştiri anlayışında **ağır basan** özellikler çoğunlukla sözü geçen sonuçlardır.

Yazılarında bazan biri, bazan birkaçı ya da hepsi beraber görülen bu sonuçlar kısaca şunlardır:

1. Ataç da eserlerin çözümlenmesine karşı çıkıyor: «Bedii tenkit eserlerin tahlil ve tasnifi ile uğraşmaz.» diyor (45). Eleştirmenin yargılarının gerekçesini göstermesini, ölçütlerini belirtmesini faydasız, hatta zararlı görüyor: «Eskiden tenkidin bir akideye, bir estetiğe göre yapılmasını istediğim için münekkidin hükümlerine birtakım sebepler de göstermesini beklerdim. Fakat şimdi anlıyorum ki o sebepler tamamiyle lüzumsuz, hattâ hükmün kıymetini tenzil eden şeylerdir. Münekkid bir eseri şu veya bu meziyetleri için değil, sadece ondan hoşlandığı için sever ve bunu anlatması için bir tek çare vardır ki o da: «Bu eser güzeldir» demekten ibarettir. Bundan başka söyleyecekleri zihin karıştırmaktan başka bir şeye yaramaz; belki ancak bir sanat eseri gibi okumak için bir kıymeti olur.» (46). Ataç, daha da ileri giderek, «münekkidin hükmünü vermek için bir eseri baştan aşağı okumağa hiçbir zaman mecbur» olmadığını öne sürüyor. «Bir kısmını» okumasını, kitabın «havasını anlamasını» yeter buluyor: «Bir kitap hakkında fikir edinmek için muhakkak her sayfasını okumak şart değildir. Birkaç fasıl, hatta birkaç sayfa, bazan bir iki satır kitabın kıymetini anlamamız, sezmemiz için kâfidir.» (47). Bu anlayışa yaslandığından olacak Ataç, ele aldığı eserleri gereğince çözümlemekten, incelemekten kaçıyor çoğunca. Bundan ötürü, ağır eleştirilerle karşılaşıyor. Kimileri (örneğin Adnan Benk) onu eleştirmen saymıyor: «Ondan istenilen; izlenimleri, kendi kanıları değil, eserin imkânlarını, yapısındaki özellikleri, temlerin kaynaşmasını ve kaynaşmazlığını açıklaması, bir kanıya varabilmemiz

(45) Milliyet, 24.8.1932
(46) Akşam, 1.4.1939
(47) Okumayan Münekkid, Milliyet, 12.5.1934

için gereken yolları bize göstermesidir.(...) Bu yüzden, Nurullah Ataç için tenkitçidir, yahut eleştirmecidir diyemem.» (48). Kimileri ise (örneğin Peyami Safa) yaptığı işi «tenkit değil dedikodu» sayıyor: «Tenkidin problemleri olduğu gibi münakaşa edilmeyen prensipleri de vardır. Metinleri tamamiyle incelemeden, onları virgülüne varıncaya kadar sadık kalarak göz önüne koyup tahlil etmeden, parçaları bütüne bağlayan mana üzerinde iyice düşünmeden, yarenlik üslûbiyle «Ben filânı severim, ben şunu sevmem, şunu da biraz severim ya...» gibi tamamiyle şahsî ve afektif değer hükümleri veren yazılar tenkid değil, dedikodudur.» (49). Acaba Ataç'ın uzun araştırmalardan, yorucu incelemelerden, metin çözümlemelerinden kaçışının sebebi nedir? Arkadaşı Ahmet Hamdi Tanpınar, bunu, onun yaradılışına bağlıyor: Ataç «kendisini bir noktada toplamaktan, derinleşmekten hoşlanmıyor.» Çünkü «sabırsızdır, frenklerin **constance** dedikleri o bir çeşit ısrarı bilmiyor.» (50). Üşeniyor. Örneğin, bir söyleşisinde, «şimdi yanımda yok **Akdeniz** üzerine yazdığım yazı, aramağa da üşenirim. Ama hatırlıyorum biraz.» (51). diyor. Bir başka söyleşisinde, «bu beyit doğru değilmiş, ama aramıyacağım şimdi doğrusunu.» (52) diye yazıyor. Bu yüzden bir yere, bir konuya bağlanıp orada derinleşemiyor, genişliyemiyor: «Bir eksikliktir, bir kusurdur, bilirim, ama ne yapayım? Elimde değil: Ben bir konuya bağlanamıyorum, konuşur gibi, mektup yazar gibi ondan ona geçeyim diyorum.» (53). «Neden

(48) Adnan Benk - Tenkit Dedikleri, Dünya gazetesi, 1.10.1953
(49) Milliyet gazetesi, 31.5.1957
(50) Bak: Tahir Alangu - Ataç'a Saygı, S. 50 - 51
(51) Kişilik İşler, Ulus, 8.3.1952
(52) Ararken, S. 57
(53) Okuruma Mektuplar, S. 4

bu? Söylemeği, konuşmağı, yazmağı severim de onun için. İlle bir konuya bağlanayım, ondan ayrılmıyayım desem sıkılırım.» (54). Öyle ki «yazdığım yazının adını önceden koyarsam kalemim yürümez oluyor. Kendimi bir mevzua esir etmekten hoşlanmam. Kendimi kafamın hevesine bırakıp daldan dala dolaşmağı severim.» (55).

Gelgelelim, böyle bir sevgi insanı köklere, ayrıntılara inmekten, gereken birlik ve tutarlığa ulaşmaktan alıkoyar: «Okursanız bu yazıları, aralarında birlik, bütünlük var mı? Birbirini tutuyor mu? Pek araştırmayın orasını. Bunlar günlerin, birbirine uymaz günlerin getirdikleridir. Kimi bir yana eğilir, kimi öte yana.» (56). Bu şekilde bir davranış Ataç'ı önceden aranmış, tartılmış, değerlendirilmiş verilere göre düşünmekten uzaklaştırır. kendini kaleminin akışına bırakarak yazmağa götürür: «Mevzuunu seçmeden yazmağa başla demiyeceğim ama o mevzu etrafında neler söyleyeceğini iyice tayin etme; onları birer birer yolda bulman daha iyi olur. Önceden hazırlanmış sözlerde, okuyana rahatsızlık veren bir şey vardır.(...) Şunu söylemek istiyorum: Yarattıktan sonra yazma, yazdıkça yarat.(...) Söyleyeceklerini birer birer hazırladıktan sonra yazmanın senin için ne tadı olur?» (57).

Ne var ki, bu şekilde bir davranış araştırma, inceleme, çözümleme gibi eleştirinin ön şartlarını ihmale yol açar. İnsanı esintilere ya da duygulara kapılıp yazmak, yazarken yahut yazarak düşünmek ve eleştirilen eserden uzaklaşmak zorunda bırakır. Daha da kötüsü, Ataç'ta olduğu gibi, düşüncelerini sonradan yer yer değiştir-

(54) Ararken, S. 104
(55) Son Posta gazetesi, 18.9.1937
(56) Sözden Söze, S. 4
(57) N. Ataç - Aramak, Akşam, 10.7.1937

meği tabiî görmek zorunda bırakır: «Şimdiye kadar çok kimseler benim ikide bir fikir değiştirdiğimden bahsettiler. Bittabi bunu bir kabahat, hem de büyük bir kabahat sayıyorlar. İstiyorlar ki, insan ömründe bir fikre saplansın kalsın... Tabiata hiç bakmıyorlar.» (58). Fikir değiştirmeği tabiî gören Ataç, kendisi de fikir değiştirmekten geri kalmaz: «Benim için boyuna değişiyor derler (...) Birtakım değişiklikler elbette olacaktır.(...) Kendi içime, duygularıma, düşüncelerime uyarak değiştim, çıkarımı gözeterek değil. Başkalarına da bağlanmak istemem, kendime de. Yanıldığımı anladığım an, o güne kadar dediklerimin tersini söyleyebilmeliyim.» (59). Gerçekten de Ataç önce söylediklerinin sonra tersini söylemekten çekinmemiş, gerekince bazı düşüncelerini değiştirmiştir. Bu değişmeler onun bağlanmaktan, kesinlikten, kalıplaşmaktan hoşlanmayan, tasdik ederken bile soran kuşkucu yaradılışının ve yukarda açıklanan özelliklerinin sonucu olduğu kadar, eleştirirken duygularına kapılışının, kılı kırk yaran araştırmalar yapmayışının ve kaynaklara inmeyişinin de sonucudur. O, bu sonuca yalnız kendi uymakla kalmamış, okurlarının da uymasını dilemiştir: «Aramayın, araştırmayın sevinçlerinizin kaynağını, bırakınız kendinizi onlara, unutunuz kendinizi onların içinde, o zaman tadarsınız onları, asıl sevinçler çözümlenmeyen, nereden, niçin geldikleri bilinmeyen sevinçlerdir.» (60).

Ataç, eleştirilerinde çokluk bu **çözümlenmeyen, nereden, niçin geldiği açıklanmayan** sevinçleri kısaca belirtmekle kalıyor. Başka bir deyişle, okuduğu eserlerle

(58) Varlık dergisi, 15.10.1957
(59) N. Ataç - Yazı Tomarı, Cumhuriyet, 18.2.1943
(60) N. Ataç Gün Dönümü, Pazar Postası, 27.11.1951

ilgili duygularını, izlenimlerini kısaca söylemekle yetiniyor. Üstelik, bu izlenimlerinin gerekçesini, dayanaklarını belirtmeğe çoğun yanaşmıyor, çoğun gerekçesiz yargılar vermekten çekinmiyor: Sözgelişi, Yakup Kadri için, bir yazısında «hikâyecilerimizi, romancılarımızı sayarken önce onu anıyoruz, şüphesiz en büyük o, en iyi o.» diyor (61). Orhan Kemal için, «günümüzün en iyi, en değerli hikâyecilerinden biridir.» (62) diyor. Oktay Akbal için, «en sevdiğim insanlardan biridir. Giderek çok iyi bir yazar olacağını umuyorum.» (63) diyor. Oktay Rıfat için, «iyi şairdir; günden güne de gelişiyor, daha çok güzel şiirler yazacaktır.» (64) diyor. Salah Birsel ile Behcet Necatigil için, «sevdiğim insanlardandır, iyi şiirleri vardır ikisinin de. (65) diyor. Sait Faik için, «şimdiye kadar Sait Faik Abasıyanık'ın hikâyelerinden de, şiirlerinden de pek hoşlanmamıştım. Fakat bugünlerde Varlık mecmuasında **Köprü** isimli bir şiirini okudum, gerçekten hoşuma gitti. O şiiri okuyun, güzel şey.» diyor (66). Tahsin Yücel için, «**Haney Yaşamalı**'da çok güzel öyküler var, dili de pek beğendim. Bay Tahsin Yücel **Uçan Daireler**'den beri çok ilerledi, daha da ilerleyeceğini umuyorum» diyor (67). Sabih Şendil için, «şiirlerini **Gelin Dünya** diye toplamış, o da hoşuma gitti: Ne iyi şiirleri var Sabih Şendil'in.» (68) diyor. Daha da kötüsü,

(61) Ulus, 3.1.1953
(62) Ulus, 25.9.1953
(63) Ulus, 5.7.1952
(64) Diyelim, S. 43
(65) Son Havadis, 31.5.1953
(66) Haber gazetesi, 13.8.1940
(67) Ulus gazetesi, 7.5.1956
(68) Pazar Postası, 22.4.1951

herhangi bir yazarın —örneğin İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun— okumadığı bir eserini eleştiriyor (69). Hatta, bundan da kötüsünü yapıyor: Yazılarını hiç okumadığını söylediği bir yazarın geleceğiple ilgili yargılar veriyor, zamanın yalanladığı yargılar: «Henüz Melih Cevdet'in hiçbir tenkid yazısını okumadım; fakat bana öyle geliyor ki o, yarın müthiş bir münekkid olacak ve bütün şairlerimiz, irili ufaklı edebiyatçılarımız hakkında amansız ve haklı hükümler verecek (...) Büyük bir münekkid ve büyük bir şair olacağını ümid ediyorum.» diyor (70).

Fakat bu övgülerin nedenlerini, dayanaklarını, örneklerini söylemiyor. Başka bir deyimle, «temelsiz, doğrulanmayan» birtakım yargılar öne sürüyor. Yargılarını verirken ölçütlerini ya ortaya koymuyor ya da bilinen ölçütleri tekrarlıyor, yeni ölçütler getirmiyor. Giderek, eleştirinin çözümleme, karşılaştırma, ölçütleme, yorumlama, çağ ve çevre içine yerleştirme gibi en zor ve en önemli görevlerine sırt çevirmiş, dolayısıyla her zaman olmasa bile çoğu zaman kolaya kaçmış oluyor. Bu kolaya kaçış, yazık ki, birtakım gençler üzerinde olumsuz etkiler yaratıyor. O kadar ki, bundan, Ataç'ın bazı hayranları bile yakınmak gereğini duyuyorlar: Ataç'ın «Impressionist eleştiri denen eleştiri biçiminde zaman zaman düştüğü sığlık ve aşırı subjectif'lik, o eleştirinin ciddiliğini alıp götüren **«ben beğendim, sevmedim onu»** biçimi gerekçesiz yargılama çeşidi, hiç de iyi bir örnek yaratmamış, gençler arasında ucuz ve kolay bir eleştiri modasının alıp yürümesine sebep olmuştur.» (71). Bunun sonucu

(69) Bak.: İ. H. Baltacıoğlu - N. Ataç'a Mektup, Yeni Adam dergisi, 18.1.1940

(70) Akşam gazetesi, 16.5.1939

(71) Hüseyin Demirkan Ataç'ı Anarken, Türk Dili dergisi, 1.5.1958

çoğunlukla araştırmaya boş veren, düşünceye burun kıvıran, duygularının dalgalanışlarını gerçeğin ölçüsü kılan, temelsiz izlenimlerini eleştiri sayan, yetersizliklerini insafsız inkârlarla örtmeğe çalışan sorumsuz, dedikoducu, geveze Ataç'çıl bir delikanlılar topluluğu ortalığı sarmıştır.

Ataç'ı dinlerseniz, «eleştirme denilen şey, bir gevezelikten başka bir şey değildir. Bir kitap için, bir şiir için: «beğendim» yahut «beğenmedim» dersiniz olur biter. Zevkinize değer veren varsa o da sizinle birlikte beğenir yahut beğenmez.» (72). «Ben kıymetin mihenk taşıyım» (73) diyen, kendi beğenisini biricik ölçü sayan Ataç'ın şu yargısı bu kişisel tutumunun güzel bir örneğidir: «Varlık'ın bu sayısında yirmi beşten çok şiir var. Hepsi iyi mi kestirilemez. Ben bunların arasında en çok Tarık Dursun'un **Avarelik Şiirleri**'ni, Ziya Kaya'nın **Kız Kulesi**'ni, Teoman Karahun'un **Yalınayaka Ağıt**'ını beğendim.» (74). Ne var ki, nesnenin yüzeyinde dolaşan böyle bir tutum, kişiyi sığlığa düşmeğe, yanılmağa, görüş değiştirmeğe, konudan uzaklaşmağa, eseri yeniden okumağa götürebilir. (Nitekim, Ataç'ı taklit eden çoğu gençleri götürmüştür.) Gerçi geniş bilgisi, güçlü sezgisi, gelişmiş beğenisi, ince zekâsı Ataç'ı bu tehlikelerden genellikle koruyor; ama kuramın ve yöntemin sakatlığı, ister istemez, onu izleyen gençleri çoğu zaman, kendisini ise kimi zaman aynı tehlikelerin kucağına atmaktan geri kalmıyor: Bakıyorsunuz, gereken incelemeyi ve çözümlemeyi yapmadığından önemsiz kişileri beğenmek; İbrahim Cüceoğlu, İlhan Geçer, İsmet Gönülal, Cengiz İlhan, Muzaffer Hacıhasanoğlu, İlhan İleri, Ahmet Kabaklı, Ziya

(72) N. Ataç - Karalama Defterinden, Ulus, 2.4.1946
(73) Haber, 10.2.1939
(74) N. Ataç - Dergilerde, Türk Dili, 1.11.1951

Kaya, Miraç Katırcıoğlu, Aytekin Ozan, Cahit Obruk, Sabih Şendil, Cavidan Tümerkan, Cemal Yeşil, vb. gibi başarısız, sonu gelmeyen sanatçıları övmek yoluna sapıyor. Bakıyorsunuz, belgeleri gözden geçirmediğinden, yanlış bilgiler veriyor; örneğin, Ahmet Haşim'in Haziran 1933 te değil de Mayıs'ta öldüğünü yazıyor (75). Yahut, iyice araştırmadan yazıverdiğinden, bir yargıyı sonradan düzeltmek zorunda kalıyor: «...Hani geçen mektubumda kargılı, tesbihli bir şiir vardı, Nijat Gülen'in değilmiş o şiir, İsmet Gönülal'ınmış.» (76). Bakıyorsunuz, Oktay Rıfat'ın «Perçemli Sokak» adlı kitabını önce kıyasıya eleştirirken, sonra alabildiğine övmek yoluna sapıyor. (Yazık ki yanlış yargılarım her zaman düzeltmiyor, kimi zaman onları olduğu gibi bırakıyor. Tabiatıyla, bu da, haksız ve yersiz bazı yargıların sürüp gitmesi sonucunu doğuruyor.) Bakıyorsunuz, sabırsızlığından, ele aldığı konuyu bırakıyor. Kendi deyişiyle, «bazan bir konuya dokunur gibi oluyor, ama duramıyor, hemen bırakıyor» onu (77). Konunun dışına çıkıyor: «Yazılarımı okuyorsanız elbette dikkat etmişsinizdir, herhangi bir kitaptan bahsederken mevzuun haricine çıkmaktan kendimi bir türlü alamıyorum, hatta bir türlü sadede gelemiyor, Racine'in komedyasında müdafaalarına ta dünyanın kuruluşunu anlatmakla başlayan bir avukat gibi ben de, birtakım hiç münasebeti olmayan bahislerle söze girişiyorum.» (78). Gerçekten de, zaman zaman, konudan ayrılıyor: «Nereden açtım, nereye vardım.» (79). «Şubattan açtım, ta nereye gittim. Bu konuda daha çok diye-

(75) Bk.: Hayat Ansiklopedisi, 1935, C. IV., S. 1895
(76) N. Ataç - Darmadağan, Pazar Postası, 6.5.1951
(77) N. Ataç Var Olmak, Pazar Postası, 6.5.1951
(78) N. Ataç Sanat ve Heyecan, Milliyet, 22.11.1932
(79) N. Ataç En Derin Yaram, Pazar Postası, 20.12.1951

ceklerim vardı...» (80). «Uzattık bu sözü, dayanışma üzerine söyleyeceklerim vardı, gelelim onlara.» (81). «Bu değildi diyeceğim, büsbütün başkaydı.» «Kaçırdım gene ipin ucunu, bir türlü konuya giremiyorum.» «Ben öyleyim işte, belki de ağırbaşlı olamayışımdan, elime aldığım bir konuyu şöyle bütün yanları, yönleri ile incelemeği beceremeyişimdendir.» (82).

Bundan olacak, kesinliği, bağlanmağı sevmiyor, eleştirmen için yanılmağı, değişmeği, yargılarından dönmeği pek doğal (tabii) sayıyor: «Bir eserin kıymeti hakkında yamlmak, her sanatkâr gibi münekkidin de hakkıdır» (83). Bundan ötürü, «tenkitçi değişir (...) Yanılmıyan, değişmeyen tenkitçi olamaz (...) Tenkitçi yargılıyan, ama yargılarken acaba yanılıyor muyum diye korkan, bunun için hem beğendiği eserlere, hem de beğenmediklerine bir daha, bir daha dönen insandır.» (84). Bu dönüşte Ataç'ın şu özelliğinin de payı olsa gerektir: «En kat'i gibi görünen hükümlerimde bile yine: «Acaba?» diyen bir hal vardır. (...) Kabil değil, bağlanamıyorum; çünkü tercih etmek istediğim hakikatin zıddındaki kuvveti de inkâr edemiyorum.» (85). Bundan dolayı, «daima her iddianın aksinde de bir hakikat bulunabileceğini söyledim. (...) Bir tek hakikati tercih edip sadece ona bağlanmağa razı olmadım.» (86). Ne var ki bu razı olmayış, öteki özellikleriyle birleşince, Ataç'ın hem arada bir fikir de-

---

(80) N. Ataç Adsız Mektup, Pazar Postası, 2.3.1952
(81) Söz Arasında, S. 23
(82) Ararken, S. 11, 12, 13
(83) Hayat Dergisi, 5.7.1928
(84) N. Ataç - Tenkidci Aranıyor, Ulus, 7.8.1945
(85) N. Ataç - Ak Kara, Akşam, 16.5.1939
(86) N. Ataç Düpedüz Görmek, Haber, 23.2.1939

ğiştirmesine, hem tutarlıktan uzaklaşmasına, hem de çelişmeye düşmesine imkân hazırlıyor.

2. Ataç da eserler, daha doğrusu, dergilerdeki, gazetelerdeki gündelik yazılar, sorunlar, oyunlar (özellikle ilk yıllarda), şiirler (evet, en çok şiirler), hikâyeler dolayısıyla «kendi öznel duygu ve düşüncelerini» açıklıyor çoğunca. Kendi deyişiyle, «sözden söze» atlayarak, «günlerin getirdiği» olaylar ve sorunlar (son yıllarda, özellikle dilde özleşme sorunu) üzerinde «sohbetler», «karalamalar», «konuşular» yazıyor. Fakat, bu yazılarda genellikle eleştirden uzaklaşıyor; mektuba, söyleşiye, günceye, denemeye kayıyor sık sık. Eleştirmenliği tüm benimsemiyor. Hatta, kendisine eleştirmen diyenlere kızıyor: «Yakup Kadri olsun benden **münekkid** diye bahsetmemeli idi. Çünkü ben münekkid değilim. Hayatımda birkaç tenkid makalesi yazdım. Hangi muharrir o kadarını yazmamıştır. Fakat on sekiz yıldan beri yazdıklarım arasında tenkid makaleleri pek küçük, görülmez bir yer tutar. Bu gazetede, daha başka gazetelerde yazdıklarım —iyi veya kötü— birer **essai**'dir, bir moralistin düşünceleridir. Tekrar ediyorum: Yazdıklarımın iyi olduğunu iddia etmiyorum. Fakat onlar tenkid, **critique** değildir, **essai**' dir. Yakup Kadri birkaç yazımı okumak lûtfunda bulunsaydı, **münekkid** olmadığımı söyler, beni sevmediğim bir **lakab**'dan kurtarırdı.» (87).

3. Ataç da eleştirinin «sanat, hem de yaratıcı bir sanat, sanat kadar zor bir sanat» olduğuna inanıyor (88). Bu inancın etkisiyle eleştiri yapacak yerde yaratıcılığa özeniyor çoğunca. Sanatçı olmak istiyor. İsteği, onu eleştiricilikten denemeciliğe kaydırıyor. Sanat eseri gibi

(87) Haber gazetesi, 10.3.1938

(88) N. Ataç Tenkit Üzerine, Tan gazetesi, 20.5.1935

tadla okunan yazılar kaleme almağa, edebî bir anlatış yaratmağa, güzel bir dil kurmağa götürüyor. Giderek Ataç, bir sanatçı oluyor sonunda, hem de iyi bir sanatçı: Bir denemeci. Eleştiricilikten çok sanatçılık yanı, yargılayıcılıktan çok düşündürücülük yanı ağır basan bir denemeci. İçtenliği, öfkeliliği, yürekliliği, aşırılığı, yalınlığı, bağımsızlığı, şüpheciliği, usçuluğu, doğruluğu ile ilgiyi çeken bir denemeci. Eskiye, alışılmışa, çirkine, sahteye, doğululuğa, dogmacılığa, bağnazlığa karşı kazan kaldıran bir denemeci. «Edebiyatta, dil işinde yalandan kaçınıp, düşündüğünü bezeksiz, donaksız, olduğu gibi ve açık seçik» söyleyen bir denemeci... Böylece, Ataç'ın, içinde «derin bir yara» gibi sakladığı «şair olmak, sanatçı olmak» tutkusu denemecilik alanında gerçekleşiyor. Zaten yaradılışı da, eğitimi de eleştiricilikten —nesnel eleştiricilikten— çok denemeciliğe yatkındır. Bundan olacak, eleştirmenliği pek benimsemez: «Tenkid yazılarım azdır. Asıl essai, deneme yazmağa, bir moraliste olmağa heves ederim. (...) Dünya yazarları arasında en çok kimin gibi olmak isterdin? diye sorsalar, önce Montaigne'i, sonra La Bruyère'i, bir de belki Hazlitt'i gösterirdim(...) Onların yolundayım.» (89). «Ben moralistim, esseyistim; yani örf ve adat hakkında, birtakım bediiyat meseleleri üzerinde fikir yürütmeğe çalışan bir adamım.» (90).

Bundan ötürü, kimi yazarlar (örneğin Oktay Akbal, örneğin Yıldırım Keskin, örneğin Reşat Nuri Darago, örneğin Adnan Binyazar, vb.) Ataç'ı haklı olarak «eleştirmeci olmaktan çok usta bir denemeci» sayarlar (91). Kimi yazarlar da haksız olarak «salt denemeci» sayarlar.

(89) Bir Mektup, Yücel dergisi, 1.4.1945
(90) Bir Cevap, Haber, 26.11.1939
(91) Bk.: Varlık dergisi, 1.6.1956, 1.11.1959, 15.5.1967

«Essay nevini edebiyatımıza ilk defa o getirdi. Ona münekkid diyorlar. Fakat ne kadar yanlış! Nurullah Ataç, term'in tam ölçüsü ve en geniş manasiyle bir essayisttir.» (92). «Bir eleştirmeci değildi (...) Anadolulu bir Montaigne'di o, Anadolulu Sokrates, Anadolulu Volter.» (93).

Her halde, Ataç'ın «ben münekkit değilim, esseyistim, moralistim» (94) demesi, kendini eleştirmen saymaması, sayanlara da sinirlenmesi bundan olsa gerektir. Ama eleştirmenliği kabul etmese de, denemelerine oranla eleştirileri devede kulak kalsa da gene bir eleştirmendir Ataç. Denemeci yanı ağır basan bir eleştirmen. Bütün kusurlarına, bütün eksiklerine karşın 1950 öncesinde eleştiri ve edebiyat sorunlarıyla herkesten çok ilgilenen, beğeni düzeyinin yükselmesine herkesten çok hizmet eden bir eleştirmen...

4. Ataç da eleştiriyi gereğince önemsemiyor, eleştirmeni okurlarla bir tutuyor çoğunca: «Kitap okuyan, resme bakan, musiki dinleyen her insan bir tenkitçidir; hoşlanması da bir tenkittir, hoşlanmaması da.» (95). «Eleştirmene de her hangi bir okur diye bakarsınız; izlenimlerini, duygularını kendine saklamayıp söyleyen bir okur.» (96). Hatta, daha ileri gidiyor; iyi okurlar için eleştirinin gereksiz olduğunu öne sürüyor: «Bizi eğlendirecek, ilgilendirecek betikleri başkalarının öğütleriyle, uyandırmasiyle bulmayız, sezgimizle, o betikle ilk karşılaştığımız gün içerimizde doğan duygu ile buluruz.» (97). Onun için, «Ben bir okur olarak söylüyorum: Eleştirmeci

(92) Altan Sunar Nurullah Ataç, Yücel, 1.1.1939
(93) Ceyhun Atuf Kansu Allı ile Konuşma, Varlık, 15.5.1964
(94) Yücel dergisi, 1.8.1944
(95) Tenkit, Gene Tenkit, Ulus, 21.8.1944
(96) Yazar ile Eleştirmen, Mülkiye dergisi, 1.2.1954
(97) Ulus, 22.12.1945

karışmasın benim seçeceğim, beğenip okuyacağım betiklere (kitaplara). Ben kendi beğenimle iş görmek istiyorum, onun beğenisi ile değil.» (98). Sözün kısası, «münekkit lüzumsuzdur!» (99). «Tenkit, yani güzelliği anlatmaya kalkışmak gayet cazip, fakat boş bir faaliyettir.» (100). «Eleştirmeci dörütmene de, dörütmenin yapıtını tanımak isteyen kişiye de gerçekten bir iyilik edemez.» (101).

5. Ataç da duygularına kapılıyor çoğunca: «Ne yapayım? Düşüncelerim başka, duygularım başka benim! Onları birbiriyle uzlaştırmağa, düşündüğüm gibi duyup, duyduğum gibi düşünmeğe özenmiyorum. Doğrusunu söyleyeyim, bu ikilik hoşuma gidiyor.» (102). Bu «ikilikten hoşlanma» eğilimi ve öteki özellikleri dolayısıyla Ataç, zaman zaman, yargılarını (düşüncelerini) değiştiriyor, hatta duygularına göre davranıyor. Fransız eleştirmeni Léautaud'yu andıran huysuz, sinirli, sabırsız, öfkeli yaradılışının da itkisiyle derine inmiyen, gerçeği aşan yargılar veriyor. Duygu eleştiriciliğinden araştırıcılığa, izlenimcilikten çözümleyiciliğe pek geçemiyor. Üstelik, kendi «ben» inden de pek kurtulamıyor: «Hep kendimi öne sürüyor, hep kendi sözümü ediyormuşum... Doğru, ama başka ne söyleyeyim? Kendi duygularımdan, düşüncelerimden, kendi görüşlerimden dışarı çıkabilir miyim?.. Ben de, birçokları gibi, yargılarımın öznel değil, nesnel olduğuna çevremi kandırmağa kalkabilirdim. Ama önce kendimi kandırmak istedim.» (103).

---

(98) N. Ataç Eleştirme, Ülkü dergisi, 1.6.1948
(99) N. Ataç - Münekkit Hakkında, Akşam, 10.8.1922
(100) N. Ataç Münekkit Sözleri, 8.9.1949 (Varlık dergisi, 15.10.1957)
(101) N. Ataç - Eleştirme Üzerine, Ülkü dergisi, 1.6.1948
(102) Sözden Söze, S. 98
(103) N. Ataç Dağınık Sözler, Ulus, 27.1.1947

6. Ataç da gün oluyor eleştirmenin yalnızca yanılmasını değil, yanlış düşünceleri savunmasını, duygularına, düşmanlıklarına kapılmasını, yargılarında haksızlık etmesini doğal, hatta **gerekli** sayıyor: «Münekkid kendi hislerini, kendi ihtiraslarını söyler ve yazıları arasından zem veya medhettiği muharriri değil, kendisini görürüz. Münekkid de, şair gibi, ne kadar ihtiraslı olursa o kadar alâkamızı celbeder. Kuvvetli bir şahsiyete malik olması şartiyle içtimaî, siyasî, ahlâkî velhasıl her türlü efkâr-ı bâtılası, kinleri, hasedleri münekkidi daha cazip kılar. Edebî haksızlık, ancak zaiflerde bir kusurdur.» (104). Ataç'ın bu aykırı görüşlerini çağdaş eleştiri anlayışıyla bağdaştırmak imkânsızdır. Ele aldığı eseri umursamayan, duygularla, kinlerle beslenen, incelemeye dayanmayan, sorumluluk yüklenmeyen, yanlışlığı ve haksızlığı hoş gören böyle bir anlayış belki **cazip** denemeler doğurabilir, ama **doğru** eleştiriler doğuramaz. Çünkü bu anlayışla eleştiri rayından çıkmış, kendi amaç ve görevine karşıt bir yola girmiş, varoluş nedenini yitirmiş olur.

7. Ataç da eleştiriye edebiyatın dışında bir varlık tanımıyor. Eleştiri, onun gözünde, edebiyatın belirlediği bir uydudur: «Her millet, lâyık olduğu hükûmete malik olduğu gibi her edebiyat da, lâyık olduğu münekkidi çıkarır. Bizde tenkid, münekkid yoksa bu, hiç şüphe etmeyin, edebiyatımızın da cılız olmasındandır.» (105).

Oysa, gerçek her zaman böyle değildir. Elbette, edebiyatla eleştiri arasında bir ilişki vardır. Ama bu, tek yanlı bir gerekircilikten (dèterminisme) çok, eytişimsel (dialectique) bir ilişkidir, karşılıklıdır. Edebiyatın düzeyi ile eleştirinin düzeyi arasında her zaman bir beraber-

(104) N. Ataç Münekkid Hakkında, Akşam, 10.8.1922
(105) N. Ataç Bizde Tenkid, Akşamı, 3.10.1936

lik görülmeyişi de bundandır. Nitekim, belirli bir çağda (örneğin eskiçağda greklerle lâtinlerde, ortaçağda İranlılarla osmanlılarda) edebiyat ileri olduğu halde eleştiri geri kalmış olabilir. Ya da, tersine, edebiyat geri kaldığı halde eleştiri ileri gidebilir.

8. Ataç da bireyle toplumu **bir gerçeğin iki yanı olarak**, bir bütün olarak ele alan çağdaş bilimsel anlayıştan ayrılıyor. Ilımlı da olsa, tek yanlılıktan kurtulamayan bir anlayışa, «bireycilik»e bağlanıyor: «Ben bireyciyim, fertçiyim, Keziban, bireyi savunan her kişi ile birlik olmak isterim.» (106). «Toplumu yadsımıyorum, gene de bireyciyim, bireycilikten geçemiyorum.» (107). «Bilirsin ki, Suut, ben bireyciyim; fertçiyim, ılımlı bir bireyciyim, ama bireyciyim.» (108). Bireyci olduğunu sık sık tekrarlayan Ataç, ancak bir yanıyla toplumsal olan sanatın salt bireysel bir ürün olduğunu öne sürüyor: «Sanat bireyin kendi kişiliğini göstermek için giriştiği bir etkinliktir (faaliyet)... Çağımızın sanatı bireycilik sanatıdır.» (109).

Bu düşüncelerle eleştiriyi bir yandan gereksiz, yararsız, imkânsız sayan ve onu kuramca (nazariyece) çıkmazlara sokan Ataç, öbür yandan katı, dar ve sığ bir «öznelcilik»e saplanıyor. Nesnelciliğe baş kaldırıyor: «Nesnel eleştirme diye bir söz duymuşuz, ona istediğimiz anlamı vermeğe kalkıyoruz. Her hangi bir sanat eserini değerce yargılamağa kalkan, onun güzel yahut çirkin olduğunu söyleyen eleştirme, öznel olmak, öznel kalmak zorundadır.» 110). Bu zorunluğun nedenleri —Ataç'a gö-

(106) Güdümlü Yazın, Ulus, 16.1.1947
(107) Sözden Söze, Genç Nesil, 1.11.1947
(108) Suut Kemal Yetkin'e Mektup, Ulus, 25.11.1946
(109) Sözden Söze, 10. 17
(110) Karalama Defteri, S. 33, 43

re— şunlardır: «Benim bildiğim **güzel, iyi, çirkin** birer gerçek yargısı değil, değer yargısıdır, her değer yargısı da özneldir.» (111). «Bir eleştirmen, gökçeyazın yapıtlarını nesnel yargıladığını mı söylüyor? Bilin ki ne dediğini bilmiyor o kişi, eleştirmenin ne olduğunu da bilmiyor. «Güzeldir» ya da «Güzel değildir» diye yargılıyor betiği, demek bir değer yargısı bildiriyor. Değer yargısı da nesnel olamaz, tellim özneldir. Kişi bir yapıdın güzel olup olmadığını ancak kendi beğenisine göre yargılar. Öz olmayınca, özne olmayınca beğeni de olamaz. Değişmez ölçüleri, sarsılmaz yasaları mı var elinde? Şimdiye dek güzelliğin kurallarını, yasalarını kimse bulamamış, bildirememiştir. O kurallar bulunsa, bildirilse hepimiz bellerdik de boyuna güzel nenler yaratır dururduk. Onlar bulunup bildirilse bir dörüt yapıdının güzel olup olmadığını hepimiz kolayca kestirirdik de eleştirmenlerin görevi kalmazdı toplumda.» (112). «Demek ki güzelliğin kuralları, yasaları yoktur; varsa bile açıkça söylenemez, gösterilemez, öğretilemez.» (113). Bundan şu sonuç çıkar: Bir eserin özellikleri ortaya konamaz, dolayısıyla, yargılanamaz. Eleştiri —özellikle nesnel eleştiri— imkânsızdır.

Öznelciliğin Eleştirilmesi

Ataç'ın bu tek yanlı, bu nesnelliğe hiç yer vermeyen görüşleri şu bakımlardan eleştirilebilir:

a) Özneyle nesne —genel anlamda— varlığın iki yanıdır. Bu yanlar da —özle biçim gibi, bireyle toplum gibi— birbirine bağlıdır. Birbirini tamamlar, şartlandırır. Aralarında öyle aşılmaz duvarlar yoktur, tersine, kapan-

(111) N. Ataç - Sözün Gelişi, Ulus, 2.9.1944
(112) Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 53
(113) N. Ataç Eleştirme Üzerine, Ülkü, 1.6.1948

maz kapılar vardır. Bu kapılardan birbirine karşılıklı etkiler gönderirler. Nitekim, özne de bu yolla kendini aşarak nesneye ulaşır, kendi dışındaki nesneyi kavrar. Onun için, bizi öznenin dışına çıkarmayan salt düşüncü (idéaliste) bir görüş ne denli yanlışsa, nesnenin içine kapıyan salt özdekçi (matérialiste) bir görüş de o kadar mekaniktir. Üstelik, ikisi de sonuçta duruk, gerekirci, tek yanlı bir görüşe varırlar. Oysa, özneyle nesnenin ilişkileri aşkın ve bütüncül (transcendant ve integral) bir nitelik taşır. Bundan ötürü, bu ilişkileri tümel ve eytişimsel (total ve dialectique) bir anlayışla ele almak gerekir.

b) Düşünce, özneyle nesne arasındaki devimsel (dynamique) ilişkilerle oluşur. Özneden ya da nesneden (insandan ya da dünyadan) büsbütün ayrı bir düşünce tasarlanamaz. Düşünce gibi bilinç de ne tümüyle öznel, ne de nesneldir. Öyle ki, kişioğlunun «bilinci dahi yalnızca öznel bir kuruluş sayılamaz: Çünkü o, hem nesnenin yaşamını yansıtır, hem de nesneyle ilgili olarak öznenin yaşamını dile getirir.» (114). Bu demektir ki, bir nesnenin değeri yalnızca yargılayan kimseye değil, yargılanan nesneye de bağlıdır. Başka bir deyişle, bir eserin güzelliği ya da çirkinliği yalnızca öznenin niteliğinden gelmez, nesnenin de niteliğinden gelir. Nesne olmasaydı güzel ya da çirkin düşüncesi, kavramı da olmazdı; estetik tad da, öznenin beğenisi de olmazdı. Ama, özne olmasaydı değer yargısı da olmazdı. Bu bakımdan, yargıyı «özneyle nesne arasındaki uyarlığın ortaya konması» diye tanımlamak yanlış olmaz. (115). Yargının doğruluğu da bu uyarlığa,

(114) Roger Garaudy - Grammaire de la Liberté, Paris, 1950, P. 106

(115) Raymond Polin La Création des valeurs, Paris, 1952, P. 20

öznenin nesneye uyarlığına bağlıdır. Değerlendirme yalnız zihinsel bir işlem değil, duyusal bir işlemdir de.

c) Nesnenin değerini yalnızca öznede görmek, yalnızca kişisel beğeniye (zevke) bağlamak doğru değildir. Çünkü, böyle tekyanlı bir davranış, değer yargıları ya da beğeni yönelimleri arasında sık sık rastlanan tutarlık ve ortaklığa yer bırakmaz. Hoş ile güzeli birbirine karıştırdığından (oysa, Kant'ın da belirttiği gibi, bunlar ayrı şeylerdir), beğenilerin tartışılamıyacağını öne sürerek, bir değerler kargaşasına (anarşisine) ve sınırsız bir kuşkuculuğa (septisizme) yol açar. Degerler üzerinde birleşmeği imkânsız kılar. Gelgelelim, sanat tarihi birtakım estetik değerler üzerinde birtakım insanların uzlaşıp birleşebildiğini göstermektedir. Öyle olmasaydı, birçok insanların (hatta kuşakların, çağların, ülkelerin, toplumların) «ortaklaşa» güzel saydıkları eserler de olmazdı. Başka bir deyimle, anlaşılırlık, tarihsellik, klasiklik, yarına kalıcılık da olmazdı.

d) Gerçi nesneyi (eseri) yaratan da bir öznedir. Ama, yaratıldıktan sonra, nesne uzaklaşır ondan. Öznelerin dışında, bağımsız bir varlık olur, yani nesnelleşir. Bu durum, onun öznelerce doğruca ve ortaklaşa tanınabilmesini sağlar. Salt öznel bir nitelik taşısaydı hem anlaşılmaz (yani ancak bir kişi tarafından anlaşılır), hem de insandan insana, çağdan çağa, ülkeden ülkeye geçemezdi: Evrenselleşemezdi. Değerce evrenselleşmesi şunu göstriyor: 1. Nesneyi güzel (değerli) kılan birtakım genel kurallar, temel düzgüler (norme'lar), nesnel özellikler vardır. (Aristoteles, Kant, Hegel, Walsh, Beardsley vb. bunlardan bazılarını bulmuşlardır.) 2. Nesnenin niteliği öznelerce doğru olarak tanınabilir. Birçok yetkin özneler nesnenin ana özelliklerini kavrıyarak «ortak» bir yargıya varabilirler (varabilmişlerdir). Nesnenin güzel

ya da çirkin olduğunu söyleyebilirler (söyleyebilmişlerdir): Demek ki eleştiri «mümkün»dür. (Mümkün olmasaydı, bizzat Ataç'ın kendisi birtakım eleştiriler yazabilir miydi? Sözgelişi Ahmet Haşim'i, Yahya Kemal'i, Nazım Hikmet'i, Fazıl Hüsnü'yü, Orhan Veli'yi eleştirebilir miydi?) 3. Nesnenin niteliğini gerçekte olduğu gibi görebilmek yargıcıyı (eleştirmeni) yaratıcılığa kavuşturmaz: Bilmekle yapabilmek her zaman birlikte yürümez. Yürüseydi, bütün iyi eleştirmenlerin, hatta okurların iyi bir sanatçı olması gerekirdi. (Retoriğin kurallarını, çeşitlerini, akımların özelliklerini herkeş öğrenebilir, ama kimse sanatçılar gibi başarıyla uygulayamaz.)

e) Öte yandan, öznelliği mutlak bir göreceliğe ya da kişiselliğe indirgemek de doğru değildir. Çünkü: 1. Hoş ile güzeli, kişisel hoşlanma ile estetik tadlanmayı, görece ile özneli birbirine karıştırmamak gerekir. Birşey hoş olabilir de güzel olmayabilir, güzel olabilir de görece olmıyabilir. 2. Nesneyi yargılayan kişi de bir insandır ve öbür insanlarla «ortak» bazı eğilimler, yetiler, temel özellikler taşır. Bunlar, ister istemez, verdiği yargıları etkiler; daha doğrusu insancıllaştırır, evrenselleştirir. Onun içindir ki, öznelci eleştirinin en aşırı temsilcilerinden Jules Lemaitre bile, «**Özel** bir izlenimi belirten nedenlerin çoğun **genel** düşüncelerden geldiğini» kabul eder; «gerçekte, izlenimci eleştirmen de, kendininkilere benzeyen bütün öbür duyarlıkları yorumlar. Bu bakımdan salt öznel ya da bireysel bir eleştiri yoktur», diye yazar (116). 3. Nesne gibi, nesneyi yaratan gibi, yargılayan da —kendi dışında— belirli bir çağ, uygarlık ve çevre (toplum, sınıf, tabaka...) içinde bulunur. Bu çağ, uygarlık ve çevreden belirli bir ideoloji (ahlâk, kültür, inançlar, duygular, dü-

(116) Bak: A. Chassang et Ch. Senninger Les Textes littéraires généraux, Paris, 1958, P. 490

şünceler, değerler...) alır. Yargılarını verirken bu ideolojinin de etkisinde kalır. Bunun sonucu, yargıları kişisel sınırları aşar. «Tarihsel ve toplumsal» bir düzeye, «ortaklaşa ve bireyler üstü» bir alana ulaşır: Kamusallaşır.

f) Ne var ki, bu kamusallaşma da mutlak değildir. Değer yargılarını tümüyle kamusal kılmağa, kişisel öğeleri tümüyle silmeğe yetmez. Çünkü insanlar genel (toplumsal) eğilimleriyle nasıl birleşirlerse, özel (kişisel) eğilimleriyle de öylece ayrışırlar. Bundan ötürü her insan adı geçen ortak ideolojiyi azçok «kendine göre» uygular, toplumsal, sınıfsal ülküyü kendine göre yansıtır (117). Bu bakımdan, hiçbir bilincin çağın ideolojisine «tıpatıp» uyduğu söylenemez. (Uygunluk genel olarak söz konusudur.) Kişi vardır, çevrenin geleneklerine uyar, onları benimseyip sürdürmeğe çalışır. Kişi de vardır, eleştirip aşmağa yönelir onları. (Aslında, bu yöneliş de toplumdaki bir değişme gereksinmesinden gelir ya, neyse). Belki, bu davranışlardan biri bir süre ağır basabilir, ama hiçbir zaman bütünüyle öbürünün yerini alamaz. Davranışların ağırlığı kişiden kişiye ne denli değişirse değişsin, gene de insanoğlunun tepkisi hep bu iki eğilimin «karışım»ı olarak kalır (118). Her değer yargısında bu karışım görülür. Karışımın niteliği özneyle çevre arasındaki «diyalektik ilişkiler»le belirlenir. Yargı da bu karşılıklı ilişki ve etkilere göre meydana gelir.

g) Yargılar gibi, değerleri de donmuş sınırlarla ayır-

---

(117) Emile Durkheim - Sociologie et philosophie, Paris, 1924, P. 57, 99

(118) W. H. Werkmeister - Bir Değer Teorisinin Ana Çizgileri, Çev.: Turan Oflazoğlu, 1959, S. 22

mamalıyız. Çünkü nesne bazan birkaç değeri ya da özelliği birden içerebilir: Sözgelimi hem iyi, hem doğru, hem yararlı, hem de güzel olabilir; hatta, daha başka özellikler de taşıyabilir. Kısacası, çeşitli değerler içiçe girebilir, yanyana bulunabilir, birbirini kuşatabilir (119). Dolayısıyla değer yargıları hem birbiriyle, hem de öbür yargılarla bağlantılı olabilir. Onun için, değer yargılarıyla gerçek yargılarını kesinlikle birbirinden ayırmak çok güç olduğu gibi (120), değer yargılarını «tüm öznel» saymak da doğru değildir.

Nesnel eleştiri nedir?

Yargının doğru olması, akla yatkın ve nesneye (esere, gerçeğe) uygun olmasına bağlıdır. Uygunluk ise daha çok şöyle bir tutumla sağlanabilir: Yargılıyan kişi, nesneyi iyi tanımalıdır. Bunun için, elinden geldiğince kendinden uzaklaşarak —kendini aşarak— nesneye yaklaşmalıdır. «Nesneyi basamak yaparak» içini dökmekten kendi özel duygu ve düşüncelerini, önyargılarını belirtmekten kaçınmalı; kendi özel görgü ve yaşantılarını anlatmaktan, bir çeşit autobiographie yazmaktan sakınmalı; okurlara sanatçının gücü yerine kendi özel gücünü göstermekten çekinmelidir. Duygu, sezgi ve us gücünü nesneyi anlamağa, çözümlemeğe ve ayrıntılara inerek açıklamağa vermelidir. Nesnenin —özne dışında— taşıdığı özelliklerini bulmakla yetinmemeli, onun, «yer ve zaman» içindeki durumunu da belirlemeğe, gelenekle yüzleştirmeğe girişmeli, «eser —sanatçı çevre çağ» ilişkilerini aydınlatmağa çalışmalıdır. Bu çalışmayı kös-

(119) Paul Cesari - Le Valeur, Paris, 1957, P. 56

(120) Maxime Glansdorff - Théorie générale de la valeur, Paris, 1954, P. 86

tekliyen her türlü davranıştan uzaklaşmalıdır: Dogmacılıktan, mutlakçılıktan, düşüncülükten, aşırı görecelikten, izlenimcilikten, tekyanlılıktan kurtulmalıdır. Bir sanatçı gibi değil, geniş görüşlü bir bilgin gibi davranmalıdır: Yaratıcılığa özenmemelidir. Eleştirinin sanatçılık değil, yargılayıcılık olduğunu unutmamalıdır. Yargılamasını başarıyla yürütmek için faydalı her araca baş vurmalı, gerekirse felsefeden, mantıktan, tarihten, bilimsel yöntem ve verilerden de yararlanmalıdır. Eseri aydınlatmak üzere belgeler, örnekler, kaynaklar toplamalıdır.

Bunları yapmadan, sözün kısası, nesnenin yerini, durumunu, kuruluşunu iyice öğrenmeden, çözümlemeden yargıya geçmemelidir. Yargısını verirken, öğrendiklerinden çıkardığı sonuçları göz önünde tutmalıdır. Örneksiz, gerekçesiz, ölçütsüz konuşmamalıdır. Konuşunca da bütün kişisel hesapları, tutkuları, ilişkileri unutmalı, dürüst ve tarafsız, sorumlu ve yürekli olmalıdır: Yani «nesnel» olmalıdır!

(Elbette «nesnel» derken, kapalı ve mutlakçı bir davranış düşünmüyorum; bunun «imkânsız» olduğunu biliyorum. Ancak, eleştireni yanıltmağa elverişli «kişisel» öğeleri gücü yettiğince azaltan, nesneden uzaklaşmayan, sorumluluk yüklenen, akla yatkın bir davranış tasarlıyorum. Nesnel yanı ağır basan, ama özneye de pencerelerini büsbütün kapamayan gerçekçi bir davranış... Bu davranışa yaslanan eleştiriye «nesnel eleştiri» değil de, «tümel eleştiri» hatta «bilimsel eleştiri» demek belki daha doğru olacak.)

NESNELCİLİĞE DOĞRU

Ataç'ın da, 1950 den sonra, az buçuk nesnel bir anlayışa yöneldiği görülüyor. Nitekim, öznel eleştiriye olan inancı yavaş yavaş sarsılıyor, bağları çözülüyor. Gün geçtikçe onun eksik, sakıncalı yanlarını görmeğe başlıyor. Buna karşılık nesnel eleştiriye önceleri gösterdiği sert tepki gittikçe yumuşuyor, eski düşünceleri gittikçe değişiyor. Bunda, Ataç'ın kendi gelişimi kadar, 1950 den önce Mehmet Kaplan, Fahir Onger, Vedat Günyol ve 1950 sonra Metin And, Adnan Benk, Attilâ İlhan, Hüseyin Cöntürk, Fethi Naci gibi yazarlarla filizlenmeğe başlayan nesnel eleştiri akımının da bir etkisi olsa gerektir. Ne olursa olsun, bu değişmeyi Ataç dürüstçe ortaya koyuyor. Yıllarca savunduğu, alıştığı düşüncelerden bazılarının yanlışlığını belirtmekten çekinmiyor. Şöyle ki:

a) Gözlerini yalnız «kendine» değil, «çevresine» de çevirmek gereğini duyuyor: «Neden hep kendimi anlatıyorum size? Günümüzün bunca şairleri, yazarları var, bunca edebiyat, sanat meseleleri var, onlardan açsam olmuyor mu? Bir sıyrılabilsem kendimden, korkularımı, sinirlenmelerimi, türlü duygularımı kendime saklayıp da bu mektuplardan başka konulara değinsem.» (121).

b) Artık eskisi gibi eleştiriyi sanat saymıyor: «Eleştirme bir sanat, bir eğlence değildir, bir iştir, bir meslektir.» (122). «Yavaş yavaş anladım eleştirmenin bir sanat

(121) N. Ataç - En Derin Yaram, Pazar Postası, 20.12.1951
(122) N. Ataç - Neden Olamıyor, Son Havadis gazetesi, 26. 2.1953

olmadığını.(...) Bir vakitler ben de ötekinin berikinin lâkırdısına uymuş, eleştirmenin de bir sanat olduğunu söylemiştim. Gülüyorum şimdi.» (123).

c) Eleştirmene de artık bir sanatçı, yaratıcı gözüyle bakmıyor: «Eleştirmen yaratmaz, ama yaratıcıları birbirine tanıştırır.» (124). Okurlarla sanatçılar arasında elçilik eder: «Eleştirmeci bir çeşit elçidir, yaratıcı sanat adamı ile okur arasında bir elçi.» (125). Bu yüzden, eleştirmen yaratıcılığa özenmez, onun amacı bir eser yaratmak değil, yaratılmış bir eseri okurlara iyi tanıtmak, doğruyu söyleyen bir elçi olmaktır. Onun için, «eleştirmenin başlıca ödevi belki de yaratıcı olmamaktır. Kendi içinde olanları değil, deştiği, çözümlediği nesnenin içinde ne varsa onları söyleyecek. Yaratıcılık eleştirmecilikten üstün değil midir? Bırakın şimdi onu, isterseniz üstündür deyin, ama eleştirmecilik demeyin.» (126). Öyleyse, «eleştirme nedir? Bir eserin özelliklerini görmek, onları göstermek.» (127).

d) Nesnel eleştirinin gerekliliğini savunuyor: «Daha nesnellik, objectivité, girmemiş bizim edebiyatımıza, düşüncemize. Bir nesneyi önümüze alıp bakmıyoruz, onun niteliklerini araştırmıyoruz, bellediğimiz büyük lâkırdıları sıralamakla yetiniyoruz. (...) Oysaki düşünmek bir nesneye bağlanmakla başlar.» (128).

e) Eleştirinin duyguculuktan uzaklaşmasını istiyor: Eleştirmen duyguya dayanan övmeleri, yermeleri bir yana bırakmalıdır: «Eleştirmenin duygularından, bütün

(123) Okuruma Mektuplar, S. 47, 50
(124) Söz Arasında, S. 40
(125) N. Ataç Neden Olamıyor, Son Havadis, 26.2.1953
(126) N. Ataç - Gene Eleştirme, Son Havadis, 19.2.1953
(127) Karalama Defteri, S. 68
(128) Son Havadis, 29.5.1953

duygularından uzak olması gerektir, yoksa yargılama gücünü o duygular etkiler, bozar. Ama böyle de insan olmaz. E! ne yapmalı eleştirmeci? Duygularını yenmesini bilmeli, kendi düşüncelerinin, yargılarının kaynaklarını da araştırmalı, hangilerinin duygular etkisinde olduğunu bulmasını bilmeli. Bu da kolay bir şey değildir.» (129). Ama eleştirmen için zorunludur: «Birtakım betikler övülüyor, yazarlar kutlanıyor, yazınımız adına alkışlar, iyemceler (teşekkürler) sunuluyor kendilerine. Takılmalar, yermeler de oluyor. Gelgelelim inceleme, anlatma pek olmuyor. Yazar okuduğu betiği beğenmiş, duygulanmış onu okurken, ya da kendi görüşüne, kanılarına uygun bulmuş, onu söylüyor. Anlatmıyor o betikte olanları.» Oysa «eleştirmen yazarı kutlamaz, ona alkışlar, iyemceler sunmaz, inceler onun yapıdını, anlayıp anlatmağa çalışır.» (130). Eğer, ille de övmek istiyorsa, övgüsünün gerekçesini gösterir: «Böyle boş lâkırdılarla yetinmeyin, öveceksiniz de, yereceksiniz de elinize aldığınız eserin özelliklerini göstererek övün, yerin. Sözünüzün güzel olması yetmez, doğru olması gerekir.» (131). Bundan ötürü, eleştirmen yargılarının nedenlerini ortaya koymalıdır: «Eleştirmeci "ben bunu beğendim, şunu beğenmedim" diye kesip atmaz, birtakım sebepler gösterir, niçin beğenip niçin beğenmediğini anlatır.» (132). Çünkü, eleştirmek demek yargılamak demektir. Yargılamak ise yargılarının gerekçesini göstermekle olur: Eleştirmen «niçin beğendi? niçin beğenmedi? bunun sebeple-

(129) Son Havadis, 20.7.1953
(130) Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, Ekim - Kasım 1956
(131) Karalama Defteri, S. 69
(132) N. Ataç Verilmeyen Armağan, Cumhuriyet gazetesi, 28.11.1950

rini araştıracak, yargılayacak, yargısının da neye dayandığını açıklayacak.» (133).

f) Eleştirmenin görevi önündeki eseri incelemek, anlayıp anlatmağa çalışmaktır: «Anlamak, kendi kendimizden çıkmak, kendi görüşümüzü, kanılarımızı, inançlarımızı bırakıp karşımızdakinin düşüncesini, o düşüncenin dayanaklarını, onların gerçekliğini görebilmek demektir. Yargılarken, bir betiğin güzel olduğunu ya da olmadığını söylerken, ister istemez özümüzü karıştırırız işin içine. İncelerken yapmamalıyız bunu. Betiğini okuduğumuz yazar ne yapmak istemiş? Bunu neden istemiş? onun görüşü, kanıları nedir? nite varmış o görüşe, o kanılara? bunları görmeğe, kendimizi yazarın yerine koyup onun gibi düşünmeğe çalışacağız. Anlamak ancak böyle olur, ancak anlayan anlatabilir. Anlayıp anlattıktan sonra da yargılar; yazar dilediğini yapabilmiş mi? yapamamış mı? kendi görüşüne göre onu da söyler.» (134).

g) Eleştirmen bir eseri yargılamak için tümüyle okumak zorundadır, atlamadan, sabırla, dikkatle okumak: O kadar ki eleştirmen, kötü kitapları bile «sonuna kadar okuyacak, sıkıla sıkıla okuyacak, sıkılmasına aldırmadan okuyacak.(...) Siz atlıya atlaya okuyabilirsiniz, eleştirmeci yapmıyacak bunu.» Üstelik, yalnızca eleştireceği kitabı değil, yazarın öbür eserlerini de okuyacak, birbiriyle karşılaştıracak: Böylece, «romancıda bir ilerleme mi var? Bir durma, bir gerileme mi var? onu kestirecek. Siz bir romanı öteki romanlarla karşılaştırmak zorunda değilsiniz, eleştirmeci ise karşılaştıracak, bir çağın ürünleri arasındaki yerini belirtecek.» (135).

---

(133) N. Ataç - Neden Olamıyor, Son Havadis, 26.2.1953
(134) Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, Ekim Kasım, 1956
(135) N. Ataç Neden Olamıyor, Son Havadis, 26.2.1953

h) Bir esere değer biçmek için, her şeyden önce incelemek, çözümlemek gerekir onu: «Çözümlemek (tahlil etmek), biz işte onu beceremiyoruz. İçimize eğilince birtakım şeyler bulup çıkarıyoruz, aralarında parlakları da bulunuyor, onları kandırıcı bir deyişle söylediğimiz de oluyor. Belki yaratıcılıktır bu, ama eleştirmecilik değildir.(...) Eleştirmenin kendinden silkinmesi, kendini bir yana bırakıp incelediği eserle uğraşması gerektir. Biz onu yapamıyoruz, kendimizi bir yana bırakamıyoruz.» (136).

i) Eleştirmen, sırasında, bir tarihçi gibi davranmalıdır: «Tenkitçinin bir yandan da bir tarihçi olması gerekir, incelediği eserlere birer güzellik değeri biçmekle kalmaz, onlarda zamanın açık, gizli bütün eğilimlerinin yankılarını bulmağa çalışır, eserleri zamanla, zamanı eserlerle aydınlatır. Tenkitçi bağını sormadan üzümü yiyemeyen adamdır: bir eserin nerede, ne zaman, hangi şartlar altında yetiştiğini öğrenmek, bu bilgiyi o eserin kendisinden çıkarmak ister.» (137).

j) Yurdumuzda henüz nesnel eleştiri kurulmamıştır: «Baki'nin, Nefi'nin, Naili'nin mısraını Nedim'inkinden ayıran nedir? Aralarındaki ayrımı duysak, sezsek bile açıkça söyleyemiyoruz. Bizde nesnel eleştirme, afaki tenkit yok da onun için.» (138). Oysa, «eleştirme, yaratılmış olanları, başkalarının yarattıklarını incelemektir. (...) Eleştirme, söylediğim çeşidinden bir eleştirme bizim geleneğimizde yoktur.» (139).

---

(136) N. Ataç - Gene Eleştirme, Son Havadis, 19.2.1953
(137) Sözden Söze, S. 15
(138) Karalama Defteri, S. 33
(139) Varlık Dergisi, 15.3.1960

Eksikler

Görüldüğü üzre Ataç, çok geç de olsa, nesnel eleştirinin gerekliliğini duyuyor. Yıllarca sürdürdüğü öznel eleştiri anlayışından sıyrılmağa yöneliyor. Doğrusu, bu yöneliş henüz istenen derinliğe, zenginliğe varmıyor. Geniş ve tutarlı bir kimlik kazanmıyor. Dört başı mamur bir dizge (sistem), bir yöntem katına çıkmıyor. Felsefesini, ölçütlerini getirmiyor. Uygulama alanına geçmiyor. Ancak, birkaç kısa yazının konusu olarak kalıyor.

Ataç, eleştiriciliğimiz için tutulması gereken yolu göstermeği yeter sayıyor: O yolda yürümüyor, o yolun somut örneklerini vermiyor: «Ben bir gazete yazarıyım, söylediklerim bir gün, iki gün okunur, sonra geçer. Neyi severim, neden hoşlanmam, onları söylerim, dilimin döndüğü kadar hayranlıklarımı anlatmağa çalışırım; beğendiğim bir şiir, bir kitap olursa, onu tanıtayım derim.» (140).

Ne var ki, yaradılışı, alışkanlıkları, yetişmesi yüzünden bu tanıtma isteği incelemeye, yerleştirmeye, çözümlemeye, karşılaştırmaya, ölçütlemeye değin uzanmıyor. XIX. yüzyıldan kalma «duygu ve beğeni eleştiriciliğini» pek aşmıyor. Geniş araştırmalara, karşılaştırmalara, disiplinli çalışmalara ulaşmıyor. Derinleşmiyor. Ölçütleri, örnekleri, gerekçeleri uzun boylu açıklanmış ya da tartışılmış eleştiriler doğurmuyor: Ataç, nesnel eleştirinin gerekliliğini «yüzeyden» belirtmekle yetiniyor. Daha ötesine gitmiyor: «Benim yapabildiğimi başkaları da yapıyor, belki onların yapabildiği benim yapabildiğimden de çok. Gene de gerçek eleştirme değil bizim yaptığımız, eleştirmeye bir başlangıç belki, bir çeşit eleştirme, şöyle

(140) Karalama Defteri, S. 21

tam, doğru bir eleştirme değil.» (141). Çünkü Ataç, bütün nesnellik dilek ve çabasına karşın, bir türlü kendinden, alışkanlıklarından kurtulamıyor, yaradılışını, duygularını tüm yenemiyor: «Size hep kendimi anlatacağıma bu mektuplarda başka konulara değinsem... Olmuyor işte, o dilekle başlasam bile unutuveriyorum, aklım ya bir duyguma, ya bir korkuma takılıyor, bırakamıyorum artık onu.» (142). Çünkü, düşüncelerini ne denli değiştirirse değiştirsin, huyunu, alışkanlıklarım pek değiştiremiyor: «Kendimi zorlasam da duramam bir konuda (...) Olsun, bu yaştan sonra huyumu değiştirecek, kendimi düzeltecek değilim ya!» (143).

Gerçekten de, Ataç'ın Metin And'la yaptığı bir tartışma bu sözün doğruluğunu ortaya koyar: And bir yazısında (144) nesnel-bilimsel eleştiriyi savunur. Eleştirinin bir yönteme, araştırma ve çözümlemeye dayanmasını ister. Bu arada, Ataç'ın da adını anarak, «zar atıcılığa» dayanan davranışı yerer. Yazıyı okuyan Ataç öfkelenir. Aslında bu dönemde, And'la aynı nesnel görüşü paylaştığı halde, inadına ters görüşü tutan bir yazı yayımlar (145) «Anlatan, yorumlayan, çözümleyen, anlattığı, yorumladığı, çözümlediği için de yapıtı didik didik edip büyüsünü, özünü, güzelliğini uçuruveren» eleştiriyi kötüler! And, verdiği cevapta, Ataç'ın çağdaş eleştiriye uzak düşen bu kötülemesinin yersizliğini açıklar (146).

---

(141) Varlık Dergisi, 15.3.1960
(142) En Derin Yaram, Pazar Postası, 20.12.1951
(143) Ararken, S. 103
(144) Metin And Bizde Edebi Tenkitçinin İşi, Forum dergisi, 15.7.1956
(145) İşin Gücü, Dünya gazetesi, 4.8.1956
(146) Metin And Ataç'a, Forum, 15.8.1956

Bu olayın da gösterdiği gibi, Ataç'ın yukarda sözünü ettiğimiz özellikte bir eleştiriye vardığı söylenemez. Üstelik, zengin bir eleştiri kuramı (nazariyesi) yarattığı da öne sürülemez. Nitekim, kuramla ilgili düşünceleri sayılı birkaç konunun yöresinde dolaşıp duruyor. (İncelememizin belirli birkaç konunun çevresinde gezinip durması da bundandır.) Ne gereğince derinleşiyor, ne de çeşitleniyor. Batıda eleştirmenlerin uğraştığı sayısız konulardan söz açmıyor (ya da çok az söz açıyor). Çağdaş eleştirinin kucakladığı birçok görüşe kapalı kalıyor, birçok sorunu gölgede bırakıyor. Yeni ve değişik anlayışların, yöntemlerin, ölçütlerin tartışmasını yaparak ya da eskileri geliştirerek bir birleşime ulaşmıyor. Bir «eleştiri felsefesi»ne doğru gelişmiyor. Bilimlerin eleştirideki yerini aydınlatamadığı gibi, bilimsel yöntem ve verilerden de gereğince yararlanamıyor. Dil sorunu karşısında nasıl ki bilimsel olmaktan çok dilseverce davranıyorsa, eleştiri sorunu karşısında da bilimsel (eleştirel) olmaktan çok edebiyatseverce davranıyor. Nitekim, edebiyat dışındaki bilimlerle (örneğin tarihle, toplumbilimle, ruhbilimle, dilbilimle, vb.) ve felsefeyle ilgileri yeterli düzeye ulaşmıyor. Her şeyi edebiyat arkasından görüyor. Bir «konuşu»sunda bu özelliğini pek güzel belirtir: «Edebiyat çevrenizi sarmış, ne yana gitseniz o çemberi aşıp kurtulamıyor, hep onun içinde düşünüyorsunuz, onun içinde duyuyorsunuz.» (147).

(147) Ulus, 18.7.1945

SONUÇLAMA

Bütün bunlara karşın, Ataç'ı gene de saygıyla anmalıyız. Eleştiriciliğimizin gelişmesi için, Ataç'ın eksiklerini göstermek ne denli yararlıysa, hizmetlerini belirtmek de o denli gereklidir. Onun için, bir eleştiri geleneği kurulmamış, hatta temelleri bile atılmamış bir ülkede, Ataç'ın sözü geçen eksiklerini olağan karşılamalıyız. Eksikleri de olsa, Ataç'ın eleştiriciliğimizin kurulmasında çok emeği geçtiğini belirtmeliyiz. Onu, yapamadıkları kadar, yapabildikleriyle değerlendirmeliyiz.

Bu bakımdan, Ataç'ın başkaları için söylediği şu sözler kendisine de uygun düşüyor: «İşte bakın, Boileau, Lessing eleştirmeciler arasında anılsalar da gerçekten eleştirmeci değil, birer denemecidir, düşünce yaratan, düşünce yayan kişilerdir. Sanata, edebiyata büyük yararlıkları dokunmuştur. Ama, dedim, gerçekten eleştirme değildir onlarınki, belki eleştirmeden daha önemli, eleştirmeden üstün bir iştir, eleştirme değildir. Şiire, edebiyata yararlıkları dokunduğu gibi, eleştirmenin doğmasına da yardım etmişler diyebiliriz, eleştirmeyi hazırlamışlar, gerçekten eleştirmecilik edememişler. Biz de kendimizi bir yana bir yana bırakmadığımız için daha eleştirmecilik, gerçek eleştirmecilik edemiyoruz.» (148).

(148) Varlık Dergisi, 15.3.1960

Evet, gerçek denemeci —bence denemecilerimizin en iyisi— olan Ataç, belki gerçek eleştirmecilik edemedi, ama okurları, yazarları ona hazırladı. Belki, kendisi öznel eleştiriden tüm kurtulamadı, ama başkalarının kurtulmasını diledi. Belki, sistemli bir eleştiri kuramı meydana getiremedi, ama ilgiyi o yana çekti. Belki, nesnel eleştiri örnekleri veremedi, ama ona yol açtı. Bu yüzden, ona olan borcumuz, saygımız büyüktür. Borcumuzla saygımızı ise ancak onun en son gösterdiği yolda —nesnel (bilimsel) eleştiri yolunda— yürüyerek ödeyebiliriz: Onun eksik bıraktığı işi tamamlayarak ve durmadan geliştirerek...

ATAÇ'LA İLGİLİ YAYINLAR

ATAÇ, edebiyatımızda geniş yankılar uyandırmış bir yazardır. Kendisiyle ilgili yığınla yazı yayımlanmıştır. Ölümünden sonra çıkanlardan küçük bir bölüğünü Tahir Alangu «Ataç'a Saygı» adlı kitapta toplamıştır. Ama, yazıların büyük bölüğü dergilerde, gazetelerde, kitaplarda kalmıştır. Bunları derlemeği gerekli gördüm. Bulabildiğim yayınları taradım. Böylece, aşağıdaki bibliyografyayı elde ettim. Elbette, bibliyografyada bazı eksiklikler olmuştur, bunlar ilerde tamamlanacaktır.

I. DERGİ ve GAZETELERDE ÇIKMIŞ YAZILAR

Ö.A.A. — «Örneğin» üzerine, Türk Dili, Mayıs 1967

M.A. — Yeni Şiir Hakkında Bir Konferans, Oluş, 14.5.939

Türker Acaroğlu — Essai Tecrübe mi Demektir, N. Ataç'a, Yücel, 1.3.1943

İhsan Ada — Bir Savaş Eri, Ulus, 19.5.1957

Mehmet Ali Ağakay — Ataç'ın Dil Görüşü, Türk Dili, Temmuz 1957

Halil Ahmet — Nurullah Ataç'ın Arkasından, Yeni İstanbul, 22.5.1957

Esat Ahmet — N. Ataç'ın Sözden Söze'si, Beraber, 15.12. 1952

İhsan Akay — Devrimci Ataç, Varlık, 15.5.1959

İhsan Akay — Eğitimci Ataç, Varlık, 15.5.1959

İhsan Akay — Türk Dili ve Ataç, Varlık, 1.6.1958

Oktay Akbal — Arayan Adam, Vatan, 9.5.1954

Oktay Akbal — İki Yazı, Vatan, 20.11.1955
Oktay Akbal — Ataçsız, Vatan, 18.5.1957
Oktay Akbal — Ataç İçin, Varlık, 1.6.1957
Dursun Akçam — Ataç İçin, Sonhavadis, 20.5.1957
Besim Akımsar — Nurullah Ataç Üzerine, Kovan, 1.4.945
Gülten Akın (— Jülide Gülizar Erdal Öz) — Ataç'ı Anarken, Değişim, 15.2.1962
Gülten Akın — Ataç İçin, Türk Dili, Mayıs 1967
Gündüz Akıncı — Nurullah Ataç'ın Ardından, Arayış, Haziran - Temmuz 1957
Güneş Akol — Ataç'm Yolunda, Daha Hızlı, Pazar Postası, 26.5.1957
Sabahattin Kudret Aksal — Ataç'tan Kalan, Varlık, 1. 6.1957
Sabahattin Kudret Aksal — Ataç'ın Deyişi, Varlık, 1. 6.1958
Doğan Naci Aksan — Ataç, Arayış, Haziran - Temmuz 957
Fahir Aksoy — Kürdün Meyhanesi, Dost, Mart 1967
Ömer Asım Aksoy — Ataç da, Türk Dili, Haziran 1957
Ömer Asım Aksoy — Ataç'ı Anarken, Türk Dili, Mayıs 1958
Ömer Asım Aksoy — Dil Dâvası, Ataç, Türk Dili, Mayıs 1958
Ömer Asım Aksoy — Ataç'm Hastalığı ve Ölümü, Türk Dili, Mayıs 1959
Tahir Alangu — Ataç'ın Son Kitabı, Vatan, 20.6.1957
Necip Alsan — Oyun Üzerine, Esi, 1.8.1956
Çetin Altan — Ataç Üzerine, Yeni gazete, 1.5.1957
Metin And — Ataç, Forum, 1.4.1955
Metin And — Ataç'a, Forum, 15.8.1956
Metin And — Ataç Tiyatroda I - III, Türk Dili, 1.2.1963 - 1.5.1963

Melih Cevdet Anday — Toplum Toplum, Yaprak, 1.6.1950
Talip Apaydın — Nurullah Ataç, Varlık, 15.5.1967
Orhan Argun — Diyelim, Varlık, 1.4.1955
A. Cemal Arı — Ataç ve Tiyatro, Ulus, 21.5.1957
Ziya Arıkan — Ataç'm Üstüne Notlar, Kıyı, 15.5.1962
M. Sunullah Arısoy — İşte Bir Yok Daha, Varlık, 1.6.1957
Nurettin Artam — Ataç'sız Kaldık, Ulus, 24.5.1957
Vehbi Cem Aşkun — Nurullah Ataç, Ilgaz, Mayıs 1967
Besim Atalay — Nurullah Ataç ve Öz Türkçe Dâvası, Hergün, 27.6.1957
Ahmet Ateş — Nurullah Ataç ve Türkçenin Nahvi, Türk Dili, 1.11.1953
Ahmet Ateş — Türkçenin Sözdizimi ve Nurullah Ataç, Türk Dili, 1.4.1954
Ömer Atillâ — Devrik Tümcede Ataç, Türk Dili, 1.4.1959
Lütfi Ay — Ataçsız Ankara, Yeni gazete, 26.5.1957
Edip Ayel — Nurullah Ataç ve Şiir Hakkında Telâkkileri, Gün, 7.6.1941
Halil Aytekin — Köy ve Köylü Tartışmaları, Varan, 1. 12.1954
Memduh Balaban — Ataç ve Ötesi, Ataç, 15.6.1962
Kenan Balkan — Ataç Devri, Yeditepe, 1.6.1957
İ. Hakkı Baltacıoğlu — Nurullah Ataç'a Mektup, Yeni Adam, 18.1.1940
Cemil Sait Barlas — Bir Adam Öldü, Pazar Postası, 19. 5.1957
Hüseyin Başaran — Ataç İçin, Varlık, 1.6.1957
Mehmet Başaran — Nurullah Ataç, Varlık, 15.5.1967
Yüksel Baştunç — Ataç Hikâyesi, Gündüz, 14.6.1957
Lokman Batu — Nurullah Ataç İçin Yazılanlar, Yeni Yayınlar, Ağustos - Eylül 1957
Selâhattin Batu — Ataç ve Türk Dili, Türk Dili, Şubat 1965

Selâhattin Batu — Ataç'ın Kişiliği Üstüne, Varlık, 15. 2.1965
Sevgi Batur — Ataç'a Ağıt, Ulus, 22.5.1957
Fakir Baykurt — Ataç İçin, Türk Dili, Mayıs 1967
Jale Baysal — Nurullah Ataç Öldü, Yeni Gün, 21.5.1957
Burhan Belge — Nurullah Atâ (Ataç), Zafer, 19.5.1957
Adnan Benk — Dergiler, Gazeteler, Küçük Dergi, Kasım 1952
Adnan Benk — Nurullah Ataç ve Halk Şiiri, Küçük Dergi, Aralık 1952
Adnan Benk — Baylandıktan Sonra, Küçük Dergi, Ocak - Şubat 1953
Adnan Benk — Kitaplar - Dergiler Arasında, Dünya, 1. 2.1954
Adnan Benk — Ataç, Dünya, 18.5.1957
Asım Bezirci — Eleştiri Kuramı Yönünden Ataç, Yelken, Eylül - Ekim 1961
Asım Bezirci — Ataç'ın Nesnel Eleştiriye Yönelmesi, Yordam, Mayıs 1966
Asım Bezirci — Nurullah Ataç ve Eleştiri Anlayışı, Papirüs, Temmuz - Ağustos 1966
Kemal Bilbaşar — Ataç Usta, Vatan, 22.6.1957
Adnan Binyazar — Ataç Eleştirilmelidir, Varlık, 15.5.1967
İsmet Bozdağ — Ataç'ın Yarenlik Yönü, Varlık, 15.8.957
Hüsamettin Bozok — Nurullah Ataç'a Açık Mektup, Uyanış - Servetifünun, 1.2.1939
Hüsamettin Bozok — Nurullah Ataç'a İkinci Mektup, Uyanış - Servetifünun, 28.12.1939
İbrahim Zeki Burdurlu — Diyelim, Yenilik, 1.8.1955
Vecdi Bürün — Ataç'ın Ardından, Gündüz, 23.5.1957
Vecdi Bürün — Nurullah Ataç, Vakit, 7.9.1946
Caferoğlu — Ataç'ı da Kaybettik, Nasır, Haziran - Temmuz 1957

Uğur Cankoçak — Ataç ve Prospero ile Caliban, A. 15. 1.1956

Mustafa Canpolat — Ataç'la Düşsel Konuşma, Varlık, 15.12.1958

Mustafa Canpolat — Ataç Nasıl Yazardı, Türk Dili, Mayıs 1967

Cevkud — Ataç'la Konuşma, Türk Dili, Ağustos 1962

Cevkud — Çeviri Üstüne, Türk Dili, Nisan 1961

Ahmet Ceyhan — Eski Yeni Dergiler, Yeryüzü, 15.1.1952

Demirtaş Ceyhun — Ülkücü Yazar ve Gerçekler, Yeditepe, 5.9.1956

Nusret Safa Coşkun — Bir Şair Arıyorum, Uyanış — Servetifünun, 3.11.1938

Uğur Coşkuner — Ataç'a Saygı, Gerçekler Postası, 4. 6.1967

Hüseyin Cöntürk — Onun Arkasından, Pazar Postası, 2.6.1957

Hüseyin Cöntürk — Ataç'taki Çelişmelerin Kök Örgüsü, Yordam, Mayıs 1966

Hüseyin Cöntürk — Ataç Deyince, Ataç, 15.7.1962

Hüseyin Cöntürk — Okurken, Yelken, Eylül 1962

Hüseyin Cöntürk — Ataç'ı Bilmek, Yordam, Mayıs 1966

Sami Çelenk — Sayın Ataç'a Mektup, Pazar Postası, 2.12.1951

Sami Çelenk — Ataç Ustamıza, Pazar Postası, 26.2.1956

Necati Cumalı — Hızır Gibi Genç Olan, Varlık, 1.6.1957

Osman Daday — Günlerin Getirdiği'ni Okurken, Ülkü, 1.3.1947

Reşat Nuri Darago — Düşünürler, Varlık, 1.11.1959

Osman Darıcı — Günlerin Getirdiği'ni Okurken, Ülkü, Mart 1947

Hüseyin Demirhan — Ataç'a Saygı, Türk Dili, Mayıs 1958

Şahinkaya Dil — Edebiyatımızda Eleştirmeciler veya Çapsız Bilgin Ataç'a Dair, Ufuk, 1.1.1956

Abidin Dino — Bir Açık Mektup Daha, Yeni Adam, 18. 1.1940

M. Dirimen — Dergileri Okudukça, Ilgaz, Haziran 1967

Diyelimciler — Ataç'a Yanıt, Diyelim, 1.4.1955

Hikmet Dizdaroğlu — Ataç'a Saygı, Varlık, 1.8.1959

Hikmet Dizdaroğlu — Ataç'ın İlkeleri, Varlık, 15.6.1957

Hikmet Dizdaroğlu — Ataç'ın Suçları, Varlık, 15.5.1967

Ruşen Doğanay — Yeni Neslin Tenkidi, Hamle, Yeni Mecmua, 12.7.1940 1.12.1940

Tarık Dursun — Ataç, Şairler Yaprağı, Haziran 1957

Cevat Dursunoğlu — Gönüldeşim Ataç, Pazar Postası, 26.5.1957

Cevat Dursunoğlu — Gönüldeşim Ataç, Ulus, 25.5.1957

Cevat Dursunoğlu — Gönüldeşim Ataç, Ilgaz, Mayıs 1967

Orhan Duru — Ataç İçin, Pazar Postası, 26.5.1957

Orhan Duru — Prospero ile Caliban, Pazar Postası, 8. 7.1956

H. E. — Ataç'ın Dili Üzerine, Türk Dili, 1.6.1958

M. E. — Öfkeli Ataç, Pazar Postası, 15.5.1959

Bülent Ecevit — Ataç Öldü, Ulus, 28.5.1957

Ahmet Cevat Emre — İyi Tercüme, Kötü Tercüme, Varlık, 1.2.1942

Ahmet Cevat Emre — İyi Tercüme, Kötü Tercüme, Varlık, 15.2.1942

H. Vehbi Eralp — Ataç ve İki Beyit, Varlık, 1.9.1959

Muzaffer Erdost — Ataç Öldü, Pazar Postası, 19.5.1957

Muzaffer Erdost — Yanlış Anlaşılan, Pazar Postası, 12. 2.1956

Ergi — Nurullah Ataç 1898 - 1957, Ulus, 5.6.1957
Azra Erhat — Ataç'ın Öfkesi, Vatan, 22.5.1957
Mustafa Vasıf Ersoy — Yeter Bana, Varlık, 1.6.1957
Konur Ertop — Ataç'ın Fikret İçin Söyledikleri, Varlık, 1.9.1964
Konur Ertop — Çevirmen Olarak Ataç, Türk Dili, 1.3.965
Konur Ertop — Ataç'ın Bıraktığı Yerde, Soyut, 15.8.1966
Konur Ertop — Ataç'a Göre, O. Veli, Papirüs, 1.1.1967
Konur Ertop — Düşünce Yönünden Ataç, Varlık, 15. 8.1967
Konur Ertop — Ataç'ı Anarken, Türk Dili, Mayıs 1967
Konur Ertop — Konur Ertop'a Üç Soru, ABC, 19.5.1967
Necdet Eruygur — Prospero ile Kaliban Üzerine, Yeni Ufuklar, Kasım 1955
Necdet Eruygur — Ataç'a Cevap, Yeni Ufuklar, Mart 1956
Bedri Rahmi Eyuboğlu — Kaç Mumluk Aydın, Cumhuriyet, 17.10.1955
Bedri Rahmi Eyuboğlu — Biricik Münekkidimiz, İşte, 1.2.1944
Bedri Rahmi Eyuboğlu — Sevgili Ataç Usta, Cumhuriyet, 20.5.1957
Sabahattin Eyuboğlu — Ataç, Tercüman, 1.6.1957
Sabahattin Eyuboğlu — Ataç, Yeni Ufuklar, Haziran 1957
Sait Faik — Nurullah Ataç'a Açık Mektup, Haber, 30. 12.1940
Sait Faik — Nurullah Ataç'a Açık Mektup, Haber, 30. 1.1941
Memet Fuat — Ataç'm Çağrıları, Yeditepe, 1.2.1954
Memet Fuat — Devrik Cümle, Yeditepe, 18.11.1953
Memet Fuat — Tartışmanın Son Yazıları, Yeditepe, 1. 4.1954
Memet Fuat — Karışmak, Yeditepe, 1.5.1954

Memet Fuat — N. Ataç, Yeditepe, 15.11.1958
İlhan Geçer — Eleştirmecilerimiz, Hisar, Temmuz 1964
Geçit — Nurullah Ata Beye, Geçit, 15.2.1934
Ercüment Gençer — Ataç, Pazar Postası, 2.6.1957
Gençlik — Nurullah Ataç'a Cevap, Gençlik, 2.6.1938
Hakkı Süha Gezgin — Ataç, Vakit, 22.5.1957
Mustafa Girgin — Diyelim, Varlık, 1.2.1955
Naci Girginsoy — Ataç 1, Bizim Şehir, 8.6.1957
Naci Girginsoy — Ataç 2, Bizim Şehir, 9.6.1957
Naci Girginsoy — Ataç 3, Bizim Şehir, 13.6.1957
Naci Girginsoy — Ataç 4, Bizim Şehir, 14.6.1957
Enver Naci Gökşen — Dil Sorunları, Türk Dili, 1.2.1953
Vahdet Gültekin — Münekkit Çekişmesi, Yeni Adam, 4.7.1935
Vahdet Gültekin — Tenkitçi Kıskanç Bir Adam mıdır, Yeni Adam, 11.7.1935
N. Doğu Güneş — Öğretmenim Ataç, Sonhavadis, 20.5. 1957
A. Sami Güneyçal — Ataç'ın Dil Üzerine Konferansı, Arayış, 1.3.1957
Selmin Güneyli — Ataç'ın Denemecilik Yönü, Salkım, 26.3.1959
Vedat Günyol — Aka Ak Karaya Kara, Yeni Ufuklar, Şubat 1956
Vedat Günyol — Ataç'sız, Yeni Ufuklar, Haziran 1957
Nedret Gürcan — Ataç Üzerine Düşünceler, Varlık, 1. 6.1957
Nedret Gürcan — Ataç ve Ölüm, Varlık, 15.6.1957
Nurettin Gürel — Ataç Üzerine, Bir, 15.6.1957
Erdoğan Gürgen — Ataç'tan Kalan, Pazar Postası, 9.6. 1957
Turhan Gürkan — Ataç Yok Artık. Şehir, 19.5.1957

Orhan Gürsel — Ataç'ın Ardından, Varlık, 1.6.1957
Muzaffer Hacıhasanoğlu — Ataç Büyük Yazardı, Varlık, 15.5.1967
Ahmet Hamdi — Ahmet Kutsi'nin Şiirleri, Milliyet, 6. 11.1932
Orhan Hançerlioğlu — Bir Roman ve Ötesi, Varlık, 1. 2.1952
Orhan Hançerlioğlu — Ataç İçin, Varlık, 1.6.1957
Nusret Hızır — Akılcı Ataç, Dost, Mayıs 1967
Doğan Hızlan — Ataç'ın Bir Tartışmasının Düşündürdükleri, Varlık, 15.5.1967
Doğan Hızlan — Zamanı Yenen Usta Denemeci, ABC, 19.5.1967
Nuri Hisar — Ataç'ın Doğruluğu, İstanbul, 13.11.1954
Ayhan Hünalp — Ataç İçin, Varlık, 1.6.1957
T. İ. — Nurullah Ataç'a Mektup, Ulus, 29.4.1945
Z. İçen — Devrik Tümce Üzerine Düşünceler, Türk Dili, 1.12.1954
Attilâ İlhan — Eveleme, Gerçek, 6.12.1950
Atilâ İlhan — Geveleme, Gerçek, 7.12.1950
Attilâ İlhan — Deve Kuşu Kovalama, Gerçek, 8.12.1950
Attilâ İlhan — İyi Saatte Olsunlar, Varlık, 15.5.1967
Fahir İz — Rahatı Bozulan Bir Muharrire Cevap, Gençlik, 1.7.1938
Fahir İz — Bir Mecmuadan Ne Bekliyoruz, Gençlik, 1. 8.1938
Ahmet Kabaklı — Edebiyatta Saygısızlar, Hisar, 1.8.1952
İbrahim Kafesoğlu — Nurullah Ataç'a Bir İlinç Yanıt, Yeni Ufuklar, 1.8.1955
Orhan Veli Kanık — Dil Bahsi, Ülkü, 16.11.1945
Ceyhun Atuf Kansu — Yedi Yıl Önce Bir Ataç Vardı, Varlık, 15.5.1964
Ceyhun Atuf Kansu — Allı İle Konuşma, Varlık, 15.5. 1964

Ceyhun Atuf Kansu — Prospero, Varlık, 15.5.1967
Ceyhun Atuf Kansu — Dil Yoluyla Devrim, Türk Dili, Mayıs 1967
Sabutay Karahasanoğlu — Ataç'ımız, Varlık, 15.7.1957
Teoman Karahun — Anılar, Varlık, 1.6.1957
Sezai Karakoç — Ataç'ın Yazısı İçin, Şiir Sanatı, 15.2.1955
Yakup Kadri Karaosmanoğlu — Bir Beyin Adamının Ölümü, Ulus, 21.5.1957
Ali Karatay — Ataç'ın Dil Görüşü, Yeni Dergi, 1.7.1966
Yaşar Kavdır — Yayınlar Üstüne, Mavi, 1.5.1954
Orhan Kemal — Çizgiler, Varlık, 15.5.1967
Yıldırım Keskin — Sözden Söze, Yeditepe, 15.9.1952
Yıldırım Keskin — Nurullah Ataç, Varlık, 1.11.1952
Yıldırım Keskin — Ataç İçin, Varlık, 1.6.1957
Tarık Kırat — Nurullah Ataç, Yeditepe, 15.11.1958
Tarık Kırat — Ataç Gibi, Yücel, Ağustos 1956
Necip Fazıl Kısakürek — Nurullah Ataç'a, Ağaç, 4.4.1936
Necip Fazıl Kısakürek — İşte Tenkit, Ağaç, 6.6.1936
Abidin Mümtaz Kısakürek — Nurullah Ata, Türk Sanatı, 1.7.1957
Samim Kocagöz — Ataç'tan, Yeni Ufuklar, 1.9.1957
Yunus Kâzım Köni — Ataç'ın Ardından, Türk Dili, Temmuz 1957
Ahmet Köksal — Ataç Usta, Yeditepe, 15.6.1957
Muhtar Körükçü — Bir Söyleşi Etrafından, Varlık, 1.6.1952
Muhtar Körükçü — Sözden Söze, Varlık, 1.2.1953
Muhtar Körükçü — Ataç Usta ve Tiyatro, Varlık, 15.8.1963
Muhtar Körükçü — Karalama Defteri, Varlık, 1.10.1953
Muhtar Körükçü — Ataç Da Giti, Varlık, 1.6.1957
Nurettin Şazi Kösemihal — Nurullah Ataç ve Edebiyatımız, Cumhuriyet, 23.8.1949

Nurettin Şazi Kösemihal — Ataç'ı Dinlerken, Cumhuriyet, 3.4.1950
Nurettin Şazi Kösemihal — Sokrat Ataç, Yeni İstanbul, 16.1.1954
Nurettin Şazi Kösemihal — Bana Göre Ataç, Cumhuriyet, 14.6.1957
Cevdet Kudret — Türkçenin Özleşmesinde Ölçü, Varlık, 15.1.1957
Şükran Kurdakul — Ataç'ı Anarken, Ataç, 1.6.1963
Baki Kurtuluş — Ataç İçin, Sonhavadis, 18.5.1957
Baki Kurtuluş — Ataç İçin, Pazar Postası, 19.5.1957
İbrahim Kuyumcu — Nurullah Ataç'tan Bir İki Anı, Salkım, Haziran 1957
Mahmut Makal — Ataç Da Gitti, Varlık, 1.6.1957
Yurdakul Mehteroğlu — Ataç Ustanın Ardından, Ulus, 23.5.1957
İlhan Mimaroğlu — Ataç Ölmemeli, Ulus, 23.5.1957
Rauf Mutluay — Nurullah Ataç, Yeni Ufuklar, Aralık 964
Rauf Mutluay — Nurullah Ataç, Yeni Ufuklar, Aralık, 1964
Yaşar Nabi — Şöhrete, Tenkide ve Nurullah Ata Beye Dair, Varlık, 1.9.1934
Yaşar Nabi — Hakiki Münekkide Dair, Varlık, 15.7.1937
Yaşar Nabi — Gene Tenkide Dair, Ulus, 7.4.1938
Yaşar Nabi — Yaratıcı Tenkid, Ulus, 12.4.1938
Yaşar Nabi — Not, Varlık, 1.7.1952
Yaşar Nabi — Ataç'ın Çağrıları, Varlık, 1.3.1954
Yaşar Nabi — Ne Denir? Varlık, 1.6.1957
Fethi Naci — Okuruma Mektuplar, Dost, 1.9.1959
Fethi Naci — Değirmenlere Hücum, Yeni Ufuklar, Mart 1956
Fethi Naci — Ası, Yücel, Temmuz 1956
Ümran Nazif — Nurullah Ataç'ı Ziyaret, Varlık, 1.2.1938

Ömer Nida — Ataç Öldü, Yeni Ufuklar, Haziran 1957
O. Ç. — Ataç Öldü, Salkım, Haziran 1957
Mustafa Şerif Onaran — Ataç'la, Türk Dili, Mayıs 1967
Fahir Onger — Altı Şair ve Bir Tenkitçi, Fikirler, Ocak 1949
Orhan Seyfi Orhon — Üç Dâhi, Haber, 27.3.1940
Orhan Seyfi Orhon — Nurullah Ataç, Havadis, 21.5.1957
Yusuf Ziya Ortaç — Yazıklar Olsun, Akbaba, 28.3.1940
Fikret Otyam — N. Ataç İçin, Varlık, 1.6.1957
Fikret Otyam — Son Görüşme, Yeditepe, 1.6.1957
Munis Faik Ozansoy — N. Ataç'a Açık Mektup, Ulus, 13.9.1940
Ümit Ölmez — Ataç ve Gençlik, Pazar Postası, 26.5.1957
Altan Öymen — Bu Bir Vefat Değil Ölümdür, Yeni Gün, 19.5.1957
Erdal Öz — Ataç, Forum, 1.9.1957
Erdal Öz — Ataç'tı, Türk Dili, 1.5.1961
Emin Özdemir — Ataç'ta Doğa Sevgisi, Türk Dili, Mayıs 1967
Necmettin Özdesenli — Devrik Cümle Üzerine, Türk Dili, Ağustos 1954
Şinasi Özden — Nurullah Ataç Diyor ki, Varlık, 15.12.943
Sami N. Özerdim — Ataç İçin, Varlık, 15.7.1957
Sami N. Özerdim — Nurullah Ataç, Yeni Yayınlar, Ağustos - Eylül 1957
Sami N. Özerdim — Ataç'ın Yazıları, Varlık, 15.6.1959
Sami N. Özerdim — Ataç'ın Hayatı, Tercüme, 7.12.1959
Sami N. Özerdim — Ataç ve Dil, Türk Dili, Mayıs 1967
Sami N. Özerdim — Ataç'ın Yazdıkları, Yordam, Mayıs 1966
Sami N. Özerdim — Ataç'ın Kitapları, Varlık, 15.6.1967
Kemal Özgür — Ataç'ın Tuhaflığı, Kaynak, 1.5.1954

H. Nemetullah Öztürk — Ülkücü Ataç, Ulus, 27.5.1957
Kaya Özsezgin — Ataç'ın İşleri, Tarancı, 15.5.1967
Şevket Rado — Nurullah Ataç'ın Arkasından, Akşam, 19.5.1957
Şevket Rado — Nurullah Ataç'ı Düşünürken, Akşam, 22.5.1957
Şevket Rado — Ölülerin Arkasından, Akşam, 25.5.1957
Sabahattin Rahmi — Şiir ve Musiki, Varlık, 15.3.1934
Şükrü Enis Regü — Nelerle Uğraşıyoruz, XX. Asır, 20.6.1957
Oktay Rıfat — Yeni Tenkit, Cumhuriyet, 29.6.1949
Oktay Rıfat — Nurullah Ataç'a, Yeditepe, 1.12.1952
Oktay Rıfat — Dilimizin Arınmasında Ölçü, Yeditepe, 15.5.1956
Oktay Rıfat — Ataç, Dünya, 28.5.1957
Doğan Ruşenay — Nurullah Ataç Hakkında, Yeni İnsanlık, 15.3.1940
Doğan Ruşenay — Nurullah Ataç Neden Bir Dehadır, Yeni İnsanlık, 1.5.1940
Peyafi Safa — Tenkit, Tan, 31.5.1935
Peyami Safa — Münakaşa İhtiyacı, Tan, 7.6.1935
Peyami Safa — Tenkide Dair Bir Münakaşa, Cumhuriyet, 4.5.1938
Peyami Safa — Nurullah Ataç, Milliyet, 19.5.1957
Peyami Safa — Ölüm ve Hakikat, Milliyet, 21.5.1957
Peyami Safa — Bir Okuyucuma Cevap, Milliyet, 22.5.1957
Peyami Safa — Üç Okuyucuya Cevap, Milliyet, 23.5.1957
Peyami Safa — Bir Adama Dair Hakikatler, Milliyet, 25.5.1957
Peyami Safa — Hazreti Muhammet, Bernard Shaw ve Ataç Gibiler, Milliyet, 4.6.1957
Mehmet Salihoğlu — Bir Ataç Vardır, Varlık, 1.1.1955

Mehmet Salihoğlu — Bir Devrimcinin Ardından, Yeditepe, 15.7.1957
Mehmet Salihoğlu — Ataç'tan Sonra, Yeni Ufuklar, Eylül 1957
Mehmet Salihoğlu — Büyük Bir Devrimcinin Arkasından, Türk Dili, Temmuz 1957
Mehmet Salihoğlu — Ataç'tan Sonra, Türk Dili, Eylül 1966
Mehmet Salihoğlu — Bir Ataç Vardı, Türk Dili, Mayıs 1960
Mehmet Salihoğlu —Ataç'ın Sevdiği Beyitler, Türk Dili, Mayıs, 1967
Mehmet Salihoğlu — Ataç Üzerine Anısal Bir İnceleme, Türk Dili, Mayıs 1967
Mehmet Salihoğlu — Ataç'ı Anarken, Ilgaz, Mayıs 1967
Mehmet Salihoğlu — Ataç'la İlgili Anılar, Ilgaz, Mayıs, 1967
Mehmet Salihoğlu — Ataç'tan Sonra, Ilgaz, Temmuz 967
Tahsin Saraç — Ataç ve Ödün Tanımazlık, Türk Dili, Mayıs 1967
Mehmet Seyda — Fransızca Öğretmeni, Varlık, 15.5.1967
Ferhat Sılacı — Ataç Batılı Aydın, Yeditepe, 1.6.1958
Şahap Sıtkı — Nurullah Ataç'a Mektup, Varlık, 1.1.1947
Şahap Sıtkı — Aziz Ataç, Dost Ataç, Ankara Telgraf, 20.5.1957
Şahap Sıtkı — Hoş Ataç, Varlık, 1.6.1961
Şahap Sıtkı — Ataç'tan Yana, Varlık, 15.5.1961
Zahir Sıtkı — Nurullah Ataç'a, Yeni Adam, 9.1.1936
İlhami Soysal — Ataç Şiirden Anlar mı? Pazar Postası, 22.4.1956
İlhami Soysal — Eyvallah, Pazar Postası, 10.2.1957
Mümtaz Soysal — Bir Düşünürün Ölümü, Forum, Haziran 1957

Vural Sözer — Nurullah Ataç, Pazar, 22.1.1957
Nihat Subaşı — Ardından, Ulus, 19.5.1957
Altan Sunar — Nurullah Ataç, İnsan, 1.1.1939
Altan Sunar — Bay Nurullah Ataç'a Cevap, Gençlik, 2.6.1938
Sadettin Sungur — Köy Öğretmeni, Köy ve Eğitim, Haziran, 1956
Hakkı Süha — Nurullah Ataç, Yeni Mecmua, 12.7.1940
İzzettin Şadan — Nurullah Ata ve Yeni Kapitülâsyonlar, Yeni Adam, 5.9.1935
Hamza Talat — Ataç Sözlüğü, Özgörü, Ağustos 1957
Hamza Talat — Ataç Usta, Özgörü, 1.3.1956
A. Niyazi Tamaç — Ataç'a İlk Mektup, Sonhavadis, 27.5.1957
A. Niyazi Tamaç — Ataç'a İkinci Mektup, Sonhavadis, 3.6.1957
Erdoğan Tamer — Ataç'tan Sonra, Pazar Postası, 26.5.1957
Haldun Taner — Bir Cevap, Küçük Dergi, Haziran 1956
Haldun Taner — Ataç İçin, Varlık, 1.6.1957
Haldun Taner — Nurullah Ataç, Yeni Sabah, 4.6.1957
Ahmet Hamdi Tanpınar — Nurullah Ataç İçin, Cumhuriyet, 1.6.1957
Cahit Tanyol — Nurullah Ataç Hakkında, Aramak, 1.7.1939
C. Tanyol — Nurullah Ataç'a Mektup, Aramak, 1.10.1939
C. Tanyol — Nurullah Ataç'a Cevap, Aramak, 1.5.1940
C. Tanyol — Nurullah Ataç'a Dair, İnsan, Ağustos 1941
C. Tanyol — Nurullah Ataç'a Cevap, Akademi, 1.6.1946
Cahit Tanyol — Nurullah Ataç'a Cevap II. Akademi, 1.7.1946

Bedri Tarık — Yazılar Üzerine, Galeri, 1.2.1956
Ali Nihat Tarlan — Nurullah Ataç'a Açık Cevap, İnsan, 8.5.1939
Ali Nihat Tarlan — Nurullah Ataç'a Açık Mektup, Gençlik, 15.8.1938
Suat Taşer — Kişiyi Nasıl Bilirsiniz, Yeni Gazete, 20. 5.1957
Talât Tekin — Ataç'ın Dilciliği ve Tilcikleri, Türk Dili, Mayıs 1958
Sabahattin Teoman — İyi Anlatamamışım, Varlık, 1.5.957
Ömer Faruk Toprak — Ataç'ın Andığı, Yazı, 1.11.1955
Ömer Faruk Toprak — Ataç'ın Anlamadığı, Kaynak, 1.3.1956
Ömer Faruk Toprak — Ataç Efsanesi, Yön, 19.5.1967
Füruzan Hüsrev Tökin — Yazık oldu Ataç'a, Türk Sanatı, 1.7.1957
Füruzan Hüsrev Tökin — Dahi Münekkit, Politika, 21. 6.1952
Vedat Nedim Tör — Nurullah Ataç'ın Arkasından, Tercüman, 22.5.1957
Semih Tuğrul — Gazetelerin Sorumluluğu, Küçük Dergi, 1.10.1952
Bedrettin Tuncel — Ataç ve Tercüme, 1.12.1959
Cihat Ömer Tunçer — Bernard Shaw ve Nurullah Ataç, Çığır, 1.7.1937
A. Turgut — Şiirle Ataç, Pazar Postası, 18.5.1958
Tufan Türkmen — Dergilerde, Demet, Kasım 1955
Cavit Orhan Tütengil — İkili Düşünce, Varlık, 1.1.1953
Nurer Uğurlu — Ataç, Yeni Adana, 23.5.1958
Turgut Uyar — Ataç Şiirden Anlar mıydı, Türk Dili, Mayıs 1967
Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Şiirde Şekil ve Mana, Çağrı, Mayıs 1959

Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Şiirden Anlamak, Türk Dili, Mayıs 1959
Muzaffer Uyguner — Ataç ve Şair, Varlık, 15.5.1959
Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Şiir ne Değildir, Şölen 5.6.1959
Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Şairin Kişiliği, Varlık, 15.6.1959
Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Şiirde Ölçü ve Ayak, Varlık, 15.7.1959
Muzaffer Uyguner — Ataç'ın Şiir Üstüne Dedikleri, Varlık, 15.9.1959
Muzaffer Uyguner — Ataç ve Şiir, Varlık, 15.8.1959
Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Taklit ve Esinti, Varlık, 1.10.1959
Muzaffer Uyguner — Ataç'ın Halk Şiiri Üzerine Düşünceleri, Türk Dili, Mayıs 1960
Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Şair ve Toplum, Varlık, 1.5.1960
Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Güzel, Türk Dili, Haziran 1960
Muzaffer Uyguner — Ataç Üzerine, Varlık, 1.4.1963
Muzaffer Uyguner — Ataç'ın Bütün Eserleri, Varlık, 15. 5.1967
Muzaffer Uyguner — Ataç ve Yenilik, Türk Dili, Mayıs 1967
Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Güzel, Çağrı, Eylül 1959
Muzaffer Uyguner — Ataç'a Göre Şiirde Fikir, Çağrı, Haziran 1960
Muzaffer Uyguner — Ataç ve Şiir I — III, Varlık, 15.8. 1967 15.9.1967
Suat Uzer — Ataç'a ve Şiire Dair, Türk Sanatı, 1.6.1954

Suat Uzer — Ataç'a Mektup, Türk Sanatı, 1.8.1954
Suat Uzer — Ataç'a İkinci Mektup, Türk Sanatı, 6.11.1954
Feridun Nafiz Uzluk — Ataç'ın Arkasından, Arayış, Haziran - Temmuz 1957
Feridun Nafiz Uzluk — Nurullah Ataç, Türk Dili, Temmuz 1957
Hilmi Ziya Ülken — Nurullah Ataç, Yeni Sabah, 22.5.957
Emin Ülkümen — Ataç'a Mektup, Demet, Ocak 1956
Cemalettin Ünlü — Ataç'ın Ardından, Sonhavadis, 29. 5.1957
Ethem Ütük — Ataç Usta ve Yeni Dergiler, Pazar Postası, 11.3.1956
Ethem Ütük — Ataç'ın Ardından, Pazar Postası, 21.7.1957
Ethem Ütük — Ataç'ı Okurken, Pazar Postası, 5.4.1959
Aydın Varda — Ataçın Önemi, Pazar Postası, 26.5.1957
Hamdi Varoğlu — Nurullah Ataç, Cumhuriyet, 24.5.1957
S. K. Y. — Bay Nurullah Ataç'a, Tan, 7.6.1935
A. Rıza Yalt — Ayraç, Sanat Yolu, Kasım 1955
Recai Yeşilaltay — Üç Yönde Ataç, Yeni Ufuklar, Eylül 1957
Suut Kemal Yetkin — Dostum Ataç, Varlık, 15.6.1957
Suut Kemal Yetkin — Perçemli Sokak mı? Sokaklı Perçem mi? Varlık, 15.5.1957
Fevzi Yetiker — Dergilerde, Doruk, Kasım 1955
Fevzi Yetiker — Diyelim, Güney, 1.12.1954
Basri Yüce — Dil Devrimi ve Nurullah Ataç, Ülkü, 1. 10.1946
Atalay Yörükoğlu — Ataç'tan, Yeni Ufuklar, Eylül 1957
Şevket Yücel — Ataç'a Mektup, Varlık, 15.5.1967
Can Yücel — Yazar İşçidir, Pazar Postası, 13.1.1957
Tahsil Yücel — Nurullah Ataç'a, Genç Kalemler, 15.12. 1950
Tahsin Yücel — Mallarmé, v.s., Varlık, 15.6.1956

Tahsin Yücel — En Büyüğümüz, Varlık, 1.6.1957
Tahsin Yücel — Ataç Ülkesi, Varlık, 15.5.1967
Hasan Ali Yücel — Nurullah Ataç Hakkında, Cumhuriyet, 26.5.1956
— Günlerin Getirdiği, Sanat ve Edebiyat, 15.2.1947
— Söz Arasında, Akis, 18.6.1957
— N. Ataç, Türk Dili, Temmuz 1961
— Nurullah Ataç, Türk Dili, Nisan 1962
— Nurullah Ataç, Türk Dili Dergisi, Deneme Özel Sayısı S. 795, Temmuz 1961
— Ataç'ı Yerenler, Türk Dili, Temmuz 1967
— Nurullah Ataç, Yelken, Nisan 1964
— Ataç'ın Eylemi, Papirüs, Mayıs 1967
— Ataç Anıldı, Ilgaz, Haziran 1967

II. KİTAPLARDA BULUNAN YAZILAR

M. Türker Acaroğlu — Ozanlar ve Yazarlar, 1967, S. 26 - 27.
Oktay Akbal — Dost Kitaplar, 1967, S. 27 - 32
İbrahim Alâettin — Meşhur Adamlar Ansiklopedisi, 1933, S. 79
Tahir Alangu — Ataç'a Saygı, 1959
Metin And — Ataç Tiyatroda, 1963
Nihad Sami Banarlı — Türk Edebiyat Tarihi, 1948, S. 241
Mustafa Baydar — Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, 1960, S. 30 - 31
Asım Bezirci — Bilimden Yana, 1963, S. 21 - 36
Behçet Kemal Çağlar (Ekrem Yirmibeşin) — Türk Edebiyatı, 1967, C. I S. 123 - 126/ C. II., S. 215 - 217
Seyfettin Orhan Çağdaş — Nurullah Ataç ve Şairleri, 945

Yılmaz Çolpan — Ataç'ın Sözcükleri, 1963, S. 5 - 14
Hikmet Dizdaroğlu — Dilcilere Saygı, 1966, S. 112 - 197 (Ataç Üstüne Yayımlanmış yazılardan derlemeler)
Hikmet Dizdaroğlu — Ataç Üzerine («Ataç» adlı kitap, T.D.K. yayım, 1962, S. 13 - 76)
Baha Dürder — Şairler, Edipler, Muharrirler, 1967, S. 13 - 15
Vedat Günyol — Dile Gelseler, 1966, S. 234 - 247
Vedat Günyol — Yeni Türkiye Ardında, 1966, S. 62 - 70, 117 125
İnönü Ansiklopedisi, 1950, C. IV. S. 81
Fahir İz — Ataç (Nurullah Ataç - Söyleşiler, 964, S. 7 - 10)
Mehmet Kemal — Acılı Kuşak, 1968, S. 53 - 57
Ahmet Kabaklı — Türk Edebiyatı III, 1966, S. 394 - 402
Seyit Karaalioğlu — Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar, 1968, S. 104 - 105
Vasfi Mahir Kocatürk — Türk Edebiyatı Tarihi, 1964, S. 829.
Vasfi Mahir Kocatürk — Türk Edebiyatı Antolojisi, S. 811 - 813
Nurettin Şazi Kösemihal — Sanat ve Düşünce, 1957, S. 9 - 41
Cevdet Kudret — Dilleri Var Bizim Dile Benzemez, 1966, S. 11 - 46
Fethi Naci — İnsan Tükenmez, 1956, S. 86 - 93, 97 - 109
Nadir Nadi — Perde Aralığından, 1965, S. 281 - 285
Behçet Necatigil — Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, 1964, S. 36
Abdurrahman Nisari — Metinli Türk Edebiyatı, 1954, S. 272 - 274
Sami N. Özerdim — N. Ataç Bibliyoğrafyası («Ataç» adlı kitap, 1962, S. 295 - 407)

Mustafa Nihat Özön (— Kemal Demiray) — Türk Dili ve Edebiyatı II, 1961, S. 323 329

Mehmet Salihoğlu — Işıklanan Ülke, 1967, S. 77 - 85

Mithat Sadullah Sander — Şair ve Yazarların Hayatı,. S. 10.

Özdemir Sarıca (— Mahir Ünlü - Ömer Özcan) — Türk Dili ve Edebiyatı I, 1967, S. 238 - 241

Saadet Ulçugür — Nurullah Ataç, 1964

Murat Uraz — Şair ve Ediplerin Hayatı, 1962, S. 51

Murat Uraz — Türk Edip ve Şairleri S. 3 - 4

Muammer Yüzbaşıoğlu — Örneklerle Edebiyat Bilgileri, 1967, S. 77 - 79

III. ATAÇ'LA YAPILAN KONUŞMALAR

Niyazi Acun — Resimli Ay'a Nurullah Ataç Diyor ki, Resimli Ay, 4.6.1936

Ferzan A. Aras — Nurullah Ata ile Konuşma, Varlık, 1.15.1935

Sunullah Arısoy — Edebiyatçılarımız Konuşuyor, 1953,. S. 46 - 53

Seyfettin Başçıllar — Nurullah Ataç'la Bir Konuşma, Merhem, 10.5.1953

Seyfettin Başçılar — Nurullah Ataç'la Bir Konuşma, Pazar Postası, 26.5.1957

K. B. — Nurullah Ataç ve Ahmet Hamdi Tanpmar ile Mülâkat, Aramak, 1.9.1939

Mustafa Baydar — Nurullah Ataç Anlatıyor, Varlık, 1. 5.1956
Mustafa Baydar — Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, 1960, S. 31 - 34
Kemal Bilbaşar — Nurullah Ataç ve Ahmet Hamdi Tanpmar'la Mülâkat, Aramak, 6.9.1939
Necati Cumalı — Nurullah Ataç'la Dil Üzerine Konuşma, Varlık, 1.8.1948
Turhan Dökmeci — Nurullah Ataç'la Konuştum, Varlık, 1.6.1948
Hikmet Münir Ebcioğlu — Nurullah Ataç Hakkında Ne Diyorlar, Yedigün, 3.2.1941
Hikmet Feridun — Bugün De Diyorlar Ki, 1932, S. 206 - 208
Neriman Hikmet — Fikret İçin Ne Diyorlar? Tanin, 19.8.1947
Nihat Kuşlu — Nurullah Ataç'la Sanat Üzerine Konuşma, Yol, 15.11.1950
Fehmi Özçelik — N. Ataç'la Bir Konuşma, Hisar, 1.3.1953
B. S. — İstanbul İçin Ne Diyorlar, Akşam, 27.10.1937
İsmail Ali Sarar — Ataç'la Şiir Konusunda Konuşu, Ataç, 15.6.1962
Şahap Sıtkı — Nurullah Ataç'la Sohbet, Varlık, 1.1.1947
Ünal Soygür — Nurullah Ataç'la Bir Konuşma, Yenilik, 15 Ocak / 15 Şubat 1953
Vural Sözer — Ataç'la Yapılan Bir Konuşma, Şairler Yaprağı, Haziran 1957
Güner Sümer — Ataç'la Konuşu, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, Mart 1956
Sabahattin Teoman — Ataç Öksüzlüğü, Varlık, 1.6.1957
Sermet Sami Uysal — Eşi Size Nurullah Ataç'ı Anlatıyor, Cumhuriyet, 5.8.1954
— Nurullah Ataç'la Bir Konuşma, Varlık, 1.9.1952

Nurullah Ataç, 6 mart 1956'da, Devrim Ocaklarında Türk dili için konuşuyor (Akşam gazetesi arşivi)

SÖZÜN GELİŞİ

Eleştiri ve Eleştirmen Üstüne
Derleme Yazılar

Nurullah Ataç

A ç ı k l a m a

Eleştiri ve eleştirmenle ilgili oldukları halde, kitaplarında bulundukları için, Ataç'ın aşağıdaki yazıları bu derlemeye alınmamıştır:

Tenkitçi Aranıyor (Günlerin Getirdiği, S. 94 - 98)
Tenkit, Gene Tenkit (Günlerin Getirdiği, S. 99 - 105)
Eleştirme (Okuruma Mektuplar, S. 47 - 50)
Eleştirme (Okuruma Mektuplar, S. 47 - 50)
Eleştirmeci (Sözden Söze, S. 62 - 68)
Eleştirmecimiz Yok (Günce, S. 30 - 32)
Tenkit (Söyleşiler, S. 19 - 20)

MÜNEKKİD HAKKINDA

VOLTAİRE «Kamus-ı felsefî»sinde bazı münekkidlerin —misaller serdederek— haksızlıklarını gösterdikten sonra: «Ancak çok ilim ve zevke malik, efkâr-ı bâtıla ve hasedden azâde olan bir sanatkâr mükemmel bir münekkid olabilir. Bunu bulmak da müşkildir» diyor.

Tenkidin gayesi mevzuubahs olan eserler hakkında kat'i hükümler vermek ise, münekkidi zevkimize rehber ittihaz ediyorsak bu tarif doğrudur. Fakat tenkidden beklediğimiz bu vazife olmadığı gibi münekkidin zevkine tamamiyle riayetle de serbestimizi gaib etmek istemeyiz. Bir eser hakkında evvelce verilmiş hükümleri muayene etmeği, kimsenin tavsiyesine muhtaç olmaksızın yeni veya güzellikleri evvelce dikkati celbetmemiş eski eserleri keşfetmeği arzu etmeyen kari —sanat muhitinde şahsiyet sahibi olmadığı için— ancak ticarî bir ehemmiyeti haizdir; yani o sanatkârın değil, belki naşirin alâkasını celbeder.

Sanatkârın aradığı kari esasen ilim ve zevke malik bulunan kimsedir; şöyle ki Voltaire'in tarifi, münekkidden ziyade, karii tavsif eder; fakat böyle tarif edilmeğe lâyık olan insan Voltaire'in de işaret ettiği veçhile bir sanatkârdır.

İtiraf edelim ki sanat yalnız sanatkârlara hitab eder ve yalnız onlarca anlaşılır. Diğer karilere gelince, onlar da anladıklarını zannederler ve bu tatlı hülyaya kapılarak eserin tab'ındaki maddi ihtiyaçları temin ederler: Bu hizmetleri her halde şayan-ı şükran ve hürmettir.

Şüphesiz bu iddia birçok itirazı celbeder: Gerek Türk, gerek ecnebi muharrirlerden ekserisinin daha ziyade rağbet-i umumiyeye mazhar olmağa heves ettikleri söylenebileceği gibi «sanatkâr beğenilmek için değil, kendini tatmin için çalışır» diyenler bulunur. Birinci kısım muterizlerimizle bu hususta münakaşa etmektense mesail-i hevaiye hakkında sohbet etmeği daha ha-

yırlı bulduğumuzu itiraf ettikten sonra, ikinci kısmın pek necib, fakat hayalperest olan kanaatine şu cevabı veririz: «Evet, sanatkâr hiçbir hasis endişeye kapılmadan ancak kendi vaz ettiği veya doğruluklarına kendisi de kani olduğu kanunlara tabaiyetle eserlerini halkeder; fakat onu derhal mahvetmezse, birkaç kişiye, hatta yalnız «sevgili»ye gösterirse onlardan iltifat celbediyor, demektir. Esasen bunda hiçbir küçüklük yoktur: Bir insanın, şahsiyetini ve serbestisini muhafaza etmek şartiyle beğenilmek arzu etmesi pek meşrudur; hatta asildir: Çünkü güzel eserlerin, vücuda gelmesine değilse bile, hıfzedilmesine bu hırs sebep olmuştur.»

★★★

Edebiyat muhitine hâkim bir münekkid tahayyül etmek korkunç bir şeydir; bir adamın verdiği hükümleri kabul veya vaz ettiği kanunlara riayet etmek sanatkârı da, hakikî karii de (ikisi arasında fark olmadığını söyledik) memnun edemez, zaten münekkidin vazifesi de bu değildir. Bazıları, münekkidin yeni eserleri takip ederek iyilerini tanıttırmasını, yani muharrirler ile halk arasında bir hatt-ı vasl olmasını arzu ederler. Bu hizmeti de münekkid kabul edemez; onun emeli reklâmcılık değildir. Bu vazifeyi gazetelerin ilân sahifesi pekalâ ifa eder, hoşuna gidenleri kari kendi intihab etsin. Münekkidin gayesi sevdiği muharrirlerin servetini temin etmek, diğerlerinin kârına mani olmak değildir.

Münekkidin muhtelif edebî cereyanlar arasında bîtaraf kalması lâzım geldiğini iddia edenler vardır; bu müstebit ve hayalperest bir temennidir. Münekkid bîtaraflığı da serbestisine muhalif olduğu için kabul edemez.

Ancak anlamadığımız meseleler hakkında bîtaraf olabiliriz; bizi alâkadar edenlerde ise bir tarafı tercih etmeğe bizi tabiatımız icbar eder. Demek mevcud cereyanlar arasında münekkidin bîtaraf kalmasını arzu etmek, onun edebiyat ile alâkadar olmamasını temenni demektir. Bazan münekkid kendisi bir bedi' (estetik) vaz eder ve bütün kitapları bu bedie tesbitle tedkik eder; yine tarafgirdir, çok defalar haksızlık eder; bu hususta da kendisine sitem edemeyiz.

Münekkid, edebî samimiyetini muhafaza ederek bile, düşmanlarını zem ve arkadaşlarını medheder, bu da insanî bir zaaftır. Sevmediğimiz bir adamın en necib hareketinde bile —gayr-ı şuurî olarak— bir kusur arar, bulur ve onu izam ederiz. Sevdiğimiz bir adamın ef'ali ise bize daima sevimli gelir. Münekkid de insan olduğu için, bu illete düçardır. Bu hususta da kendisine sitem etmek hakkımız değildir.

Münekkid hakikati keşf ve talim ile muvazzaf değildir. Esasen san'atte hakikat yoktur, kabiliyet, dehâ vardır. Bu fezâile malik olanlar da örneğe muhtaç değildirler; hatta örnek onları şaşırtır. Meselâ Voltaire ayarında bir tilmiz her üstada nasib olmaz; Voltaire trajedilerinde Fransa'nın en mükemmel haile nüvisi Racine'in asârını örnek ittihaz etmiştir; fakat bu tarzda yazdığı eserler «İsveç kıralı olan On İkinci Şarl» müverrihinin şerefini hiçbir suretle tezyid etmez.

Münekkid iyiliği, fenalığı öğretmez; o bir ahlâk hocası değildir.

Münekkid, ilân-ı aşk edecek delikanlılara hangi şairlerden istifade edebileceklerini göstermez.

Münekkid lüzumsuzdur.

Münekkid bir sanatkârdır; bir şairi, bir romancıyı ne için okursak onu da öyle okuruz. Münekkid kendi hislerini, kendi fikirlerini, kendi ihtiraslarını söyler ve yazıları arasından, zem veya medhettiği muharriri değil, kendisini görürüz.

Büyük münekkid tâbi olduğu cereyan-ı edebinin gurubundan sonra bakidir: Büyük şairler gibi Fransa'da bugün (1830) mekteb-i edebisinin nazariyelerine ancak birkaç zayıf şair tâbidir; mamafih o cereyanın büyük şairleri gibi Sainte - Beuve de hâlâ okunur. (1).

Saint Beuve'ün beğendiği muharrirlerin bazıları tamamile unutulmuş olduğu gibi, bugün sevdiğimiz birçok muharrirler için de haksızlık etmiştir. Ne Beaudelaire'e, ne Balzac'a, ne de Stend-

---

(1) Bu misali firenklerden almağa mecbur oldum; çünkü bizde henüz büyük bir münekkid yoktur; müddeamı isbat için de isim zikretmem lâzımdı.

hal'e lâyık oldukları ehemmiyeti atfetmiştir. Şiirde muvaffak olamadığı için şair arkadaşlarını kıskanmış; hatta onlar hakkındaki haksızlıkları bazan pek adidir, buna rağmen Sainte Beuve'ü severek okuruz, çünkü büyük bir snatkârdır.

Voltaire de Rousseau'ya «şarlatan, sefil» demiş. Bu garip hüküm Rousseau'nun kıymetini tenzil etmediği gibi Voltaire'in de zekâ prenslerinden addedilmesine mani olmamıştır.

Sanat, tabiatın bir mizac arasından görünüşüdür, derler. Tenkid de eserlerin ve muharrirlerin bir mizac arasından görünüşüdür. Münekkid de, şair gibi, ne kadar ihtiraslı olursa o kadar alâkamızı celbeder. Kuvvetli bir şahsiyete malik olması şartiyle içtimaî, siyasî, ahlâkî, velhasıl her türlü «efkâr-ı batıla»sı, kinleri, hasedleri münekkidi daha câzib kılar. Edebî haksızlık, ancak zaiflerde bir kusurdur.

(Akşam, 10.8.1922)

YİNE
TENKİT

EDEBİYATÇILARIMIZ arasında tenkit bahsına hâla devam ediyorlar. Münakaşasına değil, bahsına diyorum; çünkü söze karışanların hemen hemen hiçbiri tenkitten ne kasdettiğini, kendince münekkidin ne yapması lâzım geldiğini anlatmağa, bir fikir teklifine kalkışmıyor. «Bizde münekkit yok! Bize münekkit lâzım!» demekle iktifa ediyorlar.

Bizde hakikaten münekkit yok; bulunmaması sebepleri de münekkit arayanlara o boş fıkraları yazdıran sebeplerin aynıdır: Fikirsizlik, kültürsüzlük. Fakat itiraf edeyim ki münekkit istiyen muharrir ve şairlerimizin samimî olduklarına inanmıyorum. Bana öyle geliyor ki her biri: «Bize münekkit lâzım» derken: «Benim ne büyük sanatkâr olduğumu anlayan ve etrafa anlatan bir adam istiyorum» demek istiyor.

Amerikan romancılarından Gorham Munson, fransızca **Europe** mecmuası için yeni Amerikan romanına dair yazdığı bir makalede diyor ki:

«Mevcut eserler hakkında gurursuz bir hüküm, —yaratıcı bir hoşnutsuzluk—, atide güzel eserler doğmasına teveccüh etmiş çekinmez bir irade: edebiyatımızın salim bir yola girdiğini gösterecek alâmetler işte bunlardır, fakat bu alâmetleri henüz göremiyorum. Tenkit uyuyor ve böylece ittiradı teşvik ediyor. Mübdilere ne yapmadıklarını göstermek ve onların san'atın erişilmez gayesine doğru daha büyük bir gayret göstermeğe davet etmek: bu vazife bizzat ibdadan âciz olan tenkide düşer...»

«Mevcut eserler hakkında gurursuz bir hüküm, —yaratıcı bir hoşnutsuzluk—» İşte biz bilhassa bunu istemiyoruz; münekkitten beklediğimiz bize yapamadığımızı göstermesi değil, gerek arka-

daşlarımızın, gerek kendimizin, bilhassa kendimizin eserlerimize hayran olmağa bizi teşvik etmesidir. Bunun içindir ki bedîî tenkitten (critique artistique) ziyade ilmî tenkide, hüküm veren tenkitten ziyade eserleri tahlil edene itibar ediyoruz. Tenkide edebiyat tarihini tercih ediyoruz.

İlmî tenkit idealist değildir; o, bütün eserleri birer realite diye kabul eder ve onları kıymetlerine göre değil, cinslerine göre tasnife kalkışır. Bunun lüzumsuzluğunu iddia etmiyorum; fakat bedîiyat sahasında hemen hemen hiçbir hizmeti olamaz. Böyle tenkidin memnuniyet veya hoşnutsuzluk göstermesi de olamaz. Falan eserin ne gibi şerait dahilinde yazıldığını, zamanının hangi temayüllerine makes olduğunu araştıran bir münekkidin o eseri medhe veya takbihe kalkışması, karıncayı tetkik eden bir entomologistin o hayvan hakkında ahlâkî hükümler vermesi kadar garip olur. Vakıa edebiyat tarihçileri bu garabeti göstermekten daima kurtulamıyorlar; fakat bu, edebiyat tarihi ilminin daha —bütün içtimaî ilimler gibi— pek genç olmasındandır. Henüz kendi sahasını tahdit edemediği için arasıra tenkit sahasına da geçiyor. Bu yanlışlıktan her iki taraf da zarar görüyor.

Bedîî tenkit ise daima idealisttir. Yapılanı değil, yapılması lâzım geleni düşünür. Bunun için daima hoşnutsuzluk gösterir. Diyebiliriz ki tenkit muhakkak hücumdur; bahsettiği eserleri, bilhassa zamanının eserlerini beğenen münekkit vazifesini yapmıyor demektir. Gorham Munson'un söylediği gibi san'atin gayesine erişilemez; hiç olmazsa san'atkâr bu kanaatte olmağa, bilhassa kendisini o gayeye erişemeyeceğini zannetmeğe mecburdur. Her milletin edebiyatında en parlak devirler, muharrirlerinin en mütevazi ve kendilerini seçtikleri örneklerden çok küçük saydıkları devirlerdir. (Her tevazu devrinin muhakkak güzel eserler vücude getireceğini söylemiyorum; böyle olsa idi meselâ fransızca her kitabın bizim anlayamayacağımız kadar derin olduğunu sananların harikulâde şeyler vücude getirmesi icap ederdi. Fakat böyle adamlardaki hale tevazu değil, tevekkül demek daha doğru olur. Tevazu gayrete mani değildir.) XVII inci asır Fransız klâsiklerinin, bir Molière'in, bir Racine'in kendilerinin de eski Yunan ve Lâtin şairleri ayarında olduklarını anlamamaları ibda hayatları için hiç şüphesiz daha hayırlı olmuştur...

Kültür, bizden evvelkilerin neler yaptığı öğreterek gurura

mani olan kültür, işte bunun için her san'atkâra lâzımdır. Sainte - Beuve der ki:

«Kendi dilimizi konuşalım, içinde bulunduğumuz ve kendilerinden kuvvetimizi de, kusurlarımızı da aldığımız devirlerin şartlarına tabi olalım; fakat yine zaman zaman alnımızı tepelere kaldırıp gözlerimizi taptığımız ölülere dikerek kendi kendimize: «Acaba onlar bize ne derlerdi?» diye düşünelim.

Bedî tenkit eserlerin tahlili ve tasnifi ile uğraşmaz; onun gayesi ancak yeni kıymet hükümleri koymaktır. Kültür sahibi olmayan, şahsiyeti tekâmül etmemiş insanlardan yeni kıymetler beklenebilir mi? Bizde sanatkâr niçin yoksa münekkid de onun için olamaz.

★★★

Gorham Munson'un yazısından aldığım parçada üzerinde düşünülecek bir nokta var: **«Mübdilere ne yapmadıklarını göstermek ve onları san'atin erişilmez gayesine doğru daha büyük bir gayret göstermeğe davet etmek: bu vazife, bizzat ibdadan aciz olan tenkide düşer.»**

Münekkidin ibdadan aciz olduğu kanaati yanlış olduğu kadar, umumîdir; fakat yanlışlığı, Gorhom Munson'un yazısında daha açık bir surette meydana çıkıyor: münekkit mademki mübdilere yol gösteriyor, demek ki yolu buluyor, ibda ediyor. O ibdadan değil, olsa olsa mücerredi müşahhas haline koymaktan acizdir. İbda, bilhassa san'atin ibdaı, mevcut unsurlar arasında yeni münasebetler kurmaktan ibarettir; bunu romancı ve şair kadar münekkit te yapar.

Ancak san'at eserinde asıl ehemmiyetli olan cihet ibda değil, bu ibdaın ifadesidir. Ekseriya felsefe üslûbunu kullanan tenkit bulduğu, yarattığı kıymetleri dinamik değil, statik bir şekilde gösterir. Dostoyevski'nin romana getirdiği en büyük yenilik, tragedia esaslarından ayrılması, yani eşhasın seciyelerini değişmez, değişemez bir halde tasavvur etmeyip o seciyelerin birdenbire dönüvermesini göstermesidir. Bunu ilk tasavvur eden elbette Dostoyevski değildir; romanın bu yola gitmesini Sainte - Beuve

de temenni etmiştir ve ihtimal ki büyük Rus romancısı başka birinin irşadı ile o yolda yürümüştür. İbda onun olmıyabilir, ibdaın kuvveden fiile çıkması yine onun eseridir. Herhangi bir psychologia kitabında Balzac'ın romanlarında olduğundan fazla görüş, buluş vardır; fakat statik bir haldedir, san'at eseri addedilemez.

Tenkidin «paradoxe»u işte buradadır: doğrudan doğruya sanatın malı olan meseleleri ilim lisanı ile ifadeye çalışmak. Münekkit bir sanat eseri vücude getirmek için lâzım gelen unsurları toplar; yeniliği, yani onların nasıl birleştirilmesi icap ettiğini de sezer, fakat bunu tahakkuk ettirmeden bırakır.

Bizde böyle münekkit henüz yoktur ve ihtimal ki daha uzun zaman gelemeyecektir. Çünkü yenilik getiren her adam gibi münekkit de eskiyi en iyi bilen adam demektir.

(Milliyet, 24.8.1932)

HAYIRLI
BİR HADİSE

BİLMEM söylemeğe lüzum var mı? Bir münekkidin en çok sevdiği kitaplar, tenkit kitaplarıdır. Bittabi «sevmek» kelimesinin burada, nefret ve kini dahi ihtiva edebilen hususî manası vardır. Remy de Gourmont, bir yazısında: «Üç dört yüz satırlık bir makale yazmasına müsait her hadise, M. Emile Faguet'nin indinde hayırlı bir hadisedir» der. Tenkit kitapları da her münekkit için, bu manada, birer hayırlı hadisedir.

Muharrirlerin çoğu, eserleri hakkında muhtelif münekkitlerin verdiği hükümlerin biribirini tutmadığını, hatta çok defa biribirini nakzettiğini göstererek: «İşte, derler, tenkit diye bir şey bulunmadığının en reddedilmez delili!» Hakları yok değildir. Fakat münekkitlerin de onlara, mevzuu hemen hemen bir olan iki romanın birbirine benzemediğini, hatta birinin öbüründe bulunan fikirleri yıkmağa çalıştığını göstererek bunu roman diye bir şey bulunmadığının delili saymağa o kadar hakları olur. Bence doğrusu tenkit de, roman da, şiir de yoktur, münekkitler, romancılar, şairler ve onlara mevzu olan birtakım fikirler, hadiseler vardır. Meselâ zamanımızın örf ve adetlerini tasvire kalkan iki romanın biri bedbin bir ruhun, öbürü nikbin bir ruhun makesi olabileceği gibi o romanlar hakkında yazılacak tenkitler de biribirinden tamamile farklı olabilirler.

Her tenkit yazısı, bedîî hadiseler karşısında bir ruhun aksülâmellerini ve ancak onları gösteren bir yazıdır. Tenkit bundan başka bir şey, meselâ bazı kimselerin istediği gibi bir ilim olsaydı, bizde ve bugün değilse bile başka memleketlerde, başka zamanlarda bir tane olsun örneği bulunması lâzım gelirdi. Halbuki hiçbir memleketin edebiyat tarihinde âlim bir münekkit, yani bahsettiği eserler hakkında yanılmaz ölçülere göre yanılmaz hükümler vermiş bir münekkit gösterilmez. O hâlde tenkit deni-

ten bir ilim yoktur. Zaten hüküm ile ilim birbiri ile uzlaşamayan iki mefhumdur. Hüküm muhakkak mevzuatın mahsulüdür; iyi, fena, güzel, çirkin gibi ilmin büsbütün yabancısı olduğu birtakım kıymet hükümlerine istinat eder.

Münekkit tenkit kitaplarından bahsetmeği sever; çünkü meslekdaşının aldığı mevzular hakkında kendi görüşlerini söylemekten hatta meslekdaşının söylediklerinin aksini söylemekten hoşlanır. Bunu muhalefet ruhunun (esprit de contradiction) bir eseri zannetmek doğru değildir. Şimdiye kadar çok defa tekrar edildiği gibi sözlerimiz, düşündüklerimizi tam olarak ifade edemez; birtakım «nuance»ları kaybeder. Halbuki münekkit «nuance»lara bilhassa ehemmiyet veren bir adamdır. Meslekdaşı ile bir fikirde olsa bile onun yazısında o fikrin ifade edildiği zaman ne kadar natamam veya mübalâğalı bir hâl aldığını görür. Bir fikir, kafamızda iken, yani henüz his ile fikir arasında bir hâlde iken, hiçbir şeyin zıddı, hiçbir şeyin muhalifi değildir; daha doğrusu zıdlarına da, muhaliflerine de yer verir. Halbuki ifade edildikten sonra kırıcı, meydan okuyucu, zıtlarını inkâr eden bir hâli vardır. Bunun için münekkit meslekdaşının yazısında kendi fikrini dahi görse, pek tabiî surette onun aksini iltizam eder.

Başka bir cihet daha var: münekkit hususî hükümlerinden ekseriya umumî kaideler çıkarmağa kalkar. Tenkit diye bir ilim olmadığı için bu vakıa yanlış bir harekettir; fakat herhangi sahada olursa olsun, hususî hadiseler karşısındaki aksülamellerimizden umumî kaideler çıkarmağa kalkmak insan oğlunun iyileşmez illetlerindendir. Münekkit de bundan kurtulamaz ve onun eserini okuyan meslekdaşları, bahsettiği yazı hakkında onunla bir fikirde olsalar dahi, koymak istediği umumî kaideyi cerhedecek birçok misaller bulurlar.

Ben hayırlı bir hadise diye Nahit Sırrı Beyin **Edebiyat ve San'at bahisleri** (1) ismindeki yeni kitabından bahsetmek istiyordum. Yine şeytanıma uyup uzun, asıl mevzua yer bırakmıyacak kadar uzun bir mukaddime ile başladım.

Nahit Sırrı Beyin o kitaba aldığı makaleleri okurken bana da munis gelen fikirlere rastgeldim; fakat birçokları da, belki yu-

(1) Ankara, 1 cilt, 64 sayfa, 35 kuruş.

karıda anlatmak istediğim sebeplerle, bende birtakım itirazlar uyandırdı. Kim bilir? belki bir gün onun mevzularını alıp ben de, kendime göre onun düşündüklerinin aksinin de doğru olabileceğini isbata çalışırım.

Meselâ Nahit Sırrı Bey «Edebiyatta başka san'atler» isimli yazısında şairin kelimeler vasıtası ile resim yapmağa kalkmasının doğru olmıyacağım söylüyor. Genç ve değerlice bir şairimizin, Sabri Esat Beyin altı mısraını alarak bu hükmünü tevsik etmek istiyor. O altı mısraı beğenmemekte, onlarda şiir zevki bulmamakta kendisile beraberim; fakat koymak istediği kaideyi düşününce hatırıma Ahmet Haşim'in «Merdiven» manzumesi de geliyor: **«Yavaş yavaş çıkacaksın bu merdivenlerden; —Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak, —Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlıyarak...»** Bu üç mısra da resim yapıyor, Nahit Sırrı Bey bunu da, o umumi kaideye uyarak, çirkindir diye atabilecek mi?.. Fikrini ifade ederken istediğinden büsbütün başka şeyler söylediğinde şüphesi varsa Verlaine'in, hiç şüphesiz pek bildiği, «Votre âme est un paysage choisi...» mısraı ile başlıyan manzumesini hatırlasın. Virgilius'un Enéide'inde, mütemadiyen denebilecek bir surette, tablolar vardır.

Bunları Nahit Sırrı Beye itiraz olsun diye söylemiyorum. Bunlar her münekkidin başına gelir ve eserinin değerini azaltmaz. Tamamile haklı olmağa, yani her şeyin hem iyi, hem fena taraflarını arayıp kaydetmeğe kalkarsak işte o zaman tenkidimize ilmin daha doğrusu ilim olamıyacakları hâlde ilim olmağa kalkışan fikrî faaliyetlerin ağırlığı çöker.

Nahit Sırrı Beyin kitabı, gerek ihtiva ettiği görüşler, gerek kariine ilham edeceği itirazlar ile değerli bir eserdir. Fakat ifade tarzı, o san'atkârane sandığı lisanı beni sinirlendiriyor. Meselâ bir cümlesini alıyorum. Bizim eski şiirimizin, eski musikimizden de fazla bir ahengi, musikisi olduğunu söyledikten sonra diyor ki:

«On sekiz yaşında kendisini yeniçeriler katlettikleri için Genç Osman diye anılan ikinci Osman, gûya idare ve gûya zaferle tetviç eylediği bir seferi harikalarla dolu bir muvaffakiyet şeklinde san'atin terennüm etmesini dileyince, bu hususa bir bestekârı

değil fakat Erzurumlu Nef'iyi, sazlar yerine kelimelerini biribirine çarparak musikiyi yaratan ve heyecanlarını ruhunun hümmasından ziyade lâfızların tantana ve ahenginden, debdebe ve velvelesinden alan Nef'iyi memur etmişti.» Uf!..

Bu cümle uzun olduğu için değil, sahte uzun olduğu için tahammül edemiyorum. Muharrir bunu evvelâ kısaca yazmış, sonra içini lüzumsuz sözlerle doldurmuş. Yahut bana öyle geliyor. Hem öyle cümleler nadir değil. Bir tane daha alıyorum:

«Son senelerdeki Fransız musikişinaslarının üstadı sayılan Saint Saens, ki Paris'te vefat ettiği vakit (2) orada bulunduğumdan cenaze merasimini seyretmiş ve ehemmiyet ve şöhretini bu merasimdeki fevkalâde debdebeden de bir kere daha anlamıştım, eserinin mimarisine fevkalâde bir ihtimam gösterirdi...»

Bu cümle yarısından fazlası katık olduğu için uzundur, uzun girift bir fikri ihtiva ettiği için değil.

Ah! Nahit Sırrı Bey, romancı olduğunuz zaman değilse bile münekkit olduğunuz zaman haşivden, tantanalı cümlelerden kaçsanız sizinle hiç olmazsa o sahada anlaşsak ne olur?.. Bakın ben de insanın bir sahadan öbürüne geçince değişeceğine ihtimal verdiğimi zannettirecek bir söz söyledim. Halbuki «genre»ların hususiyetleri olduğuna inanmam... Bunu başka bir zaman, meselâ Nahit Sırrı Beyin «Tenkit ve münekkide dair» söylediklerini münakaşa ederken anlatacağım.

(Milliyet, 1.11.1932)

---

(2) Bilmem Saint Saens başka yerde vefat etti mi?

TENKİDİN TENKİDİ

NAHİT Sırrı Bey, yeni kitapları (1) ile beraber gönderdiği bir mektupta bana, bir kaç ay evvel verip de hâlâ tutamadığım bir sözümü hatırlatıyor: onun **Edebiyat ve Sanat Bahisleri** isimli kitabında «Tenkit ve münekkide dair» söylediklerini münakaşa etmek istemiştim. «Geç olması hiç olmamasından hayırlıdır» derler; ben de, hayli geç kalmış olmama rağmen, o münakaşaya girişeceğim. Zaten bir münekkit için tenkitten bahsetmekten tatlı ne olabilir.

Şurasını hemen söyleyim ki Nahit Sırrı Bey'in o küçük «essai» de söylediklerinin çoğuna itirazım yoktur; hattâ en esaslılarına iştirakte hiç bir mahzur görmüyorum. Fakat Nahit Sırrı Bey yalnız bir münekkit değildir, roman, tiyatro da yazar, hattâ hikâyeciliği, romancılığı asıl, münekkitliği ise arızîdir. Bunun için tenkidi içerden ziyade dışardan görüyor ve münekkide karşı asıl meslekdaşlarının beslediği peşin hükümlerden, batıl kanaatlerden kurtulamıyor.

Münekkitler, şairlerin, romancıların, hasılı «yaratıcı sanatkârlar»ın «haleti ruhiye»sini bilmem ne dereceye kadar anlıyabiliyorlar. Herhalde onlar münekkidinkini bir türlü anlıyamıyor. Her şair, her romancı münekkidi kıskançlıkla ittiham eder ve ömründe bir kere olsun: «Beğenmiyorsan iyisini sen yap!» der. Nahit Sırrı Bey de bundan kurtulamıyor ve bir tenkit kitabında bunu söylüyor:

«Yaz öğlesinin kızgın güneşi altında küfesini başına yastık yapıp kaldırımın gölgeli bir tarafına uzanmış bir hammalm, görmiyen gözlerle bakarak muhteşem otomobiliyle geçen bir kadın için:

---

(1) Sönmiyen ateş, piyes, 3 perde, 45 kuruş. Tarihi çehreler etrafında, 45 kuruş.

«Gözlerini şehlâya benzettim. Yazık, zavallıyı beğenmedim! demesi ne kadar gülünçse, bilgilerinin derinliğine ve ince bir hassasiyete sahip bulunduklarına dair hiç bir delil vermemiş tenkitçilerin en tanınmış ve teslim olunmuş kıymetlerden istihfafla, tezyif veya merhamet ederek bahseylemeleri de o kadar gülünç ve işte o kadar hazindir.»

(Uzun cümleleri severim ve bu kadar uzun bir cümleyi yazmaktan çekinmediği için Nahit Sırrı Beyi tebrik ederim. Fakat herkesin bildiği: «Kedi yetişemediği ciğere pis der» sözü dururken bu kadar zahmete ne lüzum vardı?)

İş bu hâle dökülünce münekkit de romancıya: «Ben senin romanlarını yazamam ama sen de benim tenkitlerimi yazamazsın!» diyebilir. Fakat meydan okumağa meydan okumakla cevap veren münekkit pek azdır; çünkü münekkit asıl davanın şahıslarda, yani kendisinin veya romancının kudretinde değil, eserde olduğunu muhatabından daha iyi anlamıştır. Denebilir ki sanatkârlar içinde en idealisti münekkittir, realitenin imkâsız kıldığı şeyleri düşünür.

«Benim bu kadarını da yapıp yapmamamdan ne çıkar? Bundan daha güzeli, bundan kusursuzu tasavvur olunabilir ya!» der. Hemen hemen her sanatkâr vücude getirdiği eserin asıl tahayyül ettiğinin çok altında olduğunu itiraf ettiği halde bunu başka birinin de söylemesine tahammül edemiyor; çünkü o zaman işe gururunu, şahsına olan muhabbetini, özseverliğini karıştırıyor. Yani sanatini saf olarak düşünmekten vazgeçip ona kendi şahsını da katıyor. Bunun için her hangi bir eser karşısında müşkülpesentlik gösterenin vaziyeti daima daha asilânedir.

Fakat asıl münekkit kendine verilen eserde gayeyi bulup tahakkuk ettirilmiş şeklin tasavvura ne kadar yaklaşabildiğini araştıran değil, o gayeyi, o tasavvuru da münakaşa edendir. Bu hususta o da «yaratıcı sanatkâr» ile bir seviyededir; çünkü eseri değil, eserden eveli kasdetmektedir. Hele eserdeki fikirlere itiraz ettiği zaman kedi ile ciğer (veya hamalla otomobilli kadın) hikâyesini ileri sürmeğe hiç imkân yoktur.

Münekkide böyle cevap vermek her kariin kendine göre bir güzellik telâkkisi olabileceğini inkâr etmektir. Bir şairin kitabını beğenmiyen, satın almıyan bir karie: «Mademki para verip almıyorsun, oturup bundan iyisini yaz bakalım!» demesi ne kadar tuhaf olursa münekkide meydan okuması da o kadar tuhaftır;

çünkü münekkit her şeyden evvel karidir. Fakat diyeceksiniz ki o kari kendisi beğenmemekle kalmıyor, başkalarına da tesir etmeğe kalkıyor. Ya şair, romancı başkalarına tesir etmeğe kalkmıyor mu? Herhangi bir muharririn, meselâ Nahit Sırrı Beyin estetiği, sanatteki gayeleri benimkilerden ayrı olunca o estetiği, o gayeleri müdafaa eden, karilere de aşılamağa çalışan kitabına karşı benim kendi fikirlerimi müdafaaya hakkım yok mu? Tekrar ediyorum, burada şahsa sanat haricinde gelecek menfaatler mevzuu bahis değildir. Münekkit onlarla alâkadar değildir, o daima meseleyi saf sanat sahasına, ideal bir sahaya götürmek ister.

Nahit Sırrı Bey o hammala benziyenlerden başka bir de Üçüncü Osman'a benziyen münekkitlerden bahsediyor. Bunlar: **«hiç bir eser halkedememelerinin acısını yazanlara muzır olmak, fenalık etmek suretiyle avutmak ve uyuşturmak isteyen birer hasta»** imiş... **«Her muvaffakiyet, hattâ sadece her gayret önünde kızgın bir ateş olup onların bütün benliklerini yakar»** mış. Hülâsa bu cins münekkitler, kendilerinin muvaffak olamadıkları sahalarda başkalarının muvaffak olmasını çekemezler. Daima hiddetli ve, Nahit Sırrı Beyin tabiri ile, «saldırıcı» olurlarmış!...

Allah böylelerinden bütün sanatkârları korusun; fakat, doğrusunu isterseniz, böylelerinden korkmağa hacet yok, çünkü sayıları pek az olsa gerek, çünkü ben, tenkitle uğraşanların çoğunu bildiğim halde, böylesine hiç rasgelmedim. Bu nevi münekkit yalnız muharrirlere kendini gösteren bir hayalettir. Biz münekkitler de o hayaletten şikâyetçiyiz, hattâ muharrirlerden daha haklı olarak şikâyet ediyoruz, çünkü o hayalet zaman zaman her birimizin ismini alır, kıyafetine girer. Nahit Sırrı Beyi bilmem hangi isim ve kıyafetle rahatsız etmiş, her halde birçok romancı ve şairlerimize kendisini benim ismimle tanıtmıştır. Artık o adamcağızlar da benim birçok şairleri, muharrirleri pek beğendiğimi unutarak, «daima mütehevvir ve saldırıcı», «her muvaffakiyete, hatta sadece her gayrete kızan» bir adam olduğuma hükmetmişlerdir!..

Münekkit «haleti ruhiyesi»nin bu kadar basit olduğunu bir an için farzedelim. Sanatın herhangi bir şubesinde muvaffak olamayan bir kimsenin, muvaffak olduklarını sananlara: «Yanılıyorsunuz!» demeğe hakkı yok mudur?

Şimdi hatırlıyorum, o münakaşayı vadettiğim zaman Nahit

Sırrı Beye edilecek başka bir sitemim vardı. Bir eseri anlatan münekkitten, karilere rehberlik eden, yeni istidatları bulmağa çalışan münekkitten hasılı «yaratıcı sanatkâr»a hizmete çalışan münekkitten bahsetmiş, fakat beni hepsinden ziyade alâkadar eden bir cinsten, **anlatmak** için değil, **anlamak** için yazandan bahsetmemiş. Meselâ ben. Ekseriya düşündüklerimi bildirmek için, ne düşündüğümü, ne düşünmem lâzım geldiğini anlamak için yazarım... Nahit Sırrı Bey muayyen bir estetiği müdafaa için yazanlardan bahsı da unutmuş; halbuki münekkitler içinde en «intéressant» ları onlardır.

Nahit Sırrı Beye bunların hepsinden daha esaslı bir sitemim var: birtakım bayağı romanlarla şöhret kazanmış bir romancının günün birinde yüksek eserler vücude getireceğine inanıyor. Ben burada Pierre Benoit'nın herhangi bir eserinin iyi veya fena olduğuna hüküm vermek, Paul Sonday'in haklı veya haksız olduğunu söylemek istemiyorum, fakat **Mademoiselle de la Ferté**, Nahit Sırrı Beyin söylediği gibi, iyi bir romansa o muharririn öbür eserleri de hiç şüphesiz ki fena değildir; onlar fena ise öbürleri de fenadır. Eserin şekli değişmekle muharririn kudreti, «keyfiyeti» değişmez. Fakat bu, uzun bir meseledir. Başka bir gün bahsedeceğime söz vermekten korkuyorum.

(Milliyet, 1.4.1933)

TENKİDİ MÜDAFAA

AKA GÜNDÜZ sohbeti hoş bir arkadaş ve değerli bir muharrirdir. Nutuk söyler gibi yazı yazar ve kavgadan çekinmez. Bugünkü muharrirlerimizin çoğu halka tesir edecek şiirler, hikâyeler yazmak davasındadır; fakat bunların içinde bir tek kişi, aranılan edayı bulabilmiştir, o da Aka Gündüz'dür.

Ağla bülbül! çok zehir var dilinde,
Türk kalmamış koca Urumeli'nde...

Artık nazmı bırakmış bir muharririn sadece bir beytini zikretmem, kendisinde gördüğüm meziyeti nesrinde bulamadığımı söylemek için değildir. Aka Gündüz'ün nesri de, kelimenin en iyi manası ile, «populaire» dir; hiç şüphesiz ki «populaire» nesir, «populaire» şiirden de zordur, çünkü —bilhassa bizde— halkın kendi üslûbu ile yazdığı şiirler varsa da yine öyle vücude getirilmiş nesir hemen hemen yoktur. Aka Gündüz tarzını, örneksiz olarak kurmuştur.

Evet, onun birçok meziyetleri vardır; fakat onları başka bir zamana bırakıp bugün bir kavga açacağım. Zaten kavgayı kendisi açtı: Cuma günkü **Milliyet**'te benim iki dinime birden küfrediyordu. Tenkide hücum yetmiyormuş gibi denizler Tanrısı Poseidon ile de alay ediyor. Kendisini sevdiğim için, bir deniz yolculuğuna çıktığı zaman, kusurlarına bakmamasını o büyük tanrıdan dilerim; zaten tanrıların müdafaası bize düşmez. Fakat tenkit insan işidir ve onu, sevmiyenlere karşı korumak bir borçtur.

Refik Ahmet Bey **«Bizim istediğimiz edebiyat»** (1) isimli kitabını, tenkit düşmanlarına hücumla bitiriyor. Diyor ki:

---

(1) 32 sayfa 35 kuruş. Tevzi yeri gösterilmemiş.

«... tenkitten korkanlar, tenkide dayanacak eser vücude getirdiğine inanmıyanlardır. Yahut da, ne bileyim, eğer (2) böyle değilse bunlar eserlerinin ellenip küllenmesine (?) tahammül edemiyen kıskanç ruhlu kimseler olmalıdırlar.»

Ben Refik Ahmet Beye uymıyacağım; vakıa biz münekkitleri hor görenler hakaretten çekinmiyorlar ama biz ağzımızı bozmasak da olur. Hem Refik Ahmet Beyin tenkidi tarifini kabul edersek, tenkit düşmanlarına pek ses çıkaramayız:

«Tenkit, bir eserin daha iyi anlaşılmasını temin için o eseri sanatkârcasına tahlil ve hikâye etmektir...»

Böyle ise münekkit daima eser sahibine karşı aşağı bir mevkidedir. Yazılan eserin anlaşılmasını temin etmek! Münekkit ilân memuru mu? şairin veya romancının elulağı mı? öyle ise efendisinin hakaretlerine de razı olsun!

Tenkidi yalnız düşmanlarına karşı değil, onu küçük düşüren dostlarına karşı da müdafaa etmek lâzım geliyor. Fakat biz yine Aka Gündüz'e dönelim. O diyor ki:

«Münekkit hastadır, tenkit de hastalık.
«Münekkit yapamıyan demektir;
«Tenkit te yaptıramayan...

«... Bunlar (münekkitler) hayatta bir şey —isterse kötü olsun bir şey— beceremedikleri için dilerler ki bütün dünya kendilerine benzesin.»

Bunlar Aka Gündüz'ün tenkit ve münekkit hakkındaki en hafif sözleri! Fakat bir noktaya dikkat etmiyor: tenkidi tenkid ediyor, yani o da münekkitliğe kalkıyor. Acaba o da mı hastalandı? O da mı **«sıska, kansız, yılgar, ecüş bücüş, aksırıklı, tıksırıklı, sağ ayağını kaldırıncaya kadar solunu it kapacak kadar bitkin.»** bir adam oldu.

İnsanı diğer canlı mahlûklardan ayıran farkların başlıcası realiteyi olduğu gibi kabule razı olmaması, iyi, güzel gibi birtakım kıymet hükümleri kurmasıdır. Bu itibarla tenkit insanın en insanî işidir. Münekkit, okuduğu eserler hakkında hüküm verir; bu hareketi ile birtakım fikirler yaratır, yayar. Her eser, roman,

---

(2) Refik Ahmet Bey arapça ve acemce kelimelerden mümkün olduğu kadar kaçtığı halde türkçede hiç bir lüzumu olmıyan bu «eğer» kelimesini bilmem niçin saklıyor?

hikâye, şiir de bize bir görüş teklif etmiyor mu? O hâlde sanatte asıl olan tenkittir; ancak sanatin öbür kollarında bu hüküm verme, görüş teklif etme tarafı birtakım hayalleri, «yalan» (3) ları kendine perde edinir. Tenkit ise çırçıplaktır.

Münekkit kötü bir şey bile vücude getirmekten acizmiş!.. Kendisine roman, şiir yazmak teklif olunan münekkit: «Siz de bakalım tenkidi becerebilir misiniz?» diyemez mi? Asıl olan roman yazmak değil, hayatı olduğu gibi kabul edip hiç bir şey yapmamaktır. Mademki buna razı olmuyoruz, realitenin fevkinde saydığımız birtakım hisler, fikirler kurmağa kalkıyoruz, sonra bunları başka kimselere kabul ettirmeğe de çalışıyoruz, birbirimizin mesleğini hor görmeğe hakkımız yoktur. Romancı bir kitap çıkarıyor, bunu güzel diye, içindekiler iyi fikirlerdir diye karie teklif ediyor; onun bunu yapmağa hakkı var ama münekkidin kendi güzellik telâkkisini yaymağa hakkı yoktur!.. Böyle şey olur mu? Ya sizin yazdığınız kitap benim bütün hak bildiğim şeylere hücum ediyorsa, ya sizin fikirleriniz benimkilerin kabul edilmesine mani olabilirse ben niçin susayım? Verdiğim hükümler indî imiş; peki, fakat her kıymet hükmü gibi, yani sizin eserinizi güzel bulmakla verdiğiniz hüküm kadar indî.

Ama denebilir ki ben de o kitaptaki görüşe cevabımı yine bir roman şeklinde vereyim. Mademki romana çalışmış, bir vaka tasarlamış, fikirlerini birtakım «yalan»lara bürümek zahmetine katlanmış, ben de bir iki kelime ile, nihayet bir makale ile değil, hiç olmazsa o kadar zahmete mütevakkif bir eserle cevap vereyim... Böyle bir muhakeme esastan ziyade kalıba, haktan ziyade hakkın tezahürlerine, keyfiyetten ziyade kemiyete, eserden ziyade sahibine ehemmiyet vermek demektir. O zaman romancıya (veya herhangi bir sanatkâra) sorarız: «Kendinize eserinizden, güzeli ifade için bulduğunuz vasıtalara güzellik mefhumundan fazla mı itibar ediyorsunuz? O hâlde siz sanati değil, kendi kendinizi seviyorsunuz. Fikirlerinize değil, size itiraz ettiğimizi sanıyorsunuz; feragat gösteremiyorsunuz; halbuki sanat feragattedir.»

Bu itibarla münekkit sanati daha çok seven adamdır. Çünkü kendi inandığı güzelliği yalnız yaymağa çalışmakla kalmaz, onun zıddı olan güzelliklere de hücum eder.

(Milliyet, 25.6.1933)

---

(3) Bittabi bu kelimeye hiç bir hakaret manası vermiyorum.

Elif Naci'ye

TENKİT VE CEVAP

AZİZİM,

9 ağustos tarihinde bu sütunlarda çıkan yazını görünce daha isminden seninle münakaşaya gireceğimi anlamıştım. «Tenkide cevap vermeğe münekkidin hakkı var mıdır?» Hayır diyeceğin belli; benim de sırf itiraz için değil, samimî kanaatim olduğu için evet diyeceğim belli.

Sanatkâr uğraşarak veya uğraşmadan eserini vücude getirsin, sonra münekkit onun fena olduğunu söylesin de sanatkâr susmağa mecbur olsun; «Bu adamın sözlerine bakmayın! O anlamamış!» demeğe hakkı olmasın!.. Böyle istibdat olur mu? Zaten Hâmit Necdet Beyin cevabında en çok neye sinirleniyorsun? Eserini müdafaa için André Lhote'un sözünü zikretmesine değil mi? Sen onun yaptığı resimleri beğenmiyeceksin, fakat o: «Bunları falan ressam, falan münekkit beğenmişti» demeğe hakkı olmıyacak.. Her münekkitte kendini böyle temyiz kabul etmez bir mahkemenin reisi sanmak illeti vardır; ben de tenkitlerime cevap verilince kızarım, üzülürüm, belki uykum da kaçar. Fakat haksızız; çünkü asıl kızdığımız, sinirlendiğimiz şey tenkide cevap verilmesi değil, bizim tenkidimize, bizim fikirlerimize itiraz edilmesidir; yani her insanda bulunan hodbinliktir. Senin eserini tenkid edenlere de senin cevap vereceğinden emin olabilirsin. Zaten kim, hangi sanatkâr cevap vermez ki? Vakıa çoğu yazmaz; fakat ahbap, meslekdaş meclislerinde söyler. Ama hepsi öğünmez, ekserisi «Biz bu kadar yapabiliyoruz, o daha iyisini yapsın!» der; kimisi de: «Ben ortaya bir eser koydum, kim ne derse desin!» der; kimisi de sadece omuz silker. Dikkat et, böyleleri açıkça

öğünenlerden, hücuma geçenlerden daha ziyade kendini beğenmiştir; münekkide cevabı sanatkâr için bir tenezzül sayarlar.

Şunu da söyliyeyim ki Hâmit Necdet Beyin resimlerini methetmek, sana karşı müdafaa etmek niyetinde değilim; çünkü o resimleri maatteessüf görmedim, görsem bile resim hakkında hüküm veremem. Fakat Hâmit Necdet Beyin yazısını okudum; dağınık, perişan bir yazı; ama, dostum, ne kadar canlı! Pek anlamadığım bir meseleden bahsetmesine. dağınıklığına rağmen sonuna kadar bir hamlede okudum. Belli ki tam bir öfke ile yazmış. Hâmit Necdet Bey kendini öğmekte belki haklıdır; fakat yazı yazan ressamlara çatmakta haksız. Hocası André Lhote da yazar; kendisi de istese iyi, cins bir muharrir olacak!

Hâmit Necdet Bey senin tenkidine niçin bu kadar sinirlenmiş? Sadece sen kendisini beğenmedin diye mi zannediyorsun? Hayır, bilhassa yaptığının doğru ve güzel olduğuna inandığı için. Aksinin söylenmesini batıl, yanlış, buluyor, yanlışa, batıla hücum etmek herkesin hakkı, hatta vazifesidir. Yazının bir tarafında: «Her fikir şayanı hürmettir» diyorsun. Bu aforismayı çocukluğumuzdan beri duyarız; fakat manasını bir türlü anlıyamadım. Her fikre hürmet etmek niçin lâzım gelsin? Ya ortaya sürülen iddiayı tamamile yanlış, zararlı buluyorsak yine mi susacağız?

Her fikrin hürmete şayan olması da fikrin mesuliyet kabul etmemesi gibi, iyi düşünülünce, fikrin kadrini düşüren bir iddiadır. Ona ehemmiyet vermemekten, fiil sahasına geçmedikçe onu yarım, kısır saymaktan ileri gelir. Hele her fikrin hürmete şayan olduğu iddiası bir münekkidin ağzına hiç yaraşmaz. Madem ki öyledir, herkesin eserini ne diye tenkit edersin? Tenkit nihayet bir kitabı okuyacak, bir resmi seyredecek olanlara tesir etmek için değil midir? Her eser bir fikir mahsulü değil midir? O hâlde esasen hürmete şayan olan bir şeyin kusurlarını sayarak herkesi ona hürmet etmemeğe davete ne hakkın var? Münekkit bazı görüşleri, bazı fikirleri çürütmeğe çalışır; onları yanlış, yani hürmete şayan bulmadığını gösterir. Buna hakkı vardır; fakat o fikirlerin, o görüşlerin sahibi de çıkıp onları çürütmeğe o kadar haklıdır.

Hem her fikrin hürmete şayan olduğunu söylemek hiç bir şey söylemek değildir; çünkü olmadığı iddiası da, bir fikir olmak haysiyeti ile, yine o hürmeti isteyebilir.

Ben sadece hürmet edilmesini, yani münekkidin sözlerine ehemmiyet verilip onların cevaba, icabında hücuma lâyık bulunmasını istiyorum. Münekkit ne temyiz kabul etmez bir mahkemenin reisidir, ne de sözlerine aldırılmayacak bir zavallı. Tenkit de, her sanat eseri gibi, bir fikrin, bir görüşün mahsulüdür; onun verdiği hükümler de münakaşa edilir. O da tenkit edilir, yani ona cevap verilir. Sanatkârın tenkide cevap vermeğe hakkı olmadığını söylemek, iyi düşünülünce, tenkit hakkını inkârdan başka bir şey değildir.

Ama bize cevap verilince biz sinirlenir, üzülürmüşüz! Tenkit ettiklerimiz de sinirlenip üzülmüyor mu? Dişimizi sıkıp öfkemizi yener ,eserimiz veya tenkidimizi beğenmiyenlere —icap ederse— cevap veririz. Yalnız bir yerde cevap vermeğe hakkımız yoktur: O da münakaşanın lüzumsuz olduğunu anladığımız zaman.

Belki benim sözlerime de kızacaksın; zarar yok, münakaşadan bir fayda umuyorsan cevabını beklerim.

(Milliyet, 19.8.1933)

OKUMAYAN MÜNEKKİT

YALNIZ bizde değil, dünyanın her yerinde münekkitler, okumadan tenkit etmekle ittiham olunurlar. Bittabi bana da çok defa bu yolda sitemler edildi.

Bir kitabı okumadan onun hakkında mütalea yürütmeğe, hüküm vermeğe kalkmak hiç şüphesiz ki garip bir şey, hatta affedilmez bir kendini beğenmek olur. Daha sayıfalarını açmadığımız, mevzuunu öğrenmediğimiz bir kitabın ne olduğunu nasıl anlayabiliriz? Buna imkân mı var? Belki kehanet... Fakat insanlığın fevkinde kudretlere malik bulunan, kapalı kutular içindekini sanki görüyormuş gibi bilenlerin herhangi bir kitabı okumadıkları nasıl iddia edilir? Onlar hiç görmedikleri, hatta henüz yazılmamış kitapları bile ezbere okuyuverirler. Şu kadar ki öyle adamlar tenkit makalesi yazmağa tenezzül etmezler.

Hayır okumadan tenkit kabil değildir. Bunun içindir ki öyle bir ittiham edildiğim zaman gülerim. Fakat «bir kitabı okumak» sözünün manası üzerinde anlaşmak lâzımdır. Bir kitap hakkında fikir edinmek için muhakkak her sayıfasını okumak şart değildir, birkaç fasıl, hatta birkaç sayıfa, bazan bir iki satır bütün kitabın kıymetini anlamamız, sezmemiz için kâfidir.

Geçenlerde bana bir roman göndermişlerdi, okumak, son kelimesine kadar okumak istedim. Sayıfalarını itina ile kestim, üç beş saat ona hasredeceğim için bir yolculuğa çıkar gibi hazırlandım. Üç dört sayıfa sonra şöyle bir şey okudum: bir kızla bir delikanlı öpüşüyor, bunları gökten seyreden ay da utanıp yüzünü bulutlar arasına saklıyor... Bunu okuyunca ben de muharririn hesabına biraz sıkıldım; fakat dişimi sıktım, birkaç sayıfa daha

okudum. Baktım ki romanın kahramanları biribirleri ile «Cicicik! Ablacık» diye konuşuyor ve biribirlerine, hani insanın kedi, köpek okşarken söylediği sözleri söylüyorlar.

Şimdi tenkitle uğraşıyorum diye o kitabı sonuna kadar okumağa kendimi mecbur mu sayacaktım? Öyle bir mükelefiyet tanımıyorum. Vaz geçtim, okumağa da hazırlanmış olduğum için evvelce bildiğim, tecrübe ettiğim bir kitabı açtım.

«Sabredip biraz daha okusaydın, belki sonradan iyileşirdi» mi diyeceksiniz. Ne yapayım ki çoktan beri mucizeye inanmaz oldum. Öyle sözleri güzel sanan, eşhasına birer kukla hali veren muharrir nasıl olur da yarı yolda iyileşir? Farzedelim ki öyle bir mucize oldu, birden bire zevki iyileşti; o zaman kitabın baş tarafına yazdıklarını yırtar, yeniden muntazam bir şey yazar.

«Ya iyi ile fena karışıksa!» mı diyeceksiniz? Buna da imkân göremiyorum; hem tasavvur edilse bile sanat mükemmelliği istihdaf eder; fenanın arasına karışan iyi, çirkinin arasına karışan güzel fena ve çirkin oluverir.

Hem güzele müsaade edebilecek çirkinin bir derecesi vardır. Acemilikten, yanlış bir muhakemeden hasıl olan çirkinin içine güzel karışabilir; fakat kafanın basitliğinden, sentimentalismadan hasıl olan çirkinliklerin arasına iyi ve güzel nasıl girebilir?

Münekkit hükmünü vermek için bir eseri baştan aşağı okumağa hiçbir zaman mecbur değildir. Bir kısmını okumakla o kitabın havasını anlar, kıymet görüyorsa o zaman okur. O zaman zaten istese de bırakamaz ki!

Beğenmedikleri kitapları bir satır kaçırmadan okuyabilenler yok mu? İşte asıl onlara sormalı: «Mademki kötü kitaplara da tahammül edebiliyorsunuz, o hâlde zevkinize itimat nasıl caiz olur?»

(Milliyet, 12.5.1934)

YİNE
TENKİD

GEÇEN gün Peyami Safa bu gazetede tenkidden bahsederken münekkidlerin çoğu vakit şiirde, romanda istediğini yapamamış adamlardan çıktığını söylüyordu. Hatta bu arada benim de bir zamanlar yabancı bir dilde şairliğe kalkmış olduğumu da hatırlatmağı unutmamış. O işe türkçede de heves etmiştim; gönlümü kırmamak için asıl düşüncemi hayli hafifleterek söyliyeyim, her iki dildeki tecrübelerim de iyi neticeler vermedi. Hatırlamağa değmez diyecektim, fakat ben onları hatırlar ve bazan da seve seve hatırlarım. Herkesin, ne de olsa, kendine karşı bir zaafı vardır; o beş on mısra da, bütün kusurlarıma rağmen, bana beni hatırlattıkları için gönlüme tatlı gelir.

Münekkid işte bunun için sevilmez. Bizim olduğu için gönlümüze tatlı gelen mısraların, hikâyelerin, romanların... ve tenkid yazılarının tatsız, manasız, yanlış şeyler olduğunu yüzümüze karşı söyleyiverir. (Bu yüzümüze karşı sözünün de ne demek olduğunu aydınlatmak lâzım. Herhangi bir muharrirden, hele bir münekkidden konuşurken samimî olmasını istemek doğru değildir; o asıl düşüncesini yazısı ile anlatır; konuşurken, yani yazıları hakkında onun fikrini sormuş olan kimse ile konuşurken o da, her terbiyeli adam gibi, hatır kırmamağa çalışacak, beğenmediğini açıkça söyliyemiyecektir.) Münekkid kusurlarımızı böyle yüzümüze vurduğu için sevilmez ve bizde kusur bulduğu için de bizim kendisini anlayışsız, değersiz, hatta budala saymamıza mahkûmdur: Kendisine kıskanç denilmesine kızar; oysaki tenkid ettiği, kınadığı, yerdiği muharririn onun için vereceği en saygılı hüküm budur: Bu adam benim yazılarımdaki değeri, güzellikleri inkâr ediyor; anlamadığından değil, kıskanıyor da ondan... Bu hüküm: «Budala! anlamıyor!» demekten bin kat hayırhahça de-

ğil midir? (Ama insan oğlu öyledir ki sırf akıl, muhakeme işlerinde bile en çok ahlâkî meziyetlere itibar eder. Bir kimseye **budala** demek ahlâkına ilişmediği için **kıskanç** demekten çok ağır olduğu halde yine onun kadar kızdırmaz. Akıllılık, **anlayışlılık** bizim elimizde değildir.) Ne kadar gayret etsek nasibimizdekinden fazla zekâya eremeyiz; oysa ki kendimize cebredersek kıskançlığı yenebiliriz... Öyle sanmayın; ne kıskançlık tamamile irademize tabidir, ne de zekâ irade ile erişilmesi büsbütün imkânsız olan bir şeydir. Goethe'nin: «Deha sabırla çalışmak işidir» sözünü kabul etmeyişimiz irade zaafımızı kendi kendimizden gizlemek arzusundan gelir.

Beğenmediği, ikide bir övmediği muharrirlerden saygı, sevgi beklemek bir münekkid için çocukça bir saflıktır. Ya kıskanç, ya anlayışsız... Kötülüklerden kötülük beğensin. Ben, münekkid diye adım çıktığı için on beş yıldan beri her ikisini de duydum; bir vakitler canım sıkılırdı; şimdi aldırmıyorum. Geçenlerde şairlerimizden birinin bir mısrasını öyle pek güzel bulmamıştım; bir mısrasına basarak yükselmek arzusunda olduğuma hükmetmiş; beni çürük tahtaya basacak kadar akılsız bulmasına rağmen buna bile aldırış etmedim.

Münekkidle muharrir arasındaki çarpışmada hangi taraf haklıdır? Ne biri, ne öbürü. Sanat işlerinde zaman bile yanılmaz bir hakem değildir. Ali şiir yazar, roman yazar, Veli onu beğenmez... Yüzyıl sonra bakarsınız ki Ali'nin şiirleri de, Veli'nin tenkitleri, ağır sözleri de unutulmamıştır, hepsi de dillerde dolaşır. Bugünlerde Fransızlar Hugo'nun ölümünün ellinci yılı dolayısile birtakım şenlikler yapıyorlar. Ama yine d'Aurévilly'nin, Sainte Beuve'ün onun hakkındaki ağır hükümlerini paylaşanlar da çıkıyor. Doğrusu her iki taraf da haklıdır, çünkü dünyada yalnız bir kişide bulunabilecek fikirler, hassasiyet yoktur; her düşündüğümüzü, her hissettiğimizi bizden önce ve sonra milyonlarca insan düşünür, hisseder. Hugo'yu okurken d'Aurévilly'nin aklıma gelen bugün niçin kimsenin aklına gelmesin? O düşünceyi, o hissi d'Aurévilly'de iyi ifade edilmiş bir şekilde bulunca elbette alırız.

Peyami Safa, tenkid sanat mıdır, ilim midir? Sorgusuna cevab veriyor. Bu hususta düşündüklerimi daha geçenlerde yazdım, tekrar edecek değilim. Ancak Peyami Safa «yaratıcı» kelimesile ne kasdediyor, pek anlamadım. Hele münekkidle yaratıcı arasın-

daki farkı hiç kavrıyamadım. Her romancıyı, her şairi yaratıcı sınıfına sokmak, sanırım ki Peyami Safa'nın da elinden gelmiyecek kadar zor bir iştir.

Sanatte yaratıcılık yeni bir düşünce, yeni bir hassasiyet, yeni bir üslûb getirmektir. Bir de —edebiyatta— unutulmıyacak tipler tasvir etmektir. Shakespeare, Lessing, Balzac, Dante, Descartes, Saint - Simon, Rimbaud, Gide, Remy de Gourmont birer yaratıcıdır. Mahsus böyle karışık adlar saydım. İçlerinde şair de var, tarihçi de, filosof da, münekkid de... Hatta Papin gibi ilim adamlarını, birtakım büyük industrielleri bile bunların arasına katabilirsiniz. Çünkü onlar da yeni bir dünya telâkkisinin doğmasına sebep olmuşlardır. Bu bakımdan Racine bir yaratıcı değildir, onun üslûbunu da, cihan görüşünü de Descartes, Fransız monarhiası ve Jansenisma yaratmıştır. Racine sanat adamıdır, ama onu yaratanlar değildir.

Münekkid sanatkâr değildir, iyi; bu da su götürür ama geçelim. Ama yaratıcı değildir denince hayır; o da yaratıcı olabilir. İşte Boileau, Lessing, Sainte - Beuve.

Bu manada bizde yaratıcı münekkid olduğunu söylemiyorum; ama hikâyecimiz de yok. Romanda Hüseyin Rahmi bir dereceye kadar yaratıcıdır; bazı tipleri pek unutulmaz, fakat o da kendini «İmposer» edemedi. Halid Ziya Uşaklıgil... o mesele uzundur. Son zamanlarda tanıdığımız yaratıcılar arasında Ziya Gökalp'i de gösterebiliriz. Başka...

Bizim çağdaşlarımızdan bahsetmiyeceğim, çünkü kimseyi darıltmak niyetinde değilim... bu günlük değilim.

(Tan, 9.4.1935)

TENKİD
ÜZERİNE

BU yıl Fransa'da tenkid mükâfatını kazanan Thierry Maulnier münekkidin de bir yaratıcı olduğunu anlatırken; «Münekkidin en esaslı vazifesi (fonction), muharririn ifade etmediğini ifade etmektir» diyor. Sonra Paul Valery'nin, sanatkâr ağzından tabiate söylediği: «Ben sizin ne istediğinizi sizin bildiğinizden biraz daha doğru olarak bilirim» sözünü anıp: «İşte, diyor, münekkid de, eserini tahlile bağlandığı muharrire bunu söyleyebilir.»

Tenkidin yaratıcı bir sanat, hatta bir sanat olup olmadığı şimdiye kadar çok münakaşa edilmiştir; bütün zengin, velûd münakaşalar gibi bunlar da hiçbir sonuca varamamıştır. Münekkidlerin çoğuna bakılırsa meslekleri bir sanat, hem de yaratıcı bir sanattır. O kadar ki zamanımızın en ince münekkidlerinden Jacques Boulenger, XVII nci asrın bilmem hangi şairinin meşhur «La critique est aisée et l'art est difficile» - (tenkid kolay, ama sanat zordur) sözüne cevap olarak tenkid yazılarını topladığı kitabının adını: «... Mais l'art est difficile» koymuştur. Bununla kendi anladığı manada tenkidin kolay bir şey değil, sanat kadar zor, daha doğrusu bir sanat olduğunu söylemek istiyordu. Bu hususta münekkidlerin çoğu, Jacques Boulenger'nin iddiasını imzalıyabilirler; ancak sanatkârlar buna hiçbir zaman razı olmamış, daha doğrusu her sanatkâr kendisini beğenen münekkidi sanatkârlar sofrasına kabul etmişse de ilk itirazlı, yeren tenkidi okuyunca, XVII nci asırlı şairin sözünü tekrardan kendini alamamıştır.

Münekkidler kaderlerine boyun eğmelidir; onları kendilerinden başka hiç kimse birer sanatkâr saymağa alışmıyacaktır. Ne kadar bağırırlarsa bağırsınlar yine halk, en bayağı şiirde, en kö-

tü romanda, en ince, en dolgun tenkid yazısındakinden çok fazla sanat, yaratıcılık görmekten vazgeçmiyecektir.

Hem etrafın bütün bu itirazlarına rağmen, mesleklerinin güzel sanatlerden olduğunu ileri sürmeğe ne lüzum görüyorlar? Bu kadar israr etmeleri kendilerinin de tenkidi pek yüksek bir şey saymadıklarını, ancak onun bir sanat olduğunu kabul ettirmek şartile haysiyetlerini kurtarabileceklerini sandıklarını göstermez mi? Tenkidi hor görmek insan oğlunun içinde öyle yer etmiştir ki o histen münekkidler bile kurtulamıyor. Bunun içindir ki mesleklerini sadece adı ile anıp «tenkid» diyeceklerine: «Biz de birer sanatkârız» diye ortaya çıkıyorlar. Onların sanatle uğraştıkları, yani işleri güçleri başkalarının eserlerini tahlil etmek olduğu için sanatkâr olduklarını sanmaları, pervanenin kendisini ateş sanmasından pek farklı değildir.

Thierry Maulnier'nin iddiasına, yani «nasıl sanatkâr, tabiatin ne istediğini tabiatten daha iyi anlarsa münekkid de, muharririn ne demek istediğini öylece muharrirden daha yi anlar» sözüne gelince elbette ki büsbütün yanlıştır denemez. Buna benzer sözleri çok söyledik... Ancak bir düşünelim: Sanatkâr, Paul Valery'nin sanatkârı da kendisinin tabiat yarattığını ileri sürmüyor, tabiate karşı biricik üstünlüğü, anlayıcı zekâ hususunda üstünlüğü olduğunu söylüyor. Münekkid de muharrirdekinden çok anlayıcı zekâsı olduğunu ileri sürebilir. (Elbette ki bu da çok su götürür, çünkü sanatkârla tabiat ayrı ayrı iki cinsten şeylerdir: biri insandır, yani aklı, zekâsı, şuuru vardır; tabiatte ise bu kuvvetlerin var olup olmadığını kesenkes bilmiyoruz, daha doğrusu var olduğunu seziyorsak da insanda olduğu gibi göremiyoruz. Bunun için: «Tabiat şunu istiyor da iyice anlıyamıyoruz» diyebiliriz. Oysaki münekkid ile muharrir arasında böyle bir fark yoktur; bir kitabı yazan adam münekkide: «Hayır, ben böyle bir şey söylemek istemedim» diyince münekkidin pek diyeceği kalmaz. O zaman anlayıcıdan ziyade uydurucu zekâdan bahsetmek lâzımdır.)

Münekkidin muharriden, anlayıcı zekâ hususunda daha üstün olduğunu kabul edelim; fakat sanatın baş vasfı anlayıcılık değil, hatta anlatıcılık değil, bir nevi anlatıcılıktır. Böyle olmasa idi her anlayıp anlatıcıya, filosof gibi âlime de sanatkâr demeniz lâzım gelirdi. Sanat, mücerred olan şeyleri de müşahhaslaştırabilmek, onları elimizle tutuyor, gözümüzle görüyoruz gibi hissettirmektir. Münekkid bunu yapamaz mı? Elbette yapabilir; o

zaman ona sanatkâr bir münekkid deriz, fakat bu, tenkidin bir sanat olduğunu kabul etmek değildir.

Sanat daima bir terkip (synthése) ve «stylisation» işidir. Tenkidde ise iki safha vardır: birincisi eserin tahlili, yani terkibin çözülmesi, «stylisé» edilmiş şeyin aslının aranması ve ona sanatkârın ne kattığının meydana çıkarılması. Asıl tenkid işte budur. Bundan sonra ikinci safha, yani yazma safhası gelir; bunda münekkid, tahlilinden aldığı neticeleri bağlıyacaktır. Bu safhada o da bir terkib kabiliyeti gösterir, o da «stylisation»a ererse sanatkârdır; ancak bu iki işin birbirine karıştırılmaması lâzımdır. Eflâtun, Schopenhauer, Bergson da bu gücü göstermişlerdir; bunun için kalkıp da: «Felsefe de güzel sanatlerden biridir» diyebilir miyiz?

Thierry Maulnier gibi düşünen münekkidlerin sözleri çok hoşuma gider, çünkü işime gelir. Ben de şimdiye kadar hep onlar gibi söyledim, yine de öyle söyliyeceğim. Ancak işime pek gelen bu fikrin doğruluğuna, ne yalan söyliyeyim? pek kanamıyorum.

(Tan, 20.5.1935)

BİTARAFLIK

— TENKİDİN tarafgirce olmaması gerektir. Oysaki bahsettiğimiz muharririn bitaraf olduğunu şimdiye kadar hiç görmedim. Bazan bakıyorsunuz, en güzel yazılarda kusur bulmaya kalkıyor, bazan da değersizleri beğeniyor.

— Acaba beğenmediği eserlerin muharrirlerine şahsi garazı mı var? Öbürleri de acaba hep dostlarının eseri mi?

— Bunu pek söyliyemeyiz, çünkü tanımasına hiç imkân olmayan kimselerin, meselâ çoktanberi ölmüş muharrirlerin de eserlerini beğenmiyor.

— O halde onun bitaraf olmadığını nereden çıkarıyorsunuz?

— Güzele çirkin, çirkine güzel, hasılı aka kara demesine başka ne manâ vermeli? Tarafgirlik dedim...

— Zorla dikkate çarpmak isteği de diyebilirdiniz.

— Evet onu da diyebilirdim.

— Peki, siz güzele güzel, çirkine çirkin derken bitaraf mısınız? Tarafgirlik etmiyor musunuz?

— Doğruyu söylemek tarafgirlik sayılır mı? Belki doğru taraftarlığı, fakat bu lâzım.

— Ne güzel söylüyorsunuz!.. Yalnız ben pek iyi kavrıyamıyorum: bir şeyin güzel, ötekinin çirkin olduğunu nereden çıkarıyor, nasıl anlıyorsunuz?

— Güzelde bizi çeken bir kuvvet vardır, onun karşısında hayran olmamak elimizden gelmez. Güzel bir eser gördük mü ruhumuzda bir kendinden geçme, bir serhoş olma hissederiz. İşte bu bedii heyecandır, bu heyecanı ilahî bir kuvvet uyandırır ve biz onu duyunca sanki kendimiz de ilâhlaşırız. Güzeli sezmek de, onu yaratmak kadar insanlığın üstün hallerindendir.

— Tekrar edeyim, beliğ söylüyorsunuz. Fakat kusura bakmayın, ya o bahsettiğiniz münekkid sizin sezdiğiniz güzeli sezemiyorsa? Ona çirkin demesi gerçekten çirkin bulduğu içinse?

— Yan güzelden anlamıyorsa demek istersiniz... Öyle ise haddini bilsin de yazmasın, sesini çıkarmasın. Güzelin karşısında bedii heyecan duyabilmek saadetinden mahrum ise ağlasın, ağlasın, çünkü dünyada hiçbir saadet bunun yerini tutamaz.

— Onu tevazua davet ediyorsunuz...

— Elbette tevazu en büyük meziyettir. Nice kimseler vardır ki, öyle üstün bir zekâları olmadığı halde, sırf gösterdikleri tevazu sayesinde, çok faydalı olmuşlardır.

— Ben de tevazuu öğecektim. Yalnız o bahsettiğiniz münekkid de bu silâhları kullanmağa kalkarsa...

— Pek anlıyamadım.

— Yani o da ancak güzele güzel, çirkine çirkin dediğini, kendisinin sezdiği güzelliği sezmiyenlere hayret ettiğini, hattâ acıdığını söyleyip onları tevazua davet edebilir.

— Bu telmihe kızmıyacağım. Hattâ peki diyeceğim. Fakat o halde beğendiği eserin güzeliğini ispat etsin.

— Güzelliği ispat... Demin bir eser karşısında bedii heyecan duymamız, o eserin güzelliğinden gelir demiştiniz, o da iddiasını ispat için öyle bir heyecan duyduğunu ileri sürebilir. Hükmü indî olur, evet, ama ancak sizin hükmünüz kadar. Bunun için bedii heyecan sebebini, müsadenizle, hesaba katmıyalım. Eseri niçin güzel bulduğunu anlatsın, siz de anlatın. Yani o da, siz de, güzel, çirkin dediğiniz zaman bu hükme nasıl vardığınızı söyleyin.

— Siz bu sözlerle nereye varmak istiyorsunuz.

— Sadece şuna: güzelliği, sırf duyduğumuz bedii heyecanla ispata kalkarsak hükmümüz tamamiyle şahsî, indî olur. Yok ona başka sebepler göstermek istersek bir güzellik telâkkisi göstermeğe mecburuz, yani bir taraf tutmamız lâzım gelir.

— Tarafgirliği mi müdafaa etmek istiyorsunuz?

— Müdafaa değil, münekkidin tarafgir olmamasına imkân yoktur diyorum. Onun ya kendi kurduğu bir estetiği olacaktır, veya mevcut estetiklerden birine iştirak edecektir. Her iki takdirde bir taraftandır demektir.

Daha ileri gideceğim ve diyeceğim ki o böyle bir taraftan olmazsa sözünü dinlememize hiçbir lüzum yoktur, çünkü vereceği hükümler ancak kendi hislerine göre, yani büsbütün indî olur.

O adam falan kitabı okurken zevk duymuş, bana ne? Ben onun her beğendiğini beğenmeğe mecbur değilim ya!

Ama kendi zevklerinden bahsetmez, kurduğu veya doğru bulup da benimsediği bir estetiğe, fikirlere göre hüküm verirse, niçin beğenip niçin beğenmediğini anlatırsa o zaman, onun güzel bulduğundan ben hoşlanmasam bile, yine yazısında bir öz bulabilirim.

— O halde siz, eserler hakkında hüküm vermeyip de onları tahlil eden tenkidi de istemiyorsunuz.

— İstemiyorum ne demek? Onun birçok faydaları vardır: anlatır, yayar, eserin rağbet görmesine sebep olur. Fakat asıl yaratıcı tenkid, bir Boileau'nun, bir Pope'un, bir Lessing'in tenkidi bu değildir. O tenkid hüküm vermiyen, bir güzellik telâkkisi kurmıyan, bir taraftan olmıyan tenkid, bir yardımcıdır, işini bitirdikten sonra söner gider. Öbürü yaratır, yeni bir telâkki getirir. Hani söylediğiniz şu bedii heyecan yok mu, işte onu, yani bir eser karşısında pek düşünmeden güzel veya çirkin dedirten, hüküm verdiren kuvveti, zevki o bitaraf olmıyan tenkid teşkil eder.

— Hiç de değil: zevk, güzel, büyük eserlerin okunması ile vücut bulur.

—Çünkü güzel; büyük eserleri yazan muharrirlerde o bitaraf olmıyan, bir telâkki yaratan tenkidin kuvveti vardır.

(Yeni Adam, 12.12.1935)

TENKİD
ÜZERİNE

ROMA'da toplanan beynelmilel sinema matbuatı kongresinde bir İtalyan gazeteci sinema münekkidliğine kalkışanların, bir film vücude getirilmesinin nelere bağlı olduğunu bilmesi lâzım geldiğini söylemiş. «Tenkid kolay, sanat güçtür» sözünün çok iyi anlatıverdiği eski dava...

İtalyan gazetecinin sözüne zannederim ki bütün dünyanın film yapıcıları iştirak eder. Yalnız onlar mı? Şair, romancı, ressam, hasılı bütün sanat adamları, bütün iş adamları da onunla beraberdir. «Dışardan karışmağı, kusur bulmağı herkes becerir, hele sen benim yerime geç, bakalım ne yapacaksın...»

Tenkidin kolay, sanatın güç olduğunu münakaşa edecek değilim; hatta su götürmez bir hakikat diye kabulde, şimdilik, bir mahzur görmüyorum. Fakat İtalyan gazetecinin ve onunla beraber olanların iddiası neye varır? Seyircinin, kariin, kısacası **public**'in beğenmemek hakkını inkâra varmaz mı? «Ben bu eseri vücude getirmek için ne güçlükler çektim; sen eseri yalnız meydana koymaktan değil, belki o güçlükleri tasavvurdan bile acizsin. Beğenmemek ne haddine!.. Benim kusurlarım varsa onu ancak benim eşitlerim, kendileri de eser vermiş olanlar söyliyebilir.»

Uysallığı daha ileri vardıracağım, bunu da çok doğru diye kabul edeceğim. Mademki siz şiir, roman yazamıyorsunuz, bir şairin, bir romancının eserini beğenmezlik edemezsiniz. Fakat, sorarım, beğenmeğe ne hakkınız vardır? Siz, işin inceliklerine vakıf değilsiniz; ne iyiliğini anlarsınız, ne de kötülüğünü. Kendi işinize bakın; romanla şiiri, yazmak gibi okumağı da, o sanatların ehli olanlara bırakın...

Sanat adamlarının buna razı olacaklarını hiç ummam. Nasıl olsunlar? Sonra hepsi de «müşteri» siz kalırlar. Fakat, tenkidin kolay, sanatin güç olduğu üzerinde israr edilince bu neticeye varmak zaruridir. Yok sanat eseri vücude getiremeyen kimselerin de bir sanat eserini beğenip beğenmemeğe hakkı teslim edilirse bu haktan elbette ki münekkid de istifade eder.

Ama diyeceksiniz ki münekkid, herhangi bir seyirci veya kari gibi beğenmemekle kalmaz, bu fikrini ilân eder. Doğru, fakat şifahi tenkidin bunun gibi, hatta bundan büyük kötülüğü —veya iyiliği— yok mu? Bir kitabı, ahbablarından birinin tavsiyesi üzerine almağa veya almamağa karar verenler, tenkid yazılarını okuyanlardan pek çoktur.

Münekkidin, bahsettiği eserin vücude gelmesinin nasıl bir çalışmaya bağlı olduğunu bilmesine lüzum yoktur mu demek istiyorum?... Bu, karışık bir meseledir; bunun için hem evet, hem de hayır diyeceğim. Münekkidin vazifesi tasnif etmek, bir sanat adamının falan eseri meydana getirirken karşılaştığı güçlükleri nasıl yendiğini anlatmaksa elbette ki o sanatın inceliklerini bilmesi şarttır. Hatta diyebiliriz ki bir romanı, bu bakımdan, ancak bir romancı tenkid edebilir.

Fakat tenkid yalnız bir türlü değildir. Bir çeşidi vardır ki imkânların ötesindeki mükemmeli arar. O yolda münekkidin indinde ne yapılabileceği değil, ne yapılması lâzım geldiği, ancak bu, bir ehemmiyeti haizdir. O, zaruretlerin dışında düşünür, bir ideal alemin temaşası ile meşguldür, etrafını da onun gibi görmek ister. O ideal alemin bir realite olmasına imkân yokmuş, falan iş ancak bu kadar yapılabilirmiş, hatta kendisi bu kadarını da beceremezmiş, bundan ona ne? O, zaruretlerin fevkinde bir sanat düşünür; bunun için de en güzel, bir mucizeyi andıran eserlerde bile kusurlar bulur, bunu söyler.

Böyle adamlara: «Sen bulutlarda geziyorsun» diye gülebilirsiniz, o da sizin hakkınız. Fakat şunu da teslim etmeniz lâzımdır: o adamları zaruretlerle karşılaştırırsanız tabiatleri değişir, zihinlerindeki âlemin hiçbir zaman tahakkuk edemiyeceğini anlıyarak kusurlara karşı daha müsamahakâr olurlar. Bunun içindir ki meslekten olan adamların tenkidi daima daha insaflıca bir tenkiddir. Bir başkasının yazdığı romanı tenkid eden romancı elbette ki, hiç olmazsa ihtiyarı haricinde, kendisinin onu yazmak-

ta uğrıyacağı zorlukları da düşünüp hükmünü ona göre verir. (Mesleki rekabetin doğuracağı zehirleri bittabi hesaba katmıyorum.) Bu nevi tenkidin çok faydaları vardır; bilhassa mesleğe yeni girenlere, —hem yol göstermek, hem de adlarını tanıtmak hususunda— büyük iyilığı dokunur.

Fakat öbür çeşit tenkidin de, falan ve filan ferdlere değil, insan oğluna faydası vardır. Çünkü zaruretlerin yenilemiyeceğini tekrar etmek çok tehlikelidir, pek âlâ yenilebilecek zorlukların, hatta bize ancak tembelliğimizin öyle gösterdiği en ufak engellerin de birer zaruret olduğunu kabul ettirmeğe varır. İdeal âlemin yeryüzünde tahakkuku imkânsız olabilir; fakat mümkünleri tahakkuk etirmek, yani imkân dairesini genişletmek için de mütemadiyen kusursuzun, mükemmelin peşinden koşmak lâzımdır.

(Akşam, 9.5.1936)

SAMİMÎ YALANLAR

BİR Fransız muharriri, M. Maurice Martin du Gard, sağ taraf münekkitlerinin, siyasî fikirlerine uygun eserleri, körü körüne bir itaatle öğdüklerini söylüyor; misal olarak da Paul Bourget'nin, ömrünün son yıllarında değersiz, bayağı romanlar yazmış olduğu halde sağ taraftan kimsenin onu tenkide cesaret edememiş olduğunu gösteriyor. Bu sözleri bir sol taraf mecmuasında, Europe'ta okudum; sağ taraf mecmualarında da, sol taraf münekkitlerinin aynı suçla ittiham edildiğini görebilirsiniz. Onların iddiası da yine o kadar haklı olur... İşin doğrusu Fransa'dan gelen mecmualarda, haftalık ve gündelik gazetelerde, hükümlerine inanılabilecek bir tenkide rasgelmek zorlaşıyor. Hemen hepsinde siyasî endişeler, bedîî endişelerden önce geliyor ve ikinciler, birincilerden doğuyor. Charles Maurras ne kadar iftihar etse yeridir! Onun «Politique d'abord = önce siyaset» düsturunu, düşmanları da dahil olmak üzere, memleketin aşağı yukarı bütün muharrirleri kabul etti... Fransa'da tenkit bu halde ise ya Almanya, İtalya gibi, Rusya gibi bir tek fikrin hükmü altında yaşıyan memleketlerde kim bilir nasıldır?

Bu halden şikâyet etmiyorum; hatta sanat, edebiyat için daha hayırlı olduğunu iddia etmek bile kabildir. İnsanlar en güzel sanat eserlerini, sırf sanata hizmet ettiklerini, sırf güzellik için çalıştıklarını sandıkları devrelerde mi vücude getirmişlerdir?... Belki de sanat kendisine doğrudan doğruya değil, dolayısile hizmet edilmesini sever. Onun başlıca kaynağı, ihtiraslar değil midir? Siyaset, fırka ihtiraslarının alevlenmesi de ona pek âlâ yarıyabilir.

Şüphesiz, bir nevi edebiyat, bilhassa tenkit bundan zarar görecektir. İhtilâl, kargaşalık zamanlarında adalet hissimizin ren-

cide olduğu gibi... Fakat öyle devrelerde de hayranlığımıza lâyık yapılar çatılır, kanunlar çıkarılır, kelimenin her iki manasında müesseseler vücude getirilir.

Tenkit zarar görür dedim; fakat bu da tenkidi, güzeli çirkinden, tesiri devamlı olacak eseri bir zaman sonra unutulacaktan ayırmak hüneri manasında, yalnız o manada alırsak doğrudur. Münekkit bu vazifesini hakkile yapabilmek için kendisinde, bedii olanlardan başka her türlü endişeyi uyutmalıdır. Siyasî ve ya dinî akidelerin tesiri ile değerli eseri yerip de değersizini öğen münekkit, o vazifeye hiyanet etmiş demektir. Ama tenkit deyince yalnız bunu anlamıyoruz; birtakım fikirleri yaymağa, muharrirlere hangi mevzularda uğraşmaları lâzım geldiğini göstermeğe, her birinin görüşünü, iddialarını münakaşa etmeğe de tenkit diyoruz. Bunun da kaynağı, sanat için olduğu gibi, yine ihtiraslarımızdır. O halde bu zamanın, siyasî endişelerden haz alan, onlara göre hükümler veren tenkit yazılarının —ihtiva edecekleri birçok haksızlıklara, zamanın nakzedeceği birçok hükümlere rağmen— gelecek asırlara da kalması elbette kabildir. Katolik şair Paul Claudel'in, imanından aldığı cesaretle, Goethe hakkında ağır sözler söylemesini mubah görüyoruz. İştirak etmediğimiz o hükmünü (Claudel, büyük Alman şairine «debdebeli eşek - âne solennel» der), büyük bir şair olmasına bağışlıyor: «Onun gibi ateşli bir müminin Goethe'den hoşlanmaması tabiîdir» diyoruz. Hatta Claudel'in taassubu, haksızlıkları hoşumuza gidiyor. Bir şairde affettiğimiz bu kusur, bir münekkitte de niçin hoş görülmesin? Şairin kendi kurduğu bir eseri vardır diye mi?... Öyle ama münekkidin de ortaya attığı, müdafaa ettiği fikirleri vardır; Onlar da şairin eseri kadar kuvvetli, onun kadar değerli olabilir. Bugünkü münekkitler içinde Clauel derecesinde bir adam yoksa bu, şaire verilen hakların münekkide de verilmesine mani değildir.

Gerçekten güzel bulmadığı bir eseri, sırf siyasî, içtimaî temayülleri dolayısiyle metheden bir münekkide, samimî değildir diye de sitem edemeyiz. Çünkü o, karilerine tavsiye ettiği kitabın içindeki fikirlerin, yayılması hayırlı fikirler olduğuna kanidir. O, insanların şu yolda düşünmesi doğru olacağına inanıyor; o propagandayı yapacak eser isterse pek güzel olmasın, şekli çok kusurlu olsa da zarar yok, o yine hayırlı bir kitaptır. Hafızın sesi çirkin de olsa okuduğu Hak kelâmı değil midir?

Böylelikle bir tenkit yazısı, mevzuu olan eser hakkında sahih bir fikir edinmek için değil, sırf kendisi için okunulan bir yazı oluyor. Fakat öteden beri alışıklığın neticesi olacak, hoşumuza giden bir tenkitte methedilen kitabı alıp okumak istiyoruz. O zaman iş fenalaşıyor. Ya kendi zevkimizden şüpheye başlıyor, veya: «Münekkit bizimle alay etmiş» diye sinirleniyoruz. Bunun, tuhaf bir neticesi oluyor: «Mademki, diyoruz, o münekkit bu kadar kötü bir eseri beğenecek kadar zevksizdir, müdafaa ettiği fikirlerin de, siyasî akidelerin de yanlış olması kabildir.»

Ama insanların hizmet ediyoruz diye bir davaya zararı dokunduğu yalnız bu işte mi görülmüştür?

(Akşam, 25.7.1936)

BİZDE
TENKİD

ŞAİR, romancı, gazeteci, genç, ihtiyar bütün muharrirlerimiz bizde tenkid, münekkid bulunmadığı hususunda müttefiktirler, Biribirlerinden anlaşılmayan sebeplerle ayrılan, sözlerinde esaslı farklar görülmediği halde biribirlerine düşman kesilen bu adamların böyle bir noktada birleşmeleri doğrusu pek hoş oluyor, insana âdeta umumî bir barış görüş olmuş hissini veriyor. Bu kadar insan şehadet edince bizde tenkid ve münekkid bulunmadığına inanabiliriz. Hepsi de görmüyor, hepsi de yalan söylüyor değil ya!..

Gerçi her biri, o sözü ile, kendini anlayıp anlatacak kimse bulunmadığını, yalnız bunu söylemek ister ama, tesadüfen bir hakikati de işaret ettikleri inkâr olunamaz. Her millet, lâyık olduğu hükûmete malik olduğu gibi her edebiyat da, lâyık olduğu münekkidi çıkarır. Bizde tenkid, münekkid yoksa bu, hiç şüphe etmeyin, edebiyatımızın da cılız olmasındandır.

İyi, hatta büyük denecek şairler yetiştirdiğimiz devirlerde de münekkidimiz yoktu mu diyeceksiniz? Öyle ama o devirlerde tenkid yazıları yazmak istiyen de yoktur; Fuzulî, Nef'î, Nedim zamanlarında mecmua, gazete çıkıp da bunların edebiyat tenkidi sütunları olsaydı elbette o şairlerin eserlerine lâyık, onların yanına, hiç olmazsa biraz aşağısına konacak kadar değerli tahlil makaleleri yazan münekkidler çıkardı. Halbuki bugün tenkide heves edenlerimiz vardır; mevcudiyetlerini inkâr etmek, yazılarının kötü olduğunu söylemekten başka bir şey değildir.

Sadece tenkid ile uğraşanların yazıları «keenne lemyekün» sayılacak kadar değersiz, özsüz oluyor. Doğru. Ama şairlerimiz,

romancılarımız da, arasıra olsun, tenkid makaleleri yazıyorlar; bunlar niçin iyi olmuyor? Bizde de tenkid bulunduğunu söyletemiyor? Hemen her şairimiz, her romancımız bir taraftan da münekkid olduğuna göre onların: «Bizde tenkid yoktur!» diye bağırmaları sadece münekkidin bahçesine (isterseniz kafasına deyin) bir taş olmakla kalmaz, kendi eserlerinin bir kısmı hakkında da gayetle ağır bir hüküm sayılır... Onları kendilerine karşı müdafaaya kalkacak değilim; hatta sözlerini tasdik edeceğim...

Az kaldı, ne yaptıklarını elbette bilirler diyecektim. Hayır, bilmezler... Bilmediklerini itiraf da ediyorlar. Çünkü şiirlerine, romanlarına kıymet veren bir muharririn, kendi tenkid yazılarını hiçe sayması, şiirlerini, romanlarını, ne yaptığının pek farkına varmadan vücude getirdiğini itiraf etmesi değil midir? Kıymetli saydığı eserlerini yazarken yalnız ilhamına, birtakım esrarengiz kuvvetlerin ilcaatına kapılarak değil de şuurlu olarak çalışmışsa bize metodunu, estetiğini, tekniğini anlatabilmesi lâzımdır. Dikkat edin, hemen hiçbir şairimizin, romancımızın kitabının başında, muharririn bedii endişelerini, edebiyattaki mesleğini izah eden bir mukaddime yoktur. Kendisinin ne yaptığını bilen, kendisinin yaratma vetiresini (processus de création) düşünüp kavramış olan adam, başkalarınınkini de anlar; tahlil, tenkid edebilir. Başkalarının eserleri hakkında hüküm verir, onların beğenilip yayılmasına hizmet edebilir. Şüphesiz, ihtirasları yüzünden kendisi bir tarafın adamı olduğu için haksızlıkları da olur; değerli eseri yerip değersizi övmesi kabildir. Zararı yok! İhtirasın bürüdüğü o sözler arasında da, yaptığını bilen bir adamın kafasından çıktığı için, hakikati sezdirecek sözler de bulunur. Meselâ Fransa'da XIX uncu asrın en büyük münekkidi Sainte - Beuve değil, Baudelaire'dir denilebilir. Almanya'da Goethe, gerek kendisini, gerek başkalarını anlayıp anlatmak hususunda, hiç de Lessing'den aşağı kalır bir münekkid değildir.

Büyük isimler söyledim; bizim şairlerimize birer Baudelaire, birer Goethe değillerdir diye sitem edecek değilim. Yalnız şunu söylemek istiyorum: o şairlerin büyük mikyasta yaptıklarını bizimkiler küçük mikyasta da yapamıyorlar. Niçin? Çünkü kendilerinde, gerek kendilerinin, gerek başkalarının eserlerine tevecüh edecek, onların nasıl vücud bulduğunu kavrıyacak, bedii endişeleri vüzuhla görecek bir tenkid kafası yok.

Ne yaptıklarını bilmiyorlar. Hürmet ettiğim bir zat bir gün, şaka olsun diye: «Benim hareketlerim birbirine uymayabilir. Bana ne? Onları izah ve telif etmeyi ruhiyatçılar düşünsün!» demişti. Muharrirlerimiz de ne yapmak istediklerini, bedii endişelerini, mesleklerini bulmağı münekkide havale ediyorlar. Bu, sanatin tamamile aksine bir harekettr; çünkü sanat daima şuurlu bir harekettir; sanatkâr ne yaptığını bilir. Onun yaratacağı güzellik, çiçeğin rengi ve şekli, bülbülün şakıması nevinden bir güzellik değildir (çiçeği ve bülbülü, cehlimizin verdiği hakla, şuursuz addediyoruz.)

Bizde tenkid yoktur, çünkü şairlerimizde, romancılarımızda tenkid kafası (esprit critique) yoktur; olsaydı tenkidi kendileri yaratırdı.

(Akşam, 3.10.1936)

TENKİDİN SATANATI

MUHARRİRLERİMİZİN çoğu münekkidin büyük bir kıymeti olmadığını, sohbetlerinde de, yazılarında da söyler dururlar. Haklı oldukları da inkâr edilemez. Elbette ki münekkid, kıymet ve ehemmiyet sırasında, san'atkârdan sonra gelir. Zaten vazifesi, san'at eserinin meziyet ve kusurlarını, hususiyetlerini göstermek veya —belki de en yüksek şeklinde— «san'atleşmek» istiyen birtakım fikirler yazmak değil midir? Münekkid ister anlatıcı, ister yol gösterici olsun, asıl kıymetin kendi yazılarında değil, tahlil edilen veya doğması beklenilen san'at eserinde olduğunu bilir. Bunu ilân etmesine ihtiyaç yoktur: ortaya bir san'at eseri koymayıp da san'at eserinde hangi meziyetlerin bulunması lâzım geldiğini anlamağa kalkması, kendisini o işi yapmaktan aciz olduğunu itiraf etmesi demektir. Bittabi mesele bu kadar basit değildir, çünkü tenkidin de bir sanat olduğu iddia edilebilir. Fakat bunu kabul etmek, yani münekkide bir sanatkârdır diye kıymet vermek de yine sanatın tenkidden üstünlüğünü itiraf etmektir.

Muharrirlerimizin çoğu bunu söyler ama, aksine kani imiş gibi hareket ederler. Bizim edebiyat alemimizde en çok yerilen şey nedir? sualine «tenkid» diye cevap verebileceğimiz gibi: «En çok tapılan şey nedir?» diye soranlara da yine tenkidi gösterebiliriz. Öyle sanıyorum ki hiçbir memleketin münevverleri veya öyleyiz diyen adamları, tenkide bizim muharrirlerimiz kadar itibar etmemişlerdir.

Biz, bir muharririn eserini değil, onun hakkında yazılan tenkidleri okuruz. Gazetelerimizde, mecmualarımızda, birçok Avrupa muharrirleri hakkında yazılar görürsünüz: Nobel mükâfatını

kazanan falan şair, son kitabı bilmem kaç yüz bin satılmış olan filan romancı, eserleri rağbet görmemekle beraber zamanımızın büyük kafalarından sayılması lâzım gelen bu şair, şu filosof, v.s. Bu yazıları okuyanlar, Türk muharrirlerini, her biri birkaç dil bilir, gece gündüz okur, bilgisi gayet geniş insanlar sanır. Halbuki bahsettiğimiz büyük şairler, romancılar, filosoflar hakkında bütün malûmatımız, birtakım frenkçe gazete veya mecmuaların tenkid yazılarından alınmıştır. Edebiyatı cedideciler, Fransız şair ve romancılarını tanıtacağız diye Emile Faguet'nin ve birkaç münekkidin makalelerini tercüme veya hülâsa ederlerdi. Ondan sonrakiler de bu yolda devam ettiler. Doğrusu bizim işimiz onlarınkinden de kolay. O zamandan beri Fransa'da hem mecmualar çoğaldı, hem de haftalık edebiyat gazeteleri icad edildi. Bundan başka biraz ingilizce, almanca da öğrendik.

Bizde tenkidin bu yolda bir saltanat sürmesi, yani tanımak istediğimiz Avrupa edebiyatını asıl eserlerden değil de, münekkidlerin yazılarından öğrenmeğe kalkmamız, elden aldığımız bilgi ile malûmat satmamız, çok kötülük ediyor. Bu hal bizde hakiki tecessüsün uyanmadığını gösterir. Halbuki edebiyatın bir kıymeti varsa o kıymet şiirlerde, romanlardadır, o şiirlerden bahseden tenkid yazılarında değil. Tenkid yazısı olsa olsa bir eser hakkında malûmat verir; insan hakkında malûmat veren, bizi gerçekten zenginleştiren ancak eserin kendisidir.

(Son Posta, 18.12.1936)

TENKİDE DAİR VECİZELER

— 1 —

MÜNEKKİD bir işin nasıl yapılması lâzım geldiğini bilen, fakat onu yapamıyan adamdır, derler. Hayır, münekkid bir işin nasıl yapılmıyacağını bildiği iddiasındadır. Yani böyle yapıldığı için fena olmuş der; şöyle yapılsaydı iyi olurdu, demez.

— 2 —

Şöyle yapmak lâzımdır, diyen münekkidler vardır; fakat onlar birer nazariyeci, birer bediiyatçı, birer cereyan reisi (chef d'école olabilir, birer münekkid değildir.

— 3 —

Münekkid mükemmeli isteyen adamdır. Bunun içindir ki asıl beğendiği zaman değil, beğenmediği zaman söyledikleri alâkaya değer sözlerdir. Beğendiği zaman bize güzel diye gösterdiği şey, mevcud olan bir şeydir. Onu görmemiz için münekkide ne ihtiyacımız var?.. Fakat beğenmediği zaman bize mevcud olandan başka bir güzellik teklif eder.

— 4 —

Münekkide münekkid diye inanan, yani bir eserin iyiliğini veya fenalığını münekkidden öğrenmek istiyen adamın, sanat ba-

kımından, hiçbir kıymeti yoktur. Zaten: «Ben kendi kendime hüküm vermiyorum, münekkidin verdiği hükümleri kabul ediyorum» demekle, san'at bakımından bir kıymeti olmadığını kendisi de itiraf ediyor demektir.

— 5 —

Bizde münekkid yoktur diyorlar. «Münekkid» derken san'at eserleri hakkında birtakım mülâhazalar serdeden, o eserler hakkındaki intibalarını ifadeye çalışan adam demek istiyorlarsa hiç şüphesiz iddiaları haksız, çünkü bizde de öyle muharriler var. İyi veya kötü... Fakat «münekkid» derken karilere sözünü geçiren, bazı eserlerin sürülmesine, bazılarının sürülmemesine sebep olan adam demek istiyorlarsa hiç şüphesiz iddiaları haklıdır. Ama böyle bir adam bulunması için evvelâ bir kari zümresi bulunması lâzımdır. O manada tenkid, bir yol göstericiliktir; yol soran olmayan yerde rehber bulunur mu?

— 6 —

Kat'î ve muayyen tenkid kaideleri bulunmasını istiyenler, işin kolayını arıyanlardır. San'at kaideye göre olsaydı, herkes rahat rahat, kolay kolay şiirler yazar, resimler yapar, münekkide de lüzum kalmazdı.

— 7 —

Her mesleğin adamları yaşlandıkça olgunlaşır; münekkidin ise genci iyidir. Çünkü yaşlandıkça kendisinde müsamaha, insaf gibi hisler uyanır, bu dünyada mükemmelin bulunamıyacağını anlıyarak yapılması mümkün olanla iktifa eder.

(Son Posta, 7.1.1937)

TENKİD KOLAYDIR

ŞÖYLE acaip bir mektup aldım; belki de kendim yazıp kendime göndermişimdir:

Tenkid kolaydır, derler. Bu söz doğrudur; çünkü bütün edebiyat ve belki de bütün sanat, her şeyden evvel **inandırmak** işidir. Şair bizi heyecanlarına, romancı bahsettiği, yarattığı âlemin **sahihliğine**, ressam yaptığı resimlerin «réalité»sine bizi inandırır. Söylediklerini, çizdiği resimleri bize doğru diye kabul ettirebilse kuvvetli sanatkârdır, büyük sanatkârdır. Kuvveti, büyüklüğü, inandırdığı adamların adedi nisbetindedir... Bu iddiama edilecek itirazı biliyorum: «O halde, diyecekler, çok karii olan bayağı bir muharririn, ancak küçük, fakat ileri bir zümre tarafından sevilen muharrirden üstün tutulması lâzım gelir.» Hiç de öyle değil; ben mahdut, muayyen bir zaman içinde çok kimse tarafından beğenilmiş sanatkâr büyüktür, kıymetlidir demedim ki! Kıymetli sanatkâr bir zaman içinde çok beğenilmese bile kendine sonradan da, her asırda hayranlar bulur; demek ki inandırdığı kimseler günden güne çoğalır.

Tenkid de, sanat gibi inandırmak işidir. (Tenkid derken şu ilmî, «bîtarafça» tenkidi kasdetmiyorum; şu bildiğimiz tenkid: bir eserin, bir işin fena olduğunu söylemek ,onu yermek... Zaten sanatın zor, tenkidin kolay olduğunu söyliyenler de hep bu manada kullanır). O, şiir yazmaktan, roman yazmaktan elbette kolaydır, çünkü insan oğlunu hemcinslerinin zaafına, kötülüğüne inandırmak çok daha kolaydır. Şair, romancı, ressam, hasılı herhangi bir sanatkâr, bizi eserine inandırmakla, kendisinin üstünlüğünü, hiç olmazsa kuvvetini kabule mecbur eder. Halbuki biz insan oğulları bir kimsenin bizden üstün olması fikrine pek zor tahammül ederiz. Hatta herkesi kendimizden aşağı görürsek, san-

ki bu bizim kıymetimizi isbat edermiş gibi, memnun olur, koltuklarımızı kabartırız. Hayranlığın güzel, asil bir his olduğunu kabul ederiz ama, doğrusu ezici bir tarafı da vardır. Hayranlıklarımızdan ne kadar kurtulursak o kadar içimiz ferahlar. Münekkid bizi hayranlıklarımızdan kurtaran, onları hafifleten adamdır.

Hem münekkid birini kötülerken bizi kendine hayran olmağa davet etmez: O, kendisinin kuvvetini göstermiyor, bir şey yaratmıyor ki!.. Herhangi bir kari gibi hislerini, intibalarını söylüyor. Belki bizim farketmediğimz noktaları gösterir; fakat, bir parça dikkat etsek onları bizim de görebileceğimizi ihsas eder. Sinsice hareket eder, yıkar, yerine bir şey koymaz ve insanın, hemcinslerini kötü görmek meylinden istifade ile, inandırır.

Fakat insanları tenkidin hiçliğine de inandırmak kolaydır: «Sanat güç, tenkid kolay» dediniz mi, münekkide herkes bir tuhaf bakar. Çünkü bunu söyliyerek inandırmak, tenkidden de kolaydır.

(Haber - Akşam Postası, 14.3.1937)

İLMÎ

TENKİD

AKA GÜNDÜZ'ü bilirsiniz, romancıdır, hikâyecidir, gazetecidir. Yazılarını belki ararsınız, belki de elinize düştüğü zaman bile okumazsınız. Zevk meselesi, kendi bileceğiniz iş... Fakat ben kalkıp da size Aka Gündüz'ün «seçilmiş eserleri»nden diye şu mısraları okusam: «Siz ağladıkça, benim kalbi- gamnisarımda bütün kadınlığa aid bir ihtimâl ağlar! — Siz ağladıkça, bütün ah-ı inkisarımda— Müzab olan acı bir nefha-i teessür var...»

Evet, o mısraları okusam, siz ne yaparsımz? Elbette itiraz edersiniz ve bana: Hayır, dersiniz; bu okuduğum mısralar Aka Gündüz'ün değildir! Bunları o yazmış olsa bile belki gençliğinden evvel, yani çocukluğunda, belki de alay için yazmıştır. Bir muharrir hakkında fikir vermek için onun çocukluğunda veya alay için yazdığı şeyleri ortaya koymak doğru değildir... Hem ne Aka Gündüz kendisinin bir şair olduğunu iddia ediyor, ne de karileri onu bir şair diye tanıyor... Hele evvelâ romanlarından bahset, bize onlardan parçalar göster! Sonra sözlerine bir zeyl olarak, eskiden kaleme almış olduğu bu gibi manzumeleri de söyliyebilirsin...

Şüphesiz bana böyle derseniz; böyle demekte de yerden göğe kadar hakkınız olur. Fakat ben şimdi size, **«Aka Gündüz, hayatı ve eserleri»** adında bir kitap çıktı, Aka Gündüz'ün eserinden nümune diye yalnız bu cins manzumeleri gösteriyor, dersem ne yaparsınız? Şaka ediyorum sanmayın, kitabcılarda bulursunuz. Hem onu benceleyin keyfine göre tenkide girişen, hükümlerinde ancak zevkini miyar tutan bir muharrir kaleme almamış. Kitabın üstünde afakî, ilmî tetkikleri maruf bir edebiyatçımız, dos-

tumuz Bay Sadedin Nüzhet yazmış. Aka Gündüz'ün kaç senesinde doğup kaç senesinde mebus olduğunu, hangi iptidaiye ve hangi rüşdiyede okuduğunu, hepsini bildiriyor, doğrusu Aka Gündüz'ün bazı romanlar yazdığını da gizlemiyor; fakat onun eseri hakkında fikir edinmek için onlara göz gezdirmeği lüzumlu bulmuyor, bunun için: «Bir ipek çarşafa işlendi gönül, Yeniden Şişli'de şişlendi gönül» şarkısını kâfi olduğu kanaatinde...

Bay Sadeddin Nüzhet bu küçük kitabı, Aka Gündüz aleyhine diye çıkardıysa bilmem! fakat o zaman adına **«Aka Gündüz, hayatı ve eserleri»** demeseydi, karileri şaşırtmış oluyor.

Mamafi itiraf edeyim, o küçük kitabdan istifadem oldu; yine ilmî ve afakî tetkikleri ile meşhur bir edebiyat münekkidimizin, Aka Gündüz'ün yukarıda zikrettiğim cinsten şiirlerini Baudelaire'inkilere benzettiğini öğrendim ve elhak pek isabetli olan bu hükme bakıp ilmî ve afakî tenkidi bir kere daha sevdim!

(Haber, 17.6.1937)

OKURKEN

I

MÜNEKKİD, gazete medeniyetinin yarattığı en garib mahlûktur. Avrupa memleketlerinden gelen gazetelerdeki tenkid yazılarına bir bakın: her münekkid haftada hiç değilse dört beş kitab okuyor; bunların bazıları da yüz, beş yüz sayıfalık...

Demek ki çabucak, koşar gibi okuyorlar. Kariler de böyle acele acele okumadan sonra verilmiş hükümlere itibar ediyor... Öyle makine gibi okuyan adamların yürüteceği «mütalâa»lardan istifade etmek, meslekleri hakkında onlardan ders almak istiyen muharrirler de var!..

Halbuki ancak ağır ağır, durup düşünerek okuduğumuz kitabları anlıyabiliriz. Ancak onlar zihnimizde bir iz bırakır, ancak onlar bize sırlarını tevdi eder. Münekkid, bir eserin özünü kavrayıp onu başkalarına da anlatan, o eserdeki yeniliği meydana çıkaran, bünyesindeki meziyetleri ve kusurları görebilen adamsa yavaş yavaş, tekrar tekrar okuması lâzım gelir. Bunun içindir ki her hafta bir kaç kitab hakkında fikir beyan eden münekkidlere hiç bir zaman itibarım olmadı. Onların yazılarına ancak, bahsettikleri kitabların mevzuu, hikâyesi hakkında üstünkörü bir fikir edinmek için bazan göz gezdiririm. Hükümlerinin büyük bir kıymeti olmadığını bilirim.

Tenkidin elbette iyisi de var: bir eser üzerinde uzun uzun düşündükten sonra yazılmış olanları... Fakat bunlar hemen hemen hiç bir zaman «professionel» münekkidlerin kaleminden çıkmaz. Yahud onları yazan münekkidler her hafta üç beş kitabdan

bahsedenler değil, yeni çıkan kitablara bağlı olanlar değil, gerek eski, gerek yeni bir eser, bir muharrir hakkında gönülleri isteyince fikirlerini söyliyenlerdir.

II

Roman, hikâye, tiyatro tenkidi kolaydır; «essai»lerden bahsetmet de kolaydır. Mevzuları hulâsa edilir, muharririn neyi göstermek istediği anlatılır, fikirler münakaşa edilir... Fakat şiir tenkidi gayet zordur. Bir manzumenin niçin güzel veya niçin çirkin olduğunu anlatamayız: onun meziyetleri de, kusurları da kendi içindedir. Bir manzume hakkında söylenen bütün sözler bana daima onun dışında gibi gelir. Mevzuundan bahsedersiniz, şiir mevzuda değildir; kafiyesinden bahsedersiniz, şiir vezinde ve kafiyede değildir. Halbuki bir romanın, bir hikâyenin, bir tiyatro piyesinin mevzuu ta kendisidir.

Romanı, hikâyeyi, tiyatro piyesleri «essai»leri çok severim; fakat onların en güzellerini de —nihayet tahlil edilebildikleri için— şiir derecesinde bir sanat eseri saymağa gönlüm razı olmuyor.

Münekkid bize bir romanı, bir hikâyeyi sevdirebilir, veya seviyorsak bizi onun güzel olmadığına ikna edebilir. Fakat hiç bir münekkid bize bir şairi sevdiremez veya seviyorsak bizi ondan soğutamaz.

Şiirin tenkidi, **inşad**'dır. Bir kimseye, hoşlanmadığı bir şairi sevdirmek istiyorsanız o şairin manzumelerini okuyun: belki heyecanınızı ona da sirayet ettirebilirsiniz. Bundan başka çare yoktur.

Hikâye, roman yazılır ve gözle okunur. Halbuki şiir, yazılı şeklinde değil, **ses**'indedir. Gözle okununca tamam olmuş sayılmaz. Bunun için diyebiliriz ki bir şiirin güzelliğini anlatmak, onun sesini duyurmakla kabil olur. Onun güzelliğini yazı ile, yani sessiz bir vasıta ile anlatmak bunun için imkânsızdır.

(Akşam, 21.8.1937)

CESARET

IV.

EDEBİYAT ve sanat tarihleri, şu ilmî denen cinsten tenkidler, edebiyatçılar ve sanatçılar için değildir. Hattâ diyebilirim ki ne kadar iyi, ne kadar tam olurlarsa edebiyatçı ve sanatkâr için o derece muzırdır. Çünkü onlar her şairin, her sanatkârın kendi getirdiğini göstermeden önce kendinden evvel gelenlerden aldıklarını işaret ederler. Onların anlattığına göre hiç bir sanatkârın açtığı yol yeni değildir; hepsi, kendilerinden önce başlamışa devam etmekten başka bir şey yapmamışlardır. Bu görüş esasen haklıdır ama sanatkâr devam ettiğinin farkında değildir; o her şeyi yeniden yarattığını hayal eder. Ona bu iddiasının bir vehim olduğunu hatırlatmak cesaretini kırabilir; hattâ onu, taklidin çekilmez bir şey olduğuna iknağ edip en bayağı, en aşağılaştıran taklide sevkedebilir. Bunun içindir ki sanatkârın bir çok şeyler bilmesine lüzum vardır ama hiç olmazsa bir yaşa kadar, şahsiyeti tamamile teşekkül edinceye kadar sanatinin tarihini iyice bilmemesi daha hayırlıdır. (Tarihini diyorum, eserlerini değil.)

(Akşam, 22.1.1938)

BİR TEŞEKKÜR

YILLAR oluyor... Henüz gençtim, **Dergâh** mecmuasında ilk yazılarım çıkmağa başlamıştı. Bir gün **İkdam**'da, Yakup Kadri'nin bir yazısında kendi adımı da görünce çıldıracak gibi sevinmiştim. **Yedigün**'ün son sayısında (8 mart 1938), Hikmet Münir'in Yakup Kadri ile mülâkatını okurken büyük üstadımın bana da iltifatta bulunduğunu görünce yine o gençlik günlerimdeki kadar sevindim.

Yirmi yıla yakın zaman az bir şey değildir; o zaman zarfında hiçbir şey öğrenmedimse bile bir mülakatta lütfedilen iltifatların muhakkak doğru olması lâzım gelmediğini öğrendim. Fakat buna rağmen eski heyecanı duydum. Çünkü bizler, yani ilk yazıları **Dergâh**'ta çıkmış olanlar, Yahya Kemal ve Ahmet Haşim gibi Yakup Kadri'den de bahsederken: «Üstadımız...» dediğimiz zaman «üstad» kelimesini manasını düşünerek, tartarak, işçinin «usta» derken duyduğu hürmetle kullanırız. Biz edebiyata girdiğimiz zaman o üç adamla karşılaşmasaydık, onlar bize yol göstermeseydi bugün olduğumuzu da olamaz, belki hiçbir şey olamazdık. Az çok bir şey yapabildikse bunu onlara borçluyuz.

Gerçi onların üçü de bize ders vermeğe kalkmadılar; üçü de her şahsiyetin kendine göre inkişaf edeceğini bilen, bunun için de yol göstermek istiyen adamlar değillerdi. Fakat manzum, mensur herhangi bir yazımızı okurlarken seslerindeki eda, ellerinin, gözlerinin küçük bir hareketi bize gerçekten beğenip beğenmediklerini, yanılıp yanılmadığımızı, hissettirirlerdi. Hepimiz bir Yahya Kemal, bir Yakup Kadri, bir Ahmet Haşim olmak değil (bunun hayaline bile cüret edemezdik), onlar **gibi** olmak isterdik. Bunun içindir ki Yakup Kadri'nin dudak ucundan söylenmiş

bir iltifatı da bugün bize en tatlı heyecanı vermeğe kâfidir.

Dergâh'tan beri yollarımız bazan buluşup çoğu zaman ayrıldı. Kimbilir? Belki Yakup Kadri'nin hatıraları arasında **Dergâh** hemen hiçbir yer tutmaz. O, bizim gibi **Dergâh**'çı değil, ancak **Dergâh**'ın üstadı idi. Öyle zannediyorum ki bizlerin yazılarımızı arasıra olsun okumuyor; çünkü arkadaşlarımdan hiç birinin adını söylememiş. Benim için de... Doğrusu çok iltifatkâr sözler söylüyor; fakat Yakup Kadri beni, günden güne gücüme gitmekte olan bir «lâkab»dan kurtarabilirdi. O olsun benden «münekkid» diye bahsetmemeli idi. Çünkü ben münekkid değilim. Hayatımda birkaç tenkid makalesi yazdım. Hangi muharrir o kadarını yazmamıştır? Fakat on sekiz yıldan beri yazdıklarım arasında Tenkid makaleleri pek küçük, görülmez bir yer tutar. Bu gazetede, daha başka gazetelerde yazdıklarım —iyi veya kötü— birer «essai» dir, bir **moraliste**'in düşünceleridir. Tekrar ediyorum: yazılarımın iyi olduğunu iddia etmiyorum. Fakat onlar tenkid, **critique** değildir, **essai**'dir. Yakup Kadri birkaç yazımı okumak lûtfunda bulunsaydı o «münekkid» olmadığımı söyler, beni sevmediğim bir «lâkab»dan kurtarırdı.

(Haber, 10.3.1938)

TENKİD MESELESİ

YAŞAR NABİ: «Hiç kimsenin gücenmiyeceğinden emin olarak söyliyebiliriz: Sanat hayatımız münekkidden mahrumdur» diyor. (Ulus, 31.3.1938). Bu söz bence de doğrudur, ancak Yaşar Nabi'nin şikâyet edasına itiraz edeceğim ve diyeceğim ki: «Sanat hayatımızda münekkid yoktur, olamazdı, olmaması da daha hayırlıdır.»

Gerçi tenkid ile uğraşan muharrirlerimiz yok değil; şair, romancı, bütün edebiyat sanatı adamlarımızın hemen hepsi az çok tenkid yazıları yazmışlardır. Gayet tabiî: herhangi bir mesleğe giren adam elbette mesleği hakkında düşünür; edebiyatçı da düşündüklerini yazan, hatta yazarak düşünen adamdır. O halde mesleği hakkındaki düşüncelerini yazmaması, yazdıktan sonra da neşretmemesi kabil midir? Hiç olmazsa birkaç makale, yâhut kitaplarının başına birer mukaddime...

Tenkidle daha devamlı surette uğraşanlarımız da var: işte Yaşar Nabi, Nahid Sırrı, Hasan Ali Yücel, Sadri Ertem. İşte Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahaddin Rahmi Eyuboğlu. Daha başkalarını da sayabiliriz. Unutmıyalım ki zamanımızın en kıymetli ve asil Türk muharrirlerinden biri, Abdülhak Şinasi Hisar da bilhassa tenkid yazıları ile tanınmıştır. Bu satırları yazana da, haklı veya haksız olarak, münekkid adı takılmıştır.

Fakat buna rağmen bizde münekkid, Yaşar Nabi'nin anladığı manada münekkid yoktur. Yaşar Nabi edebî eserleri dikkatle takib eden, onları halka bildiren, onlara kıymet biçen bir münekkid istiyor. Bizde böyle bir adam olamazdı, çünkü cemiyette bir vazifesi, **fonction sociale**'i yoktur. Şair ve romancı kariden

evvel yetişir; şiir ve roman yazılmıyan bir muhitte şiir ve roman okumak ihtiyacı da yoktur. Sanat yaratılmalı, sanat eseri çoğalmalı ki, sanatın müşterisi de çıksın. Fakat tenkid için böyle değildir: Yaşar Nabi'nin anladığı manada münekkid, zaten mevcud karilere yol gösteren adamdır. Onun autorité sahibi olması, yani sözünü geçirebilmesi lâzımdır. Sözünü duymak bile istemiyoruz; o halde kime söz geçirecek?

Zaman zaman birçok gazetelerimiz, yeni çıkan kitablardan bahseden makaleler neşretmek istediler. Olmadı. Niçin? Adam mı bulamadılar? Elbette yetişirdi. Gazetelerimizde sinema veya ıspor sayıfalarını idare eden arkadaşlar, edebiyat sayıfalarını tertib edenlerden daha mı üstün muharrirlerdir? Hayır. Fakat kariler ıspor yazılarını, sinema yazılarını istiyor. Onları kaldırın, gazetenin basımı hissedilecek nisbette düşer. Edebiyat sayıfasının kaldırılması öyle bir netice vermiyor. Şunu söyliyebiliriz: **Gazetelerde ıspor ve sinema sayıfaları gibi edebiyat sayıfaları da zarurî addedileceği güne, yani karilerin gazetelerden bunu isteyeceği güne kadar bizde münekkidin bir fonction sociale'i yoktur** Onu edininceye kadar da pek tabiî olarak keyfinin istediği kitapları okur, onlardan bahseder. Hatta Yaşar Nabi gibi, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi, benim gibi, eserler değil, birtakım meseleler hakkında düşündüklerini yazar. Çünkü onun yazılarını okuyanlar ondan bir tavsiye, kitabı seçmek hususunda bir rehberlik değil, birtakım düşünceler bekliyorlar.

Bizde münekkidin bulunmaması daha hayırlıdır dedim, kariler tarafından sözü dinlenen bir münekkid bulunduğunu farzedelim. O, sanatı seven samimî bir adamsa, yani beğendiği gibi beğenmediğini açıkça söylüyorsa sanate iyiliğinden ziyade kötülüğü dokunur. Bir eserin rağbet görmesine yardım ederse beş tanesinin satılmamasına sebeb olur. Münekkid ancak hummalı bir edebiyat hayatı yaşıyan muhitlerde zararsız, belki de faydalı bir unsur olabilir.

(Haber - Akşam Postası, 5.4.1938)

DAİMA TENKİD

YAŞAR NABİ münekkidin karilere hükmü geçen münekkidin lüzumunda israr ediyor. Hatta daha ileri gidip vasıtayı, gayeden üstün tutmağa kalkıyor: «Bence, diyor, kuvvetli bir münekkid bugün edebiyatımıza aynı kuvvette bir romancı veya şairden daha faydalı olacaktır.» (Ulus, 7.4.1938).

Fakat bu cümlenin üzerinde duracak değilim; Yaşar Nabi onu kalemin hızı ile yazmış olacak, düşününce böyle bir iddianın müdafaasına imkân olmadığını kendisi de hiç şüphesiz teslim edecektir.

Zaten onunla asıl ihtilâfımız başka noktada. Ben sözü dinlenen münekkidin faydası kadar, hatta faydasından ziyade zararı olacağını söylemiş: «Bir eserin rağbet görmesine sebep olursa beş tanesinin satılmamasına sebeb olur» demiştim. Yaşar Nabi diyor ki: «Fakat meslekdaşımızın bir mahzur diye gösterdiği şey bizim münekkidden bilhassa istediğimiz ve beklediğimiz neticedir. Bugün edebî hayatımız o kadar ölçüden ve hükümden mahrumdur ki, hattâ edebiyatın kapısından içeri sokulmıyacak olan birçok eserler edebî birer şaheser diye takdim ediliyor ve pek çok kimseler buna inanıyor. Böylelikle edebî hayatımızı bir sürü batıl itikadlar sarıyor.»

Hani Yaşar Nabı bizde sözü geçer münekkid bulunmadığını söylüyordu? Bu sözleri bizde bilâkis öyle kimseler bulunduğunu göstermez, Yaşar Nabi'nin bilhassa onlardan şikâyette bulunduğu hissini vermez mi? Madem ki birtakım eserler (iyi veya kötü) halka birer şaheser diye takdim ediliyor ve halk buna inandırılıyor, demek ki, bizde, edebiyat sahasında sözü geçen adamlar var. Bittabi Yaşar Nabi bunu kabul etmiyecek ve sözünü yan-

lış tefsir ettiğimi söyliyecek. Hem de haklı olarak. Fakat ben de Yaşar Nabi'ye şunu söyliyebilirim:

«Sizin beğenmediğiniz, hakaretle bahsettiğiniz o kitapları, sözü geçer bir münekkid de halka birer şaheser diye takdim edemez mi? Bunu yaparken o adam samimî olamaz mı? Tarihe bakın, dostum, bugün adı bile unutulmuş birtakım şairleri, muharrirleri birer sanat ilâhı sayan münekkidler, sizin tabirinizle otoriter münekkidler çıkmış. Pek eskiye gitmeğe hacet yok: işte Fransızların meşhur Foge'si (Fauguet); Bodler'i (Baudelaire), Mallarmé'yi hiçe sayar, Rostan'ı büyük şair diye gösterirdi. Bizde öyle bir adam!... Allah esirgesin... Foge zamanında iyiyi kötüden teferik eden münekkid yok muydu? Vardı, vardı dostum ama sözünü onun kadar dinletemezdi. Meselâ Remi dö Gurmon (R. de Gourmont).

«Fransa'da XVII inci asırda da otoriter, hem de nasıl otoriter bir münekkid vardı: Meşhur Bualo (Boileau). Adamcağızın iyiliği de olmamış değil: Molyer'i, Rasin'i müdafaa etmiş. Fakat Fransa'nın en ince, en büyük şairlerinden birinin, Ronsard'ın tam iki asır okunmamasına, hiçe sayılmasına sebep olmuş. Sent-Böv (Sainte - Beuve) bile o büyük şairi tekrar meydana çıkarırken çekine çekine söz söyler; XVII inci asrın o otoriter münekkidinden korktuğu bellidir. Diyeceksiniz ki Sent - Böv, otorite sahibi olduğu için Ronsar'ı diriltebildi. Doğru; fakat onun hatalarını, haksızlıklarını ne yapalım?

«Sözü geçer münekkid... İyi, o da lâzım, **Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfid.** Fakat bir tane değil, on tane, yirmi tane, otuz tane olmak şartile. Yani biribirinin sözünü nakzetmeleri şartile. Bakın Fransa'da tenkid ancak bugün tahammül edilir bir hale geldi: çünkü her gazetede, her mecmuada birkaç tanesi var. Birinin beğenmediğini öteki beğenip sattırıyor. Öylesi iyi. Fakat bir tanesi... Düşüncesi bile insanın tüylerini ürpertiyor.»

(Haber - Akşam Postası, 9.4.1938)

NOTLAR

TENKİD yazılarımızın çoğunda, dikkat edin, bahsedilen muharririn veya eserin hususiyetlerini bulmak kabil değildir. «Ali» için yazılan, sadece adı değiştirmekle, «Veli» için de söyleniveriyor. Hazır elbise gibi hazır fikirlerimiz var, onları şu veya bu kitaba, muharrire giydiriveriyoruz. Kırışıkların, potların da farkında değiliz.

Farkında olmamız kabil mi?... Bunun için evvelâ bakmak lâzım. Baksak zaten hazır fikirleri kullanmağa kalkamayız; muhakkak gördüğümüzü, bulduğumuzu anlatmak hevesi uyanır.

Bahsettiğimiz muharririn, eserin hususiyetini değil de kendi kendimizi mi söylüyoruz? Hayır. Öteden beriden iyi muharririn şöyle, fena eserin de böyle vasıfları bulunduğunu öğrenmişiz, ezberlemişiz, onları tekrar edip duruyoruz. Zaten bakmıyan adamın içinde de bir şey bulunamaz. İç, bir teldir; onu ihtizaz ettirmek için muhakkak haricin tesirine ihtiyaç vardır.

Münekkid bahsedeceği eseri okurken (o da okursa), anlamaktan, hususiyetleri görmekten ziyade tevsig edilmeğe elverişli bir teşbih, hatta bir nükte bulmağa çalışıyor. Buldu mu, artık rahat. Tutturuyor: «X. bir ırmak gibidir, çağlar durur. O da ırmak gibi önüne ne gelirse, mahiyetini pek araştırmadan sürükler götürür. O da ırmak gibi...» Bir muharrir, ırmağa ne hususta benzetilebilirse, hepsini sayıyor. (Doğrusunu isterseniz, bir muharrir hiç bir hususta ırmağa benzemez.) Bir başkası da tutturuyor: «X. Erenköy'ünde doğmuştur; bunun için her hareketinde bir velilik, bir erenlik vardır...» Bu da böyle uzayıp gidiyor. İşin asıl tuhafı bu ırmak teşbihine, Erenköylü cinasına «fikir» diyorlar.

Teşbihe, hatta cinasa düşman değilim. Onlar bir fikri aydınlatmağa, daha çabuk kavratmağa yarıyabilir; bazan da başlı başına bir zevk vasıtası olabilir. Fakat uzatmağa gelmez. Bir muharrir, bir teşbih veya cinas üzerinde fazla durdu mu, onu makalesinin belkemiği haline getirdi mi, hemen hükmünüzü verebilirsiniz: o, «edebiyatçıdır», sözlerinde bir fikir kıymeti, bir hakikat, insanı zenginleştirecek bir şey yoktur. Bu hüküm hemen daima doğru çıkar.

(Akşam, 26.4.1938)

DENİLEBİLİR Kİ

II. OBJEKTİF

YAHUDİ milletinin nesil beklemesi gibi Türk muharrirleri nin birçoğu da bugün objektif münekkid bekliyor. O gelecek, eti ata, otu ite yedirecek. Hangi kitabın değeri var, hangisinin yok söyliyeverecek. İyilerin eserleri harıl gürül okunup kötülerinki, zulmetin güneş önünde erivivermesi gibi kaybolacak...

Sanatkârın «objektif» münekkid beklemesi, onu istemesi doğrusu tuhafıma gidiyor. Çünkü sanatkâr bir güzelliğe inanmış adamdır. Kendi görüşünü etrafa kabul ettirmek ister. İhtirasları vardır; kendi inandığı şeylerin aksine çirkin diye, yalan diye bakar. Halbuki «objektif» indinde idi, doğru, güzel, çirkin, yalan olamaz. O, hülâsa eder, tesirleri gösterir; eser rağbet görmüşse rağbetin sebeplerini, görmemişse rağbetsizliğin sebeplerini araştırır. «Objektif» ise «güzel» veya «çirkin» diye bir hüküm veremez; buna hakkı yoktur. Çünkü kıymet hükmü vermek için muhakkak bir «sujet» bulunması lâzımdır.

Böyle hüküm vermekten içtinab eden, sadece vekayiği, hadiseleri kaydetmek ve anlatmakla iktifa eden münekkidler lâzım değil midir? Elbette ki lâzımdır; fakat bunlara edebiyat tarihçisi denir ve ekserisi geçmiş asırları tedkik eder. Onlar için sanat eserleri birer tarihî vesikadır; her vesikanın da kıymeti vardır. Edebiyat tarihçisinin yaşıyanlarla pek meşgul olmaması da doğrudur. Çünkü hiç kimse zamanın hadiselerine karşı tamamile bitaraf olamaz; hiç kimse zamanın hadiselerinin sebeplerini iyice anlıyamaz. Yanlış bir iddiada bulunmak istemiyen adamın «sayruret» halindeki şeylerden ziyade tekâmülünü bitirmiş, tasnif

edilebilir bir hale gelmiş şeylere bağlanması tabiîdir. Bizde objektif münekkid, yani edebiyat tarihçisi vardır: Fuad Köprülü ile talebesi.

Objektif münekkidi yaşıyan muharrirlerin niçin aradığını anlamıyorum... Anlıyorum: kendileri eserlerinin fevkalâde güzel olduğuna kaniğ. Objektif münekkid dedikleri de bu güzelliği takdir edip etrafa kabul ettirecek adam. Bu, az çok ihtiras sahipleri için. Bir kısmı da var ki tenkidi, birtakım müesses kaidelere göre hüküm vermek manâsında anlıyorlar. Bir tanesi, Yahya Kemal'in «Bir hiyabandır ki hasret...» diye başlıyan mısrağını tenkid ederken: «Hayır, hasret hiyaban olamaz, ancak beyabandır, bütün eslâf öyle söylemiş. Demek ki bu mısrağ güzel değildir» diyordu. İşte objektif tenkid ve objektif münekkid. Yani Ahmed Haşim'in «edebiyat memuru» dediği adam.

(Akşam, 14.5.1938)

İMKÂNSIZ BİTARAFLIK

GEÇMİŞ asırların insanlarını, bizimle bir zamanda yaşıyanlardan daha iyi tanıdığımızı iddia edecek değilim; onların fikirlerine esas olan hisleri, heyecanları pek duyamayız, bunun için de o fikirleri bütün canlılığıyla kavrıyamayız. Fakat çoktan ölmüş insanlar hakkında verdiğimiz hükümler zamanımız insanları hakkındaki hükümlerimizden daha doğru gibi gözükür, herhade aklı daha çok tatmin eder.

Ölüler, Tanrılar gibi basittir. Bize birçok değil, bir tek çehre gösterirler. Tabiatlarında ve düşünüşlerinde hâkim olan vasıf artık bütün diğer vasıfları örtmüş, unutturmuştur. İyi diye tanınmışlarsa artık hiçbir kötülükleri göze çarpmaz; onlar için kötü diyorsak hiçbir iyi taraflarını düşünmek istemeyiz; hattâ tarihin kaydettiği iyi bir hareketleri varsa onun da yine mel'unca bir hesaptan doğduğunu söyleriz. Mesel Neron, imparatorluğunun lik günlerinde: «Keşki okumam yazmam olmasaydı da bu idam kararlarını imza edemeseydim!» demiş. Belki samimî bir merhametten gelen bu söz bize şimdi etrafı uyutmak için söylenilmiş gibi geliyor.

Ölüm insana nihayet asıl çehresini verir.

Bizimle bir zamanda yaşıyanların ise iyi tarafları gibi kötülerini de, kuvvetleri gibi zaaflarını da görürüz ve bunun için verdiğimiz hükümlerde birini tadil edecek kayıtlar gözetmeğe çalışırız. Yermek, herkesin gözünden düşürmek istediğimiz adamın bile birdenbire hoş bir sözünü; cömertlik, hattâ âlicenaplık gösteren bir hareketini hatırlarız ve böylece onun kötülüğüne birtakım mazeretler bulmak isteriz. Biliyorum ki birçok kimseler, kötülemeğe çalıştıkları insanların iyi taraflarını hatırlayınca bun-

ları söylemezler; hattâ bir söyliyen bulunursa inkâr ederler. Fakat gösterdikleri o ihtiras, yalnız karşılarındakini değil, kendilerini de kandırmak maksadiledir. O iyi tarafı, o meziyeti unutmak, yahut onları da birer kusur sayabilmek için kendilerine cebrederler, hiddetlenirler. Sözlerindeki fazla ihtiraz çoğu zaman bu yüzdendir.

İnsanlar hakkında doğru hükümler verebilmek için onlara yakından değil, ancak uzaktan bakmak belki daha iyidir. Yalnız eserleri üzerine eğilip şahısları tanımamak, bilmemek... Bazı münekkidler, dostlarına karşı fazla bir müsamaha göstermekle itham edilir; gerçekten beğenmedikleri kitabları da metheden münekkidler yok değildir. Fakat ekseriya hakikat bundan daha karışıktır. O münekkidler, tanıdıkları bir adamın eserini okurken satırların arasından muharririn çehresini, hareketlerini de görür, tebessüm eder ve bu tebessümle, ellerindeki kitabı da hoş bulmağa başlarlar. Bu bilerek yapılmış bir şey değildir, tanımadığı bir imzayı taşıyan eseri beğenmiyen, onda bütün kusurları gören bir münekkidin, muharrirle tanıştıktan sonra yine o sayfalarda birtakım meziyetler bulması pek âlâ samimî olabilir. Bunun için tanıdığımız kimselerin eserleri hakkında hüküm vermekten çekinmeliyiz. Biliyorum ki bu kabil değildir. Fakat vereceğimiz hükümlerin, daima biraz veya bir hayli yanlış olacaklarını unutmamalıyız.

(Haber - Akşam Postası, 12.9.1938)

SÖZDEN

SÖZE

LA BRUYÈRE: «Tenkid zevki bizi, güzel şeyler karşısında coşmak zevkinden mahrum eder» derken, bana öyle geliyor ki çok yanılıyor. Bizi asıl coşturan güzellikler, mukavemetten sonra teslim olduğumuz güzelliklerdir. Tenkid etmiyen, yani sanat eserlerini kendi anlayışının, kendi mizacının süzgecinden geçirmeyen bir kimsede, gerçekten hayranlık kabiliyeti bulunabileceğini sanmıyorum.

Her büyük, her asil heyecan gibi hayranlık da, ancak şahsiyet sahibi kimselerin kârıdır. Şahsiyet sahibi kimsenin de bedîî hükümleri, bir de kendi muhakeme etmeksizin benimsemesine, herhangi bir eseri, sırlarını, güzelliklerini ve kusurlarını araştırmadan beğenmesine imkân mı var?

Hem tenkid kabiliyeti olmıyan kimselerin coşmasından ne çıkar? Onların coşkunluğu da, hayranlığı da öğrenilmiş birer heyecandır; başkalarından gördüklerini taklidden ibarettir.

Münekkidleri değil, tenkidi müdafaa etmek istiyorum. Yoksa münekkidlerin çoğunda da tenkid kabiliyetinin bulunmadığını; beğenip hayran olmalarına da, beğenmemelerine de bir kıymet verilemiyeceğini bilirim.

(Akşam, 22.1.1939)

TENKİD

KELİMELERİN düşüncemizi şöyle tamamile kavratacak, hiçbir noktasını gölgeli bırakmıyacak surette aksettirmesine imkân olmadığı için midir, nedir? bazı sözlerdeki hakikati ancak yıllar geçtikten sonra, onu hayli zaman inkâr ettikten sonra sezebiliyoruz. Tenkidin bitarafça olması lâzım geldiğini söyliyenlere güler ve kızardım; onlara «Bitaraflık bir meseleye ancak dışarıdan bakabilenin, onda kendini doğrudan doğruya alâkadar eden bir şey görmiyenin kârıdır. Münekkid, sanat meselelerine ihtirasla sarılmış, onlara kendini vermiş, onları kendine derd edinmiş bir adamdır; elbette onun da kendine mahsus bir görüşü olacaktır; her eseri bir akidenin, bir estetiğin adesesi arkasından görecektir. Bitaraf olmasını istemek, edebiyatla doğrudan doğruya alâkadar olmamasını, ona ihtirassız bir seyirci gibi bakmasını beklemek demektir» derdim. Bir çoğuna karşı şüphesiz haklı idim; çünkü onların tavsiye ettiği bitaraflık gerçekten bir ihtirassızlıktı, gayrı şahsî dedikleri hükümler esasen şahsiyetsiz kimseler tarafından verilmiş hükümlerdi...

Fakat şimdi seziyorum ki bazılarına karşı da haksızlık etmişim; onların bitaraflıktan kasdettikleri büsbütün başka bir şeymiş. Şahsiyetsiz adamınkinden başka bir gayrı şahsilik daha vardır ki o da, şahsiyetinin fevkine çıkabilen, daha doğrusu kendinde birkaç şahsiyeti meczedebilen adamınkidir. Münekkidde aranan bitaraflık, hiçbir tarafla ilişiği olmaması değil, belki her tarafa birden ihtirasla bağlanmasıdır. Onun hemen hemen her akideden, her estetikten geçmiş olması lâzımdır. Hiçbir akide, hiçbir estetik hakikati, bedii hakikati tamamile ihtiva etmez; bunun için hepsi de ancak az çok doğru ve az çok yanlıştır. Fakat her akidenin, her estetiğin böyle yarım olduğu başkalarından öğreneceğimiz bir hakikat değildir; ona kendi tecrübemizle, her aki-

denin ve her estetiğin yarım olduğunu kendi içimizdeki gözle görerek varmalıyız. Ondan sonradır ki bizde birbirine zıd, birbirine hasım estetiklerin bir arada anlatmağa çalıştıkları güzellik sezgisi hasıl olur.

Eskiden tenkidin bir akideye, bir estetiğe göre yapılmasını istediğim için münekkidin hükümlerine bir takım sebepler de göstermesini beklerdim. Fakat şimdi anlıyorum ki o sebepler tamamile lüzumsuz, hatta hükmün kıymetini tenzil eden şeylerdir. Münekkid bir eseri şu veya bu meziyetleri için değil, sadece ondan hoşlandığı için sever ve bunu anlatması için bir tek çâre vardır ki o da: «Bu eser güzeldir» demekten ibarettir. Bundan başka söyliyecekleri zihin karıştırmaktan başka bir şeye yaramaz; belki ancak bir sanat eseri gibi okunmak için bir kıymetleri olur.

Nietzsche bir tarafta Zarathustra'ya: «Ben, hükümlerimin sebepleri sorulacak insanlardan değilim; bu söylediklerim bende elbette birtakım düşünceler neticesinde hasıl oldu, fakat bu hükümlere varmak için geçirdiğim yolu unuttum» gibi bir şey söyletir. Münekkid de o hâle ermiş olan adamdır; bir eseri güzel veya çirkin bulmasında elbette bir takım sebepler vardır, fakat onları artık kendi de unutmuştur. Uzun düşünme seneleri, okuduğu eserler onun içinde bir nevi güzellik mihakki vücude getirmiştir.

(Akşam, 1.4.1939)

TENKİD HİSSİ

GEÇEN gün beş kişi oturmuş, şiir okuyorduk: âlim, hattâ büyük bir âlim diye tanıtılmak istenen bir adamın manzumeleri. Hemen her mısra o kadar çocukça, o kadar tatsızdı ki gülmemek kabil değildi. İçimizden biri, gösterdiğimiz hürmetsizliğe kızdı:

— O adam hakkında bu şiirlere göre hüküm vermeğe hakkınız yoktur; o, bir âlimdir, şiirleri iyi olmıyabilir, siz onun asıl eserine, ilmî eserine bakın. Bunları vakit geçirmek için yazmış olacak... Herkesten de iyi şiir beklenemez ya!

Böyle düşünenlerimiz çoktur. Fakat ben o şiirleri okuduktan sonra o adamın ilminin de bir efsane olduğunda hiç şüphem kalmadı. Çünkü o şiirler o adamda, ilmin temeli olan tenkid hissinin, kendi kendini mürakabe kabiliyetinin bulunmadığını gösteriyor. Şiir diye aklına gelen saçmaları, hem de beylik saçmaları sıralıyor, sonra da bir marifetmiş gibi bunları neşrediyor. Belki gerçekten zeki, âlim kimseler de öyle mısralar söyler; kendini bıraktığı zamanlarda iradesine hâkim değildir, saçmalar. Saçmalamak yorgun veya dalgın bir dimağın **décharge**'ıdır. Fakat sonra onlara kendisi de güler; onları neşretmek değil, kâğıt üzerine yazmağa bile kalkmaz. Saçmalamış olduğunu anlar. Kendisi söylemiştir diye onlara zaaf gösteremez.

Birtakım büyük âlimlerin, hiç de iyi olmıyan şiirleri vardır. Fakat iyi olmamak başka, çocukça olmak başkadır. Biz bir âlimin, filosofun heves edip, yahut vakit geçirmek için söylediği şiirlerin çok güzel olmasını bekliyemeyiz. Meşhur Hippolyte Taine'in kediler hakkında yazdığı birtakım manzumeleri vardır; doğrusu iyi şeyler değildir. Bir zaman bir tiyatroda, filosof Des-

cartes'ın sulh için yazdığı bir baleyi seyretmiştim; o da parlak bir şey değildi. Fakat Taine'in şiirlerine de, Descartes'ın meşhur kalıp yazdığı baleye de gülünç diyemeyiz; hattâ onları hürmetle okur, seyredebiliriz: kusurlarına rağmen büyük iki adamın imzasını taşıyorlar. Onlar da saçma sapan şeyler olsaydı onlara da güler, Descartes'm ve Taine'in düşünme kabiliyetinden şüphe ederdik. Saçma sapan değil ve öyle olamazlardı.

Biz ihtisas işini büsbütün yanlış anlıyoruz. Zannediyoruz ki bir adamın, meselâ felsefe hususunda aykırı sözler söylemesi büyük bir mühendis olmasına mani değildir; gene zannediyoruz ki bir adamın hem büyük bir hekim, hem de pek bayağı bir romancı olması kabildir. Hayır, öyle şey olamaz: iyi bir mühendisin felsefe ile hiç meşgul olmaması belki kabildir; fakat onunla biraz olsun uğraştı mi, artık hezeyan etmez, gene makul sözler söyler. İyi bir hekim roman yazmıyabilir, fakat büsbütün kötü roman yazamaz. Onun yazacağı romanlar muhakkak iyi olur da demiyorum; ancak gülünç olmaz. Yok, yazdıkları gülünç ise, hiç tereddüt etmeden hükmünüzü verebilirsiniz: o adamın hekimliği de bir şey değildir. Bir kafadan hem iyi, hem de büsbütün bayağı şeyler çıkamaz. İnsan oğlunun muhtelif faaliyetleri arasında kalın duvarlar yoktur. Tıp veya inşaat meseleleri ile felsefe veya edebiyat meseleleri hakkında hüküm veren kafa, nihayet birdir: o kafanın bir sahada çok iyi işlediği halde başka bir sahada saçmalamasına imkân verilemez.

Bir ilim adamında bulunması lâzım gelen ilk meziyet tenkid kafası, yani gerek hariçte gördüklerini, gerek kendi kafasından geçenleri tetkik, tahlil edebilme kabiliyetidir. Bu meziyete sahip olan adam, onu her sahada gösterir; onu bazan uyutup bazan uyandırması kabil değildir. Bir taraftan gülünç şiirler yazıp bir taraftan da tabiatin kanunlarını, hâdiselerin hakikatini keşfedebilecek adam efsanesine kapılmıyalım.

(Haber, 20.4.1939)

KEŞİF VE İCAD

BİZDE bir türlü münekkid yetişemediğini ikide bir ileri sürüp de yine: «Tenkid kolay ama sanat zordur» sözünü tekrardan çekinmiyenler, tenakuza düştüklerini hiç düşünmüyorlar. Tenkid dedikleri gibi kolay olsaydı bizde birçok, herhalde yaratıcı sayılan sanatkârdan fazla münekkid çıkardı. Bir zamanın his ve hayal mahsullerinden hangilerinin kalıp hangilerinin dayanamıyacağını ayırd edebilmek, belki onları meydana getirmekten de daha zordur.

Kolay olan bir neviğ tenkid vardır: eserler hakkında kaidelere göre hüküm vermek ve bu hükümleri etrafa kabul ettirebilmek. Yani şu «autoritaire» denilen cinsten münekkidler; edebiyat âlemimizde öylesi bulunmadığını yana yakıla söyleyip duruyorlar ama inanmayın, var, hem de bol bol var. Falancanın romanlarının iyi, harikulâde, birer **şaheser** olduğunu, filâncanınkilerin de beş para etmediğini söyliyenlere sorun: böyle göklere çıkardıkları veya yerin dibine indirdikleri kitapların hepsini okumuşlar mı? Çoğu başkalarından öğrendikleri hükümleri tekrar ederler. Bilhassa kötü dedikleri kitapları okumaktan bahsettiniz mi, hemen istihfafkârane bir eda takınıp «Benim öyle şeylerle kaybedecek vaktim yok!» derler.

Demek ki, hükümleri itirazsızca, derhâl kabul edilen münekkidlerimiz var; bir muharririn iyiliğine veya kıymetsizliğine, onların şahadeti ile inanılıyor. Eserleri, çoktanberi, hemen hiç kimse tarafından okunmıyan birçok şairler, romancılar gösterebilirim, fakat onların büyük, hattâ deha sahibi birer sanatkâr oldukları hâlâ tekrar edilip durur: «Ah! gençler arasında falanca gibi bir şair, filânca gibi bir romancımız bulunsa!» Falânca ile filânca, kitapları kütüphanenin hangi rafında bulunduğu bile unutulmuş adamlardır (kütüphanelerinde varsa!) Onlardan hâlâ takdir-

le, hayranlıkla bahsedilmesi, bizde «autoritaire» münekkidin, yani hükümlerini etrafa kabul ettiren adamların bulunduğunu göstermez mi? Ama bunlar ekseriya isimsiz kimselerdir, ortada kendileri yok, ancak hükümleri vardır. İnanılıp kabul edilmesi insanın içine rahatlık veren, irfan sahibi diye gözükmeği kolaylaştıran hükümler icad etmişlerdir.

Hakikî tenkid ise kaidelere göre hükümler verebilmekte değil, o hükümleri etrafa tekrar ettirebilmekte değil, yaşıyacak eseri keşfedebilmektedir. Hakiki münekkidde, bilgiden ziyade sezgi (intuition) göze çarpar. Gerçi sezgi de, bilgi ile elde edilen bir haslettir. Biri, Elen Key yahut Edouard Herriot, kültürü: «Bütün öğrendiklerimizi unuttuktan sonra bizde kalan şeydir» diye tarif etmiş; sezgi de, bilgilerimizi aştıktan sonra bizde hasıl olan, daha doğrusu olabilecek, bir kuvvettir. Sezgi sahibi münekkid, bir eserin zamana dayanıp dayanamıyacağını kaidelere uyup uymamasından, şimdiye kadar devam etmiş eserlere benzeyip benzemesinden çıkarmaz, bilgisi ile hüküm vermez, **keşfeder,** bilgisine onu da ilâve eder, yani bilgisini aşar. Bunun içindir ki, bir münekkidin gerçekten kıymeti olup olmadığını ancak zaman gösterir: dayanacaklarını haber verdiği, beğendiği eserler gerçekten devam edebilirse, o zaman o münekkid kıymetli bir adamdır; yoksa onun değerini «autorité»si ile, sözlerini etrafına kabul ettirebilmesi ile ölçmek, hiç de doğru değildir. Baudelaire, zamanında, ne pek sevilen bir şairdi, ne de «autoritaire» bir münekkid; halbuki XIX uncu asrın resimde, musikide ve edebiyatta en büyük münekkidinin o olduğu, Sainte - Beuve'den bile üstünlüğü ancak şimdi anlaşılıyor. Sarcey, Faguet ve emsali «autoritaire» münekkidler ise, beğenip göklere çıkardıkları eserlerle beraber göçüp gittiler. Çünkü onlar sezgiden mahrumdu, öteden beri mevcud veya kendi icad ettikleri kaidelere göre hükümler verirlerdi, bilgilerine esir olmuşlar, onu aşamamışlardı.

Her sahada keşif, icaddan nadirdir; onun için bizde münekkid yetişememesine şaşmıyalım; her memlekette ve her devirde azdır.

(Akşam, 4.7.1939)

CESARET

MÜNEKKİDDE cesaret bulunmasını istiyenler elbette haklıdır. Bir eseri beğendiğini veya beğenmediğini herhangi bir sebeple, hatta sadece dostluk sebebi ile, gizlemeğe kalkan münekkid, üzerine aldığı vazifeyi hiç bir zaman ifa edemez. Bir tek yalanı, onun bütün hükümlerini kıymetten düşürebilir, çünkü artık samimiyetine inanmaz oluruz.

Fakat bu cesaretin yalnız münekidde değil, her muharrirde bulunması lâzımdır; çünkü her şair, her romancı, her sanatkâr —ister istemez— bir taraftan da münekkiddir. «Benim falan hakkında söylediklerime ehemmiyet vermeyin, yalnız şiirlerimi yahut romanlarımı okuyun» diyemez. Onun eserine hayran olanların, onun hükümlerine de inanmaları tabiîdir. Akademiler, salonlar bunun için de tehlikeli şeylerdir; çünkü akademilere aza olanlar, salonlara devam edenler, biribirlerine nezaketle muameleye mecburdurlar. Biribirlerinin eserlerini beğenmiyorlarsa bunu açıkça söyliyemezler; hatta çok defa, kanaatleri hilâfına, biribirlerîne hayranlık göstermeleri icab eder. Resmî ve zarurî yalanlar.

Bir muharririn her türlü yalandan kaçmağa cesaret etmesi lâzımdır. Hatta bunun için herkesten uzakta, bir vahşi gibi yaşamağa mecbur olsa dahi. Sanatkârlığın, muharrirliğin bir rahiblik tarafı bulunduğunu unutmamalıdır.

(Akşam, 9.8.1939)

SAMİMİYET

BİR muharirin, bilhassa bir münekkidin her şeyi söylemesi kabil midir?.. Zannetmiyorum. Buna, kendi kendinden şüphesi maniğ olur. Bir kitap çıkıyor; üzerinde dostlarımdan birinin adı var; okuyorum ve pek beğenmiyorum. Fakat o kitabın gerçekten beğenilmiyecek bir eser olduğundan emin olabilir miyim? Bir takım sebepler bulup kendimi ona hayran etmeğe çalışmam pek tabiî değil midir? Burada dost derken sadece arkadaşlığı kasdetmiyorum; fikirlerine iştirak ettiğim, sanatkârlığına inandığım insanlar demek istiyorum. Düşündüğümü açıkça söylemek için menfaatlerimi, rahatımı hor görebilirim; fakat düşündüğümün tamamile doğru olduğuna itimad edebilir miyim? Bir münekkidin istediği sadece kendi hislerini söylemek değildir; vereceği hükmü, zamanın da tasdik etmesini elbette arzu eder...

Bunun içindir ki, tam bir samimiyet imkânsızdır. Kendi kendimize söylediklerimizi herkese bildiremeyiz; çünkü kendi yanılmamıza razı olsak bile başkalarını aldatmak, onları yanıltmak istemeyiz.

Bir muharriin, münekkidin asıl düşüncelerini hatıra defterinde aramak lâzımdır; fakat muharrirlerin çoğunun öyle bir defteri, **Journal**'leri yoktur. (Ben hiç bir zaman öyle bir defter tutmağa kalkmadım; buna müteessifim. Öyle bir defter beni belki de bazı şeyleri yazmaktan kurtarırdı.)

André Gide'in **Journal**'ini bunun için seviyorum. Fakat o da, o sayfaları neşrediyor ve bunun için onlarda da kaygısızca samimi olmasına imkân yok. Zaten bunu kendi de itiraf ediyor.

(Akşam, 9.9.1939)

BİR MEKTUP

—Yücel'cilere—

BU mektup asıl sizin derginizde çıkmalıydı ama size gönder-sem koymazdınız ki! Bense size söyliyeceklerimi başkala-rı da duyabilsin istiyorum. «Koymazdınız» dememin sebebini siz unutmamış olsanız bile herkes bilmez: kısaca anlatayım. Üç dört yıl oluyor, bazı sorular üzerine bir danışkayı gerekli bulmuş, yani bir **enquête** açmıştınız; sizlerden olduğunu bildiğim sayın doçent Bay Orhan Burian benim de cevap vermemi buyurdular; benim diyeceklerimin bir değeri olmıyacağını düşünerek aflerini diledimse de yeniden buyurmaları üzerine cevap vermek zorunda kaldım. Özenerek, elimden geldiği kadar iyi yazmağa çalıştım. Derginizin sayfalarına yakıştıramamış olacaksınız ki koymadınız. Beğenmemenize bir şey diyemem; ancak o iş için size başvurma-mış bir kimse ile eğlenmeyi kendinize yakıştıramayıp da üstüne düşmeseniz, ya verdiği cevabı derginin bir köşesine sıkıştırsanız bilmem daha doğru olmaz mıydı? Onu hatırladım da bu yazıyı size göndermekten çekindim.

Derginizi sevmem demiyeceğim; nasıl diyebilirim ki, sayfala-rında Cahit Sıtkı Tarancı, Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi zamanımı-zın en iyi şairlerinden saydığım yazarların da imzalarını gördüm. Yeni şiirimizden parçalar toplayıp bir kitap, bir **anthologie** çıkar-mıştınız; benzerleri arasında bence bugün de en iyisi, en zengini odur. Artık tükenmiştir sanıyorum; biraz daha büyülterek, son-raki şairleri de katarak yeniden bastırsanız keşke... Ama **Yücel'** de, nasıl söyliyeyim? bir **talebe-i ulûm** havası var ki işte o hava

ile uzlaşamıyor, sanki nefesimi daraltıyor. Nedir o her sayfanın altına koyduğunuz «vecizeler», atasözleri? bir resim bastınız mı, hemen «falancanın koleksiyonundan» diyorsunuz; falancanın evinde o tabloların, heykellerin asılları mı varmış? yoo! birer **reproduction**'u; asılları, kendiniz de söylüyorsunuz, şu, yahut bu müzedeymiş. Çocuk özentisi derler böyle şeylere. Çoğu yazılarınızda da yüksek perdeden konuşuyor, bildiklerinizi, öğrendiklerinizi içinize sindirmeyip şöyle serivermek istiyorsunuz... Neyse o sizin bileceğiniz iş; benim asıl söylemek istediğim başkaydı.

Derginizin ağustos 1944 tarihli sayısında benim birkaç sözümü almış, «Nurullah Ataç kendi için kanun yaratıyor» başlığı altına sıralamışsınız. O başlık mânasız, çünkü benden aldığınız satırlarda kanun olmak hevesi yok: ne başkaları için, ne de kendim için. «Ben münekkit değilim, **essayiste'im, moraliste'im**... Methedilmeyi sevmem» demişim; bu sözlerin neresi kanuna benziyor? Kendimi anlatmak istemişim, işte o kadar.

Maksadınız nedir, anlamamıştım. Söylediler: Benim bir dediğim bir dediğimi tutmazmış da onu göstermek istermişsiniz. Başlığın üzerine koyduğunuz resimdeki maymunların birbirine hırlaması da onu belirtmek için olsa gerek... Ama iyi seçmemişsiniz: O sözler arasında birbirini tutmazlık yok. Baştaki iki cümleyi alalım, en çok onlar birbirini çürütür gibi de onun için: 1. Ben **impressionniste** bir münekkidim. Anatole France de öyle idi.. 2. Ben münekkit değilim, **essayiste'im, moraliste'im**».

Evet, birkaç tenkid yazısı yazdım, belki daha da yazarım. Tenkidlerimde bir öğretiye bağlanmadım, yani **doctrinaire** değilim. Bir kitaptan hoşlandım mı, hoşlanmadım mı, onu söylerim; sevdiğim parçaları başkalarına da gösterip sevdirmeğe çalışırım. Yargılarımın kesin şaşmaz yargılar olduğunu ileri sürmem; eserlerin bende bıraktıkları izlenimleri belirtmek isterim. Bu yolda yazan tenkidcilere, yanılmıyorsam, **impresionniste, izlenimci** derler. Ama tenkid yazılarım azdır; asıl **essai, deneme** yazmağa, bir moraliste olmağa heves ederim. Bunun neresi birbirini tutmuyor?

Size bir şey söyliyeyim: Benim sözlerimde **çelişme (tenakuz)** aramanız boştur. Ben hiçbir şeyi kesin olarak söylemem, **affirmer** etmem ki! Çelişme, kesin söz söyliyenlerin yazılarında aranır. Ben bazı şeyler üzerinde düşünürüm; okuduğum kitaplardan

birtakım düşünceler alırım. Kendimi düşüncenin de, duygunun da «pek doğru olan o yalınç (basit) günü gününesine» bırakmışımdır. Bugün böyle, yarın şöyle düşünebilirim: Kimseye yol göstermeğe, kimseyi arkamdan sürüklemeğe kalkmıyorum ki! Bir tek hakikat olduğuna inanmam, hakikatler vardır; onlardan ne kadar çoğunu kendimizde toplıyabilirsek, birbirlerini tutmuyor gibi gözükenleri içimizde ne kadar uzlaştırabilirsek insan oğlunu, dünyayı, tabiatı o kadar anlarız. Kesin sözden çekinişim, karşıtını (zıddı) yadsımak olacağı içindir. Hiçbir hakikati yadsımak, hiçbirinden gönül rızasıyle vaz geçmek istemem.

O iş hoşunuza gidiyorsa sözlerimde çelişmeler, birbirini tutmazlıklar arayın; ne kadar çok bulursanız beni o kadar sevindirirsiniz. Ama sizden yaşlı olduğum için, bir övüt vermeme de müsaade edin: «Ben **impressionniste** bir münekkidim... Ben münekkid değil, **essayiste'im**» gibi tutmazlıkları, çelişmeleri bulmakla yetsinmeyin; onların üzerinde durmağa değmez.

Bilmem ama bana öyle geliyor ki sözlerimi biraz da değiştirmişsiniz. Nerelerden aldığınızı niçin söylemiyorsunuz? Yazılarımı toplamam, hemen açıp bakmam; ama gazete kolleksiyonlarını karıştırıp asıllariyle karşılaştırabilirim. Değiştirdiğinizi niçin sanıyorum, anlatayım. Size göre ben: «Peyami Safa, inandığını yazmaz. Ahmet Haşim'in mezarında söyledikleri neydi?» «Haşim, bizi bırakıp nerelere gidiyorsun?» Sonra onun hakkında ne ayıp şeyler yazdı» demişim. Gerçekten «mezarında» mı demişim? acaba «mezarı başında» değil mi? Hem Peyami Safa, Haşim'in ölümünden sonra değil, ölümünden önce onun için ağıza alınmaz sözler söyledi; böyle bir yanlışa düştüğümü pek sanmıyorum.

Bir de şunu sorayım: ben «impressionist, eseyist» mi yazmışım? Onu da sanmıyorum. Yeni harfleri aldığımızdan beri ben, firenkçe kelimeleri kullanmak zorunda kalınca, eğik, yani **italique** yazı kullanarak asıl imlâlarıyla yazarım. El âlemden ödünç aldığımız sözleri, öz malımızmış gibi kıyafetlerini değiştirerek yazmak bana bir ayıp gibi gelir. Bakın, yukarda **danışka** diye bir karşılığını koymağa çalıştığım **enquête** sözünü, türkçeymiş gibi **anket** şeklinde yazamadım. Bizim kelimemiz değil, yabancı olduğunu göstermeliyiz. **Müze, koleksiyon** sözlerini de bizim imlâmızla yazarken, inan olsun, irkiliyorum. Ama okuyanlar **anlamaz** da züppelik ettiğimi sanırlar diye korktum.

Sahiden: «Ben, vecize söylerim» demiş miyim? Utandım doğrusu.

Yoksa asıl maksadınız benim sözlerimde tutmazlıklar, çelişmeler aramak değil de benim kendimi beğendiğimi, böbürlendiğimi göstermek mi? Öyle ya! hep kendimi söylüyorum, kalkıp kendimi Anatole France'a, La Bruyère'e benzetiyorum... Ama değil; kendimi beğenmem demiyeceğim, her kişi kendini az çok beğenir, ben de elbette beğenirim; yalnız benden aldığınız o sözlerde kendimi beğenme yok. Anadole France'ı anışım, izlenimci tenkide bir misal göstereyim diye idi; zaten Anatole France'ı pek sevmem, ona benzemek de istemem. La Bruyère'e gelince ,onu en büyük yazarlardan biri sayarım; kitabını yıllarca okudum, ondan çok azık aldım; hep yanımda taşıdığım için bir gün bir yerde bırakmışım, aylardan beri okuyamıyorum diye kendimde bir eksiklik duyuyorum. La Bruyère'e benzenmeğe (benzenmek, türkçede **taklit etmek** demektir), benzenmeğe çalıştım. «Dünya yazarları arasında en çok kimin gibi olmak isterdin?» diye sorsalar önce Montaigne'i, sonra La Bruyère'i, bir de belki Hazlitt'i gösterirdim. Ama onlar gibi yazmak istemek onlar gibi olduğumu söylemek, onlarla boy ölçüşmeğe kalkmak değildir ki! Onların yolundayım, ancak onlar benden çok büyük, çok güçlü... Hayır, aldığınız sözlerimde kendimi beğenme yok. Zaten aldığınız bir parça var, o da gösteriyor. Bilgisi gibi düşüncesi de kıt bir delikanlı, benim için «dâhi» demişti; aldığınız satırları ona cevap olsun diye yazmıştım: «Ben dâhi olmadığımı bildiğim gibi kendimin orta hallinin üstünde olduğumu da hiçbir zaman, daha doğrusu çoktan beri vehmetmedim; fakat ortahalli bir kıymetim olduğunu zannediyorum. Bu da yoksa, bilsinler (yani beni beğenenler bilsinler) ki kendilerini istiye istiye aldatmadım, kendim de aldandım.»

Hayır, delikanlılar, kendimi hiçbir zaman büyük bir yazar diye göstermeğe kalkmadım; hayatta övündüğüm, böbürlendiğim olmuştur, çünkü hayatta insan duygularına kapılır; ama yazılarımda övünmedim, böbürlenmedim. Hep kendi sözümü ediyorsam o da ancak kendimi bildiğim içindir. «İşte, böyle bir insan oğlu var; onun düşüncelerinde, duygularında, hayattan edindiği görgülerde belki siz de kendi kendinizi bulabilirsiniz» demek istiyorum.

Hoşça kalın.

(Ulus, 6.11.1944)

SÖZÜN GELİŞİ

OKUMAK, tuttuğumuz uğraş için gerekli, yahut ona yarayacak bir bilgiyi edinelim diye değil de salt kişiliğimizi bezemek isteğiyle okumak öyle bir tutkudur ki bir kapıldınız mı, pahalıya mal olur. Kitabın en ucuzu bile bizi, belki kazanç getirecek başka işlerden alıkor. Hem okuma sevgisi, yedikçe artan bir açlıktır sanki: ister, daha ister, ne görürse hepsini ister... Bir yığın kitap alırız, bir de bakarız, çoğu bize bir şey söylemiyor; başından ortasından bir iki yere göz gezdirdikten sonra tatsız bulup atıverdiklerimiz sayılmakla biter mi? On kitaptan birini beğenir de sonuna kadar giderseniz ne mutlu size! Ama dinleyin sözümü: sıkıldınız mı, bırakın o kitabı; para verdiniz diye bir kere kendinizi üzmek, vaktinizi yitirmek reva mı? Akıllıdır insan oğlu: hem tatlı tatlı okuyup hem de parasını korumanın yolunu bulmuş, kendine tenkidci denir bir yardımcı yaratmış. Tenkidci yeni çıkan kitapların hepsini okuyacak, hangisi değerlidir, hangisi değildir, haber verecek, siz de yanılmak, aldanmak tehlikesine düşmeden gidip alacaksınız; hiç şüphe etmeyin: Her aldığınız kitap iyi çıkacak...

Tenkidcinin yargısına nasıl inanırım? Benim gibi bir adam değil ki o! Ben kitabı zevkim için, eğlenmek için okuyorum; o, okumayı kendine bir uğraş edinmiş, kendi de farkına varmadan benliğine yeni bir şey katmak, özünü süslemek için okumuyor, bir iş görmek, belki de para kazanmak için okuyor. Ben sevdiğim bir kitabı açıyorum, dura dura, düşüne düşüne, içime sindire sindire okuyorum; o, öyle duramaz, önünde bir sıra kitap var, hepsini okuyacak, hem de çabuk okuyup her birinin değerini bildirecek. Biribirimize benzemiyoruz: benim ruhumun istediği, benim ruhuma azık olacak kitabı o nasıl ayırdedebilir?

Bir kitap için benm söyliyeceğim **öznel**, onun söyliyeceği ise **nesnel** olurmuş... Neden? o, bir kitabı okuduktan sonra içinde

ne var, yalnız onu mu anlatacak? Hayır, o kitap iyi mi, güzel mi, onu bildirecek. Benim bildiğim **güzel, iyi, çirkin** birer gerçek yargısı değil, değer yargısıdır, her değer yargısı da **özneldir;** bir **özne** olmayınca öyle bir yargı da olamaz. Bir eserin, salt kişilerin zevkine bağlı olmıyan bir değeri yoktur mu demek istiyorum? Hayır, vardır, ama onu ancak zaman meydana çıkarır; tenkidcinin söyliyeceği ise, sizin, benim, herhangi birimizin söyliyeceğimiz gibi ancak kendi zevkini, kendi anlayışını gösterir.

Diyelim ki siz, ben başı boş bırakıldık mı, değersiz, kötü kitaplardan hoşlanıyoruz; ama tenkidci koşup geliyor, elimizden o değersiz kitapları alıp bize güzellerini, değerlilerini okutuyor. Bakalım anlar mıyız biz o kitapları? Değersizinden, kötüsünden aldığımız bir zevk var, iyisinden, değerlisinden zevk alsak bile gene o zevki alırız. Yani tenkidcinin yardımiyle biz yükselmiş olmayız, o değerli kitap alçalır. Bilmem nerede Shakespeare'in **Othello**'sunu, okurlar daha çok kanlı masallardan hoşlanıyor diye, **Zencinin Cinayeti** adiyle basmışlar. Sorarım size: o adamların okudukları kitap gerçekten Shakespeare'in tragediası mıdır? Sophokles'in **Kıral Oidipus**'nu bir polis romanı gibi okumak olmıyacak şey değildir: Laios'u acaba kim öldürdü? Peki, o gözle okununca Sophokles bayağılaşmaz mı? **Othello, Zencinin Cinayeti, Kıral Oidipus** da **Kıralın Kaatili** diye okunup oynanacağına hiç okunmasın, hiç oynamasın, daha iyidir.

Bütün bu sözlerle tenkidi kötülemek mi istiyorum? Hayır, bayılırım tenkide, tenkidi yükseltmek istiyorum. Tenkid yazısı bir şey öğrenelim diye, hangi kitap değerliymiş, hangisi değilmiş bize onu bildirsin diye okunmaz; tenkd yazısı da, herhangi bir sanat yazısı gibi, zevk almak için okunur. Tenkidci yazarla okur arasında bir simsar değildir; okuyacağı kitapları kendi aramağa üşenen tembel için çalışır bir seçici değildir; iyiyi kötüden ayıramıyan zevksize yol gösterecek bir kılavuz değildir: kendi zevkini, kendi düşüncelerini, kendi duygularını söyliyen bir sanat adamıdır. Emile Zola: «Sanat, tabiatın bir yaradılış arasından görünüşüdür» demiş; tenkid de kitapların, sanat eserlerinin bir yaradılış arasından görünüşüdür. Sanatta asıl olan tabiat değil, sanat adamının yaradılışıdır: tenkidde de asıl olan kitaplar, sözü edilen eserler değil, onları anlatan tenkidcinin yaradılışıdır.(...)

(Ulus, 2.9.1944)

ELEŞTİRME ÜZERİNE

I.

NE anlaşılmaz iştir şu eleştirmecininki! Kendi yapmaz, yapamaz, kalkar başkalarının yaptıklarına karışır. İnceliyecek, yargılıyacakmış: değerlisini bir yana ayıracak, değersizini bir yana; güzeli, kalıcıyı alacak, yımızığı, geçiciyi atacak. Bilirmiş o, duyarmış, sezermiş... Siz oturacaksınız, uzun uzun çalışacak, aylarca belki yıllarca didineceksiniz, bir yır, ya bir öykü yazacak, bir bediz çizecek, bir ezgi düzeceksiniz, bir yapıt koyacaksınız ortaya; bir de bakacaksınız ki eleştirmeci, şöyle yukarıdan almış, buyurup duruyor sizin yapıtınız üzerine. Kuruldukça kurulur, büyülendikçe büyüklenir. Bütün bu eleştirmelerinin, incelemelerinin sonunda iyi bir gününe gelmiş de ağzından bir: «Eh; olmuş!» dökülürse, gene ne mutlu size! Kolay kolay beğenir mi? neler görmüş, neler okumuştur, sizin yapabildiklerinizi tansıklar mı o? Beğenir, tansıklarsa, sonra ne derler ona? Daha iyisini görmemiş, okumamış sanırlar, sizin gönlünüz incinmesin diye kendi adına sanına söz mü geçirtsin? İşte bunun içindir ki çoğu beğenmez, dudak büker de: «Yok bir değeri, kapılmayın buna» diye kesip atıverir.

Bir yol sorun eleştirmeciye, bakalım nereden alıyor o yargılama gücünü? Güzeli yımızıktan ayırmak, kalıcıyı geçiciden seçmek için ne yapıyor? Bir soruverin. Neye dayanarak yargılıyor, nedir ölçüsü? «Ben güzellik yaratmanın kurallarını, yasalarını bilirim de onlara göre yargılarım» diyemez. Öyle kurallar, yasalar olsaydı, onları siz de, ben de öğrenirdik, eleştirmeciden önce dörütmen öğrenirdi onları. Birtakım kurallar, yasalar olsaydı,

onları belleyip de uygulayanların hepsi de güzel güzel, ölmez yapıtlar çıkarıverirlerdi. Birtakım kurallar, yasalar olsaydı, güzel, ölmez yapıtların hepsi de, onlara göre yaratılacakları için, birbirine benzerler, biribirinin eşi olurlardı, oysaki değil öyle: güzel, ölmez yapıtların, şu usta işi dediğimiz yapıtların biri ötekine benzemiyor, tepsinin de birer ayrılığı var, değerleri belki o ayrılıktan geliyor. Sizin yaptığınız, o usta işlerinden birini andırırsa eleştirmeci beğenmiyor: «Bu dörütmenin bir kişiliği yok, başkalarına uyuyor, başkalarına öykünüyor; yeni bir güzellik getirmiyor; geleneğe, öteden beri var olana bir nen katmamış» diyor. Demek ki güzelliğin kuralları, yasaları yoktur; varsa bile açıkça söylenemez, gösterilemez, öğretilemez. Usta işlerinin incelenmesinden de çıkarılamaz. Eleştirmeci dörütmenin gelenekten ayrılmasını da öğütlemiyor... «Gelenekten ayrılmamalısın» dese bile arkasından düzeltiyor: «Gelenekten ayrılmayacaksın, gene de yaratıcı olacaksın, bir yenilik getireceksin, bir başkalık katacaksın geleneğe» diyor.

Eleştirmeci «Ben çok okudum, çok gördüm de beğenim inceldi, onun için güzeli yımızıktan, kalıcıyı geçiciden seçebilirim» mi diyor? Bakalım doğru mu bu dediği? Çok okumakla, çok görmekle beğeni gerçekten incelir mi? Diyelim ki incelir, düzelir. Öyle ise eskiler, ilk çağ kişileri, bundan iki bin beş yüz, üç bin yıl önce yaşamış kimseler ne yapmışlar da beğenilerini inceltmişler, düzeltmişler, sağlaştırmışlar? Çok mu okumuş, çok mu görmüşler? Onların günlerinde ortada bugünkü gibi çok yapıt yokmuş ki! Bir Homeros ozan, bir Hesiodos ozan büsbütün okumamış, görmemişlerdir demiyorum; onlar da okumuştur ya, bizden, bugünün kişisinden daha az okumuşlardır. Gene de beğenileri incelmiş, düzelmiş; güzel, ölmez yapıtlar yaratmanın yolunu bulmuşlar. Demek beğeniyi inceltmenin, düzeltmenin biricik yolu çok okumak, çok görmek değildir. Bir kimse çıkıp da: «Ben de Homeros'tan, Hesiodos'tan daha çok okumadım; ancak beğenilerini ne türlü inceltmiş, düzeltmişlerse ben de öyle inceltip düzelttim. Sen, eleştirmeci bu benim elimden gelmez mi diyorsun? Öyle ise Homeros'un Hesiodos'un elinden gelebileceğine neden inanıyorsun? Ben de, büğünün çocuğu da onlar gibi bir kişi oğlu değil miyiz? Bir çağdaki kişi oğlunun elinden gelen başka bir çağdaki kişi oğlunun elinden niçin gelmesin? Beğeni ancak çok okumakla, çok görmekle incelir, düzelir, diyorsan Homeros'un,

Hesiodos'un beğenilerini de ince, düzelmiş bulmaman gerektir; onların beğenilerini ince, düzelmiş bulmuyorsan onlardan kalan yapıtları okumanın, incelemenin kişide beğeniyi incelteceğini, düzelteceğini söylemen boş değil midir?» derse eleştirmeci bunu yanıtlıyabilir mi? Kaldı ki çok okumanın, çok görmüş olmanın beğeniyi inceltip düzelttiği de doğru değildir. Nice kimseler biliriz, çok okumuşlardır, çok görmüşlerdir, yer yüzünün güzel denilen, usta işi denilen yapıtlarının çoğunu okuyup görmüşlerdir de gene beğenileri incelmemiş, düzelmemiştir. İnce beğeni, sağbeğeni, güzeli yımızıktan, kalıcıyı geçiciden seçmek gücü de, güzellikler yaratmak gücü gibi, daha çözülmemiş, belki bundan sonra da çözülemiyecek bir gizdir.

Eleştirmeci: «Ben toplumun gereksinmelerini, günümüzün ne türlü bir dörüt dilediğini seziyorum, anlıyorum, dörütmenlere yol gösteriyorum» mu diyor? Kendisi seziyor, anlıyor da siz, biz neden sezip anlıyamıyoruz? dörütmen neden sezip anlıyamıyor? Nedir eleştirmecide olup da sizde, bende, dörütmende olmıyan? Bizler de onun gibi bir toplumun, bir çağın yetiştirdiği kimseler değil miyiz? Toplumun, çağın gereksinmeleri, dilekleri onda kendilerini belirttikleri, ona kendilerini duyurdukları gibi bizde de belirirler, bizde de kendilerini duyurturlar. Bu bakımdan kimse kimseden üstün olduğunu ileri süremez. «Bu bakımdan kimse kimseden üstün olamaz» demiyorum; vardır, bulunur üstün olan kimseler. Öyle kişiler biliriz ki günlerini bir türlü anlıyamamışlar, duyamamışlardır; duyuşları, düşünüşleri hep düne bağlıdır, büğünün içinde dündeymiş gibi dolaşırlar, ayrılıkları, değişmeleri bir türlü göremezler, sezemezler. Ancak onlar da büğünün gereksinmelerini, dileklerini yalnız kendilerinin anlayıp bildiklerini söylerler. Kimse çıkıp da: «Ben yaşadığım çağı anlamıyorum» demez. Yaşadığı çağı kimin anlamadığı sonradan, çok sonradan belli olur. Eleştirmeci bakalım gerçekten anlıyanlardan mı? Onun dedikleri sizin dileklerinize uymuyorsa, o mu, yoksa siz mi doğru yoldasınız; bunu kim, hangi yargıç söyliyecek? Siz yanılabileceğiniz gibi eleştirmeci de yanılabilir. Eleştirmecilik bugün başlamamış ki! Yüzyıllardan beri, tâ eskiden beri var; şöyle bir düşündük mü, çağlarının gereksinmelerini, dileklerini anlıyamamış, ancak dünü, kendilerinden önceki dünü sürdürmek istemiş nice eleştirmeciler gösterebiliriz. Onlar yanılmış da büğünün eleştirmecisi, dediklerinin hepsini de doğrunun ta kendisi

sanan eleştirmeci yanılamaz mı? Öteki kişilerden başka türlü mü yaratılmış o? Ben biliyorum bu topluma neler gerektiğini, ben biliyorum bu çağın ne türlü güzellik dilediğini... Eleştirmeci bana: «Hayır, sen yanılıyorsun» mu diyecek? Bence yanılan odur, ben değilim. Hangimizin doğru söylediğimiz bir gün anlaşılacak; ancak o gün ortada ne o bulunacak, ne de ben. Hangimizin doğru söylediğimiz anlaşılacak ya, o anlıyamıyacak, ben anlıyamıyacağım; kendi yaşadıkları günlerin, kendi çağlarının dileklerini belki anlamış, belki de anlıyamamış kimseler anlıyacak.

Eleştirmeci: «Ben dörütmenlere yol göstermiyorum, dörüt yapıdlarına ilgilenenlere yol gösteriyorum; onların yanılmamasına, gerçek güzeli yalancı güzelden seçebilmelerine çalışıyorum. Yeniliği anlamıyanlar var, ben onlara anlatmak için uğraşıyorum. Ben dörütmenin işine karışmıyorum; o istediğini yapsın, ben dörüt yapıdları arasında şaşırmış, hangisini beğenip hangisini beğenmemek gerektiğini kestiremiyen kimselere kılavuzluk ediyorum» diyebilir. Eksik olmasın! Tanrı yokluğunu göstermesin eleştirmecinin! O olmasa neyc varırdı dörütmenin durumu? Yaptığını, yapacağını kimseye anlatamazdı ki! Öyle ya! bir dörüt yapıdı kendiliğinden anlaşılır mı? Dörütmen yapıdını ortaya çıkaracak, alanlar ona bakacak, bakacak, bir nen anlıyamıyacak, sonra eleştirmeci gelecek, o yapıtta neler, ne güzellikler bulunduğunu birer birer sayıp dökecek, anlamını açıklıyacak, ortalık aydınlanıverecek. Belki dörütmenin düşünmediği, düşünde bile görmediği birtakım anlamlar daha buluverecek o yapıtta... Ben bir okur olarak söylüyorum: Eleştirmeci karışmasın benim seçeceğim, beğenip okuyacağım betiklere. Ben kendi beğenimle iş görmek istiyorum, onun beğenisi ile değil. Ben bir betiği okurken onu anlamadığımı eleştirmeci ne biliyor? Belki onun anladığı gibi anlamıyorum, o başka; ancak onun anlayışının doğru, benimkinin yanlış olduğu neden belli? Betikte birtakım güzellikler varmış da ben kavrıyamıyormuşum; peki, o güzellikler bulunduğunu birer birer sayıp dökecek, anlamını açıklı- Betiği yazanın dili ile benim dilim ayrı mı ki eleştirmeci kalkıp da bir dilmeç gibi araya giriyor? Ben yazarı mı okuyacağım, eleştirmeciyi mi? Çekilsin aramızdan, yazarla beni başbaşa bıraksın; betikte ne varsa, ben neyi görebiliyorsam onu göreyim. Göremediğimi de büsbütün bilmiyeyim, daha iyi, ikinci elden bir tatma gelmez benim işime. Dörütmen bana kendi gücü yettiğince an-

tatsın, ben de gücüm yettiğince anlıyayım... Salt bir okur değil de bir dörütmen olsaydım gene böyle düşünürdüm; eleştirmeciye: «Sen girme aramıza, okuruma ben kendimi anlatırım; sen anlatmağa kalkarsan belki benim yapımda olmıyan birtakım nenler de katarsın, belki çoğaltırsın, büyültürsün, belki de azaltır, eksiltirsin. Senin katıp çoğaltmanı da, azaltıp eksiltmeni de istemem» derdim. Ben, eleştirmecinin tellim anlayışsız, yaratıcılık gücünden büsbütün yoksun bir kişi olduğunu söylemiyorum, büyük değeri olabilir. Gene de karışmasın, başkalarını anlatmağa kalkışmasın; bir diyeceği varsa, doğrudan doğruya söylesin, dinliyebilirim onu. Yalnız bana: «Sana şu betiği anlatacağım ben» demesin, araya başka birini katmasın. Ya onun: «Şu betikte işte şunlar var demesi yanlışsa, o betikte gerçekten onlar yok da onları kendi uyduruyorsa ben neden kanayım? Değersiz bir betiği değerli sanayım da içinde olmıyanları, ancak eleştirmecinin var sandıklarını göreyim? Bir betik, bir dörüt yapıdı kendini anlatmağa yeter; yetmiyorsa bir eksikliği var demektir, o eksiği eleştirmeci kapatmağa yeltenmesin. Bıraksın, o yapıt anlaşılmadan, tadılmadan unutulsun gitsin. Eleştirmeci dörütmene de, dörütmenin yapıdım tanımak istiyen kişiye de gerçekten bir iyilik edemez. Belki bir esizliği dokunuyor, çünkü birine: «Ben olmasam senin değerini, yapıdındaki güzellikleri görmiyecekler» diyor, ötekine de «Ben olmasam bu dörütmen bir başına kendini anlatamaz ki sana» diyor; böylelikle ikisinin de birbirlerine olan güvenlerini azaltıyor. Satıcı ile alıcıyı karşı karşıya, başbaşa bıraksın, onlar işlerini daha iyi görürler.

(Ülkü, 1.6.1948)

SÖZLÜK

Bediz: resim. Beğeni: zevk. Betik: kitap. Dilmaç: tercüman. Dörüt: sanat. Dörütmen: sanatkâr. Eleştirme: tenkid. Esizlik: kötülük. Ezgi: beste. Gereksinme: ihtiyaç. Giz: sır. Nen: şey. Öğütlemek: tavsiye etmek. Öykü: hikâye. Tansıklamak: hayran olmak. Tellim: dalma. Ustalşl: şah-eser. Uygulamak: tatbik etmek. Yanıtlamak: cevap vermek. Yapıt: eser. Yargıcı: hakem. Yımızık: çirkin.

ELEŞTİRME ÜZERİNE

II.

ELEŞTİRMENİN neye yaradığını, eleştirmeciden ne beklenildiğini bir de gidin başkalarına, eleştirmecinin okurlarına sorun.

Önce bir dörütmen bulun da onu söyletin. Diyeceklerinde, ne denli gizlemek isterse istesin, ne denli saygı sözleriyle örtmeğe çalışırsa çalışsın, bir küçümseme sezersiniz. Dörütmenin eleştirmeciden korktuğu olur, gönlünü edip de bir övgü sözü koparmak için ona yaltaklandığı, onu göklere çıkardığı da olur. Kanmayın! içinden, ta içinden aşağı görür eleştirmeciyi. Gerçekten beğenir, kendisine eşit sayabilir mi? Kendisi, dörütmen, bir yaratıcıdır; dörütmenlerin en beceriksizi, en bayağısı, en aşağısı, başkalarına öykünmekten ileri gidemiyeni bile kendisini bir yaratıcı sayar, yaptıklarının çok güzel olduğuna, yepyeni olduğuna, bu acun kurulalı daha bir eşi, benzeri gelmediğine inanır, sımsıkı inanır. Doğrusunu isterseniz, dörütmenin böyle kendine güvenmesi, kendinde bir üstünlük bulunduğunu sanması gereklidir. Yoksa neden yazsın? neden bedizler çizsin? neden ezgiler düzsün? «Ben bir yenilik getirmiyorum, yaptıklarımın bu yer yüzünde öteden beri bulunan güzellikleri artırmıyacağını, onlara bir nen katmıyacağını biliyorum. Dilediğim salt gönlümü eğlendirmek, öteden beri bilinenleri ekilemektir» diyecek bir dörütmen çekilir mi? Dilediği salt gönlünü eğlendirmekse, bildiklerimize, var olana bir nen katmıyorsa sizin, benim kendisine ilgilenmemizi ne yüzle bekliyor? Kendinin bir yaratıcı olduğuna inanmalıdır dörütmen; inanmıyorsa susmalı, çekilmeli, yaptıklarını kimseye göstermemelidir. Eleştirmeci ise, onun gözünde, bir yaratıcı değildir, başkalarının yaptıklarının, yarattıklarının üzerine çöken, başkalarının

emeğiyle geçinen bir kişidir. Dörütmen, eleştirmecinin bir yaratıcı olmasını, eleştirmenlerin de yaratıcılık etmesini istemez: «Benim yaptıklarımı incelesin, benim yapıdımdaki değeri, güzellikleri bulsun, anlasın, duysun, onları göstersin, anlatıp duyursun, sonrasına karışmasın» der. Ancak kendisine bir yararlığı dokunabilecek bir kişi, bir yumuşçu diye bakar eleştirmeciye. Başı sıkıya geldi mi: «Yapmak güç, yapılanı beğenmemek, dudak bükmek, yapılanda birtakım eksikler, ağdıklar bulmak kolaydır» deyip çıkıverir işin içinden.

Eleştirmeci: «Ben dörütmenlere yol gösteriyorum» diye istediğince kurula dursun, dörütmenlerin çoğu okumazlar eleştirmecinin yazdıklarını, dinlemezler dediklerini. Ya kendileri üzerine, ya sevdikleri üzerine bir yazı yazılmışsa, sevmediklerinden biri çekiştirilmiş, hırpalanmışsa, ancak o gibi yazıları okurlar. Öteki yazılara gelince: «Çok işim var benim; yapıdlar yaratmağa uğraşmaktan göz kaldıramıyorum ki eleştirmecinin yazdıklarını okuyayım» deyiverirler.

Bırakın dörütmeni, o otursun da yapıdlarını yaratmakla uğraşsın, belki iyi, güzel, öyle çabucak unutulmayıp yüzyıllara dayanacak bir nen çıkar elinden. Bir de kendileri yaratıcı olmıyanlara, dörüt işleriyle dışarıdan ilgilenenlere, okurlara sorun.

Bakın onların eleştirme üzerine düşündükleri vardır; bilirler eleştirmenin ne türlü olması gerektiğini Eleştirmecide aradıkları erdemleri sayar dökerler size...

Kimini görürsünüz, sizi dörüdü sevdiğini, dörüde bayıldığını, dörütmenlerin korunması gerektiğini söyler: «Ancak, der, ortaya konulan türlü yapıtlar arasında hangilerinin değerli, hangilerinin değersiz olduğunu seçecek, sözlerine, yargılarına güvenilir kişiler bulunmalıdır. Yoksa kamu kımi beğenip kimi beğenmiyeceğini bilemez. Örneğin ben... Birçok yırlar, öyküler yazılıyor, birçok betikler basılıyor; işimi gücümü bırakıp da onların hepsini okuyamam ya. Eleştirmeci okumalıdır, bilmelidir onların hepsini ayıklamalıdır, ben de onun öğütlediklerini alır okurum, dörüdü koruma, dörütmenleri isteklendirme ödevimi yerine getirmiş olurum» der. Ona: «Sizin beğeninizle eleştirmecinin beğenisi bir mi? Onun güzel bulup sevdiğini belki siz sevmezsiniz; onun güzel bulmadıkları içinde de sizin sevebilecekleriniz olur»

demeyin, o türlü okuyucunun özel, kişisel bir beğenisi yoktur. Toplum içinde bir birey değil, sürü içinde bir bireydir o. Kendi düşünmez, kendisine neyin yarayacağını, kendisinin neyi beğenip neyi beğenmiyeceğini kendisi aramaz; başkalarının buyruklarına uyar, başkalarının düşüncelerini benimser. Şu, ya bu eleştirmecinin ününe kapılmıştır; onun sözüne, yargısına güvenilir bir kişi olduğunu neredense duymuştur, bağlanmıştır ona... Eleştirmeci o gibiler için, kendi kendilerine düşünmeyip başkalarının düşündüklerine, dediklerine, başkalarının yargılarına körükörüne uyan kimseler için yazıyorsa, doğrusu, acınır eleştirmeciye: alıklar, bönler için çalışıyor demektir; alıklar, bönler için çalışan da sonunda alıklaşmaz, bönleşmez olur mu? Siz diyeceksiniz ki:

«Sonradan alıklaşıp bönleşmez kişi; yaradılışından alıktır, böndür de o yüzden alıklar, bönler için çalışır, kendi gibilerle düşüp kalkar.» Böyle derseniz dersiniz, ben karışmam sizin düşüncenize.

Kimi de o denli yalın, yavan görüşlü değildir; şu, ya bu eleştirmeciyi neden beğendiğini, onun yargılarına neden inandığını anlatır size: «Doğrusu, bir yanı tutmuyor o eleştirmeci. Hep olduğu gibi günümüzde dörütte türlü türlü çığırlar görülüyor; dörütmenlerin kimi bir yolu tutmuş, kimi öteki yolu... Yolların hepsi de doğru olabilir, hepsi de güzelliğe götürebilir. Eleştirmeci ise o çığırlardan birine kapılmıyor, bağlanmıyor, hepsine dışardan, yukarıdan bakıyor; hepsinin de güzel, değerli yapıdlarını bulup çıkarıyor. Dörütmen onun gibi yansız olamaz, çığırların birinden birine katılmıştır, ya kendisi bir çığır kurmuştur» der. Onun söylediği doğru ise eleştirmeci dörüde yakından ilgilenmiyor, gerçekten ilgilenemiyor demektir; yakından ilgilenseydi, gerçekten ilgilenseydi, kendi de ya bu çığıra girer, kapılır, ya yeni bir çığır kurardı. Dörüde yakından, gerçekten ilgilenmiyen kişinin yargılarına da ben niçin inanayım? Yansızlık, bir yandan olmamak, bir işe büsbütün yabancı olan kişiye vergidir. Ben dörüdle uğraşiyorsam, kendim yaratıcı olmasam da gene dörüde yakın bir ilgi gösteriyorsam, dörüt işlerine kendimi vermişsem, benim de dörüt üzerine birtakım düşüncerim var, benim de kendime göre bir güzellik ölçüm var demektir. O düşüncelere uymıyan, o ölçüye uymıyan yapıdları beğenebilir miyim? onların değerlerini gerçekten anlıyabilir miyim? Ya dörüt işlerine yakından, gerçekten

ilgileneceğim, benim de ya katıldığım, ya kendi kurduğum bir çığır bulunacak, böyle olunca da yargılarımın yansız olduğu, benim bir yanı tutmadığım söylenemez; yok, bir çığıra katılmıyorsam, kendim de bir çığır kurmuyorsam, dörütle gerçekten, yakından uğraşmıyorum demektir, öyle olunca ben yansız olduğumu, bir yanı tutmadığımı söyliyebilsem de benim yargılarımın bir değeri olmaz. Bunun içindir ki eleştirmecinin yansız olmasını istemek boştur, yanlış bir düşüncedir. Eleştirmenin gerekli bir iş olduğuna inanıyorsak, dörüt alanında yaratıcılar yanında eleştirmeciler de bulunsun diyorsak, eleştirmecinin de yaratıcı gibi bir yandan, bir çığırdan olmasını istemeliyiz. Sorarım ben size: bir yandan olmak, bir çığırdan olmak ne demektir? Bir dörütmen, bir yaratıcı kalkar da uzun uzun düşünür, ne türlü bir çığır kursam diye araştırır da ondan sonra mı bir çığır kurar? Yooo! O, kendine göre, kendisinin de güzel bulduğuna göre birtakım yapıdlar yaratır; o yapıdlarda kendi görüşü vardır, o görüş başkalarınca da benimsenirse, o ilk yaratıcıya uyanlar bulunursa, bakarsınız ortaya yeni bir çığır çıkar. Eleştirmeci, dörütle uğraşan kişi, o yeniliğe ilgilenmesin mi? Onu beğenip kendi de uymasın mı? beğenmiyorsa ona karşı koymağa çalışmasın mı? Beğenip uyuyorsa da, beğenmeyip karşı koymağa çalışıyorsa da yansız değil demektir. Kuramlara, yapıdı doğuran düşüncelere bakmıyacakmış da yalnız o yapıdın güzel olup olmadığını, değerli olup olmadığını araştıracakmış... Kuramların, düşüncelerin dışında, bütün çağlarda geçer, bütün çağlarda doğru bir güzellik ölçüsü mü vardır? «Ben bir yapıdın örgüsüne, kuruluşuna, içindeki düşüncelere, konusuna bakmıyorum, ancak güzel olup olmadığını araştırıyorum» ne demektir? Güzelliği yaratan belki örgü değildir, kuruluş değildir, yapıdın içindeki düşünceler, konu değildir; ancak siz onları kaldırırsanız bütün yapıdı, yapıdla birlikte güzelliği de yok edersiniz. Eleştirmecinin, bir yapıda güzel denebilir mi? denemez mi? onu anlaması için de o yapıdın kuruluşuna, konusuna, içinde söylenilenlere ilgilenmesi gerektir; onlara ilgilenince de kendisi onları doğru buluyor mu, bulmuyor mu, onu da söyliyecektir, kendince yargılıyacaktır, demek ki bir yanı tutacak, demek ki kendi kendini de işin içine karıştıracaktır. Bunun içindir ki eleştirmecinin yansız olması gerektiğini nerede, kimin ağzından duyarsam duyayım: «Boş sözler bunlar!» derim de sonrasını dinlemem.

Eleştirmeci çığırlar arasında birini tutmadığından başka ar-

kadaşlık duygusuna da kapılmıyacak, yakınlarını, tanıdıklarını da korumağa kalkışmıyacakmış... O da bu yeryüzünde yaşıyan, o da bir toplumun içinde bir kişi değil mi? Sizin, benim olduğu gibi onun da tanıdıkları, sevdikleri, arkadaşları, gönüldeşleri olamaz mı? Siz, ben bir tanıdığımızı, bir sevdiğimizi korursak, onda belki gerçekten bulunmıyan birtakım erdemler, üstünlükler görürsek, bir suç mu işlemiş oluruz? Bizimki suç değilse onunki de suç değildir. Yoksa eleştirmecinin kimse ile konuşmaz, kimseyi tanımaz, kimseyi sevmez bir kişi, yabanın biri olmasını mı istiyorlar? İnine kapanacak, betikler okuyacak, dörüt yapıtlariyle uğraşacak, başka bir işe karışmıyacak... Öyle kişi ne anlar yaşamayı? Doğrusu, oldukça karışıktır bu iş: bir eleştirmeci şu, ya bu dörütmeni, kendi arkadaşı, gönüldeşi olduğu için mi seviyor, beğeniyor; Yoksa onun yaptıklarını beğendiği, sevdiği için mi onunla arkadaş, gönüldeş olmuş? orası pek belli değildir.

Eleştirmeci kimsenin gönlünü etmek, kimseye yaranmak da istemezmiş... Demek ki arkadaşlık, gönüldeşlik gözetmediği gibi başka bir tutkusu da olmıyacak eleştirmecinin; tutkuları olmıyacak, kendine göre düşünceleri olmıyacak, gene de bir tutku işi, bir düşünce işi olan dörütle uğraşacak.. Bunu istiyorlar da neden yuvarlak bir dörtken istemiyorlar, anlıyamıyorum.

Ne anlaşılmaz kişidir şu eleştirmeci! Kendi yapmaz, yapamaz, kalkar başkalarının yaptıklarına karışır; üstelik bir de onun böyle beceremediği işlere karışmasını doğru bulanlar, istiyenler olur... Ne yapalım ki geçilmez eleştirmeciden. Neden geçilmez? onu da şimdi anlatacağım.

(Ülkü, 1.7.1948)

SÖZLÜK:

Acun (daha iyisi: acın): dünya. Ağdık: kusur. Bediz: resim. Beğeni: zevk. Betik: kitap. Birey: fert. Dörüt: sanat. Dörütmen: sanatkâr. Ekilemek: tekrar etmek. Eleştirme: tenkid. Erdem: fazilet. Ezgi: beste. İsteklendirmek: teşvik etmek. Kamu: halk. Kuram: nazariye. Nen: şey. Örneğin: meselâ. Öykü: hikâye. Öykünmek: taklit etmek. Toplum: cemiyet. Tutku: ihtiras. Yansız: bitaraf. Yapıt: eser. Yır: şiir. Yumuşçu: hizmetkâr.

ELEŞTİRME
ÜZERİNE

III.

GEÇİLMEZ eleştirmeciden, geçilemez; başlangıçta, ta başlangıçta, sözden bile önce, eleştirme vardır da onun için geçilemez eleştirmeciden.

Işık yokmuş, bizim kavrıyabildiğimiz anlamda yokluk dahi yokmuş; düşüncemize sığmıyan o adsız çağda biricik var olan Tanrı: «Ol» buyurmuş, yer, gök, sular, bildiğimiz bilmediğimiz bütün acunlar, görülür görülmez, değilir değilmez bütün yaratıklar birdenbire var olmuş... Neden, niçin türetmiş onları Tanrı? Olmamaları ile olmalarını karşılaştırmış, olmalarını olmamalarından yeğinlemiş de onun için türetmiş. Onları neden, niçin bu oldukları biçimlerde yaratmış da başka biçimlerde yaratmamış? Düşünebileceğimiz düşünemiyeceğimiz sayısız biçimleri birbiriyle karşılaştırmış, içlerinden bunları yeğinlemiş de onun için böyle yaratmış. Karşılaştırmış, yeğinlemiş, birini ötekilerden daha iyi, daha güzel, dileğine daha uygun bulmuş, beğenmiş, demek ki yargılamış. Eleştirme değildir de, bir eleştirme eylemi değildir de nedir bu?

Tanrının kendi benzeyişinde yarattığı kişi oğlunun da bütün işlerinde, istemli, özgür bir varlık olarak yaptığı, usunu kullanarak yaptığı bütün işlerinde, başlangıçta eleştirme vardır. Şu yolu tutmayıp bu yolu tutuyor, şunu almayıp bunu alıyor, şunu yapmayıp bunu yapıyor, demek ki birini ötekiyle karşılaştırıyor, ikiden —ya daha çoktan— birini seçiyor, yargılıyor, bir eleştirme eyleminde bulunuyor.

Bırakalım şimdi kişioğlunun öteki işlerini, dörüt alanında kalalım. İki türlü dörütmen vardır. Bir türlüsü vardır, yapıtına düşünerek çalıştığını, ya kendi koyduğu, ya başkasının koyduğu birtakım yasalara uyduğunu, kendisi için belli bir güzellik olduğunu, hep ona erişmeğe çalıştığını söyler; bu türlü dörütmenler, yaratmadan önce bir eleştirme eyleminde bulunduklarını kendileri de bildiriyor. Düşünüyorlarmış, güzelliğe götürecek yolu arıyorlarmış, yapıtlarının şöyle olursa o güzelliğe erişebileceğine, böyle olursa erişemiyeceğine inanıyorlarmış, demek ki bir ölçüleri var, düşünerek, karşılaştırarak, eleştirerek buldukları bir ölçüleri var onların, artık: «Eleştirmiyoruz biz, salt yaratıyoruz» diyemezler. Bizim dediğimizi yadsımağa, çürütmeğe kalkmaz onlar. Ötekilere geçelim. Ötekiler uzun uzun düşünmez, inceden inceye araştırmazlarmış, kendilerini esine bırakır da içlerine netek doğarsa öyle yaratırlarmış... Sevmem o türlü dörütmenleri, ne dediklerini bilmiyen kişilerdir onlar. Düşünmüyorlar, araştırmıyorlar da nereden buluyorlar yapıtlarına koyduklarını? Esin neden size, bana gelmiyor da onlara geliyor? Onların özü, dokusu sizinkinden, benimkinden başka mı? Esin neden onları seçiyor da başka kişileri seçmiyor? Bir Tanrının gözdeleri midir onlar? Büyüklendikleri için, kendilerini bu yer yüzünde eşsiz birer varlık, yaradanın ayrıca özenip yoğurduğu birer kişi olduklarını sanıyorlar da onun için öyle söylüyorlar. Yalnız esinle iş görüyorlarsa ne duruyorlar? Bilmedikleri dillerde de yır söylesin, öykü yazsınlar; bir çalgıyı alsınlar da ellerine, öğrenmeden çalıversinler... Diyelim ki doğrudur, olabilir onların dedikleri; diyelim ki bir dörütmen için uzun uzun düşünmek, inceden inceye araştırmak gerekli değildir, kendini esine bırakması, içine doğanı olduğu gibi vermesi yeter.

Bunu söylemek de gene bir eleştirme değil midir? Kendini esine bırakıp içine doğanı olduğu gibi veren dörütmen de gene: «Böyle yapmak öyle yapmaktan daha iyidir» demiş olmuyor mu? düşünerek yaratmakla kendini esine bırakmağı karşılaştırmış, ikinci yolu birinciden üstün bulmuş, demek ki önceden bir eleştirme eylemine girişmiş olduğunu kirtkinmiş olmuyor mu? Kurtulamazlar, kimse kurtulamaz eleştirmekten; Aristoteles'in bilgeseverlik için dediğini, eleştirme için de söyleyebiliriz: «Eleştirmek gerekse eleştirelim; yok, eleştirmek gerekli değilse, eleştirmenin gerekli olmadığını göstermek için de gene eleştirmek gerektir.»

Dörütmenler istemiyorlar mı yaptıklarının eleştirilmesini? İstemediklerini söyliyebilirler, inanmayın. Onların istemedikleri yapıtlarının eleştirilmesi değil, beğenilmemesidir. Yapıtlarının beğenilmesini, başka yapıtlardan üstün tutulmasını isterler. Beğenmek de bir eleştirme değil midir? Demek ki bütün dörütmenler, eleştirmeciye kızıp da ne söylerlerse söylesinler, eleştirilmeyi isterler, dörüt yapıtının yaratılmasında olduğu gibi anlaşılmasında da, başlangıçta, eleştirme olduğunu taplarlar.

Birini tanırım, eleştirmecilik ederdi, bir betiği beğenmemişti, kendisine: «Sen kimsin ki bunu beğenmiyorsun? hangi yetkiye dayanıyorsun da beğenmezlik ediyorsun, beğenmediğini bildiriyorsun?» diye sordular. O da: «Siz kimsiniz ki beğeniyorsunuz? hangi yetkinize dayanarak bu yapıtı övüyor, beğendiğinizi söylüyorsunuz?» diye yanıtladı. Beğenmemek eleştirmektir, yargılamaktır da beğenmek eleştirmek, yargılamak değil midir?

Hepimiz, düşündüklerimizi yazsak da, yazmasak da birer eleştirmeciyizdir. Önümüze getirilen yemeği beğeniriz, ya dudak büküp onda bulduğumuz ağdıkları söyleriz; dikicinin yaptığı giysi için ya: «Olmuş», ya «Olmamış» deriz; böyle darlık çağı değilse bulduğumuz ilk eve başımızı sokmağa katlanmayız, oturacağımız yapının gönlümüzce olmasını isteriz. Bütün kişilerde seçme isteği vardır; şu alanda değilse bu alanda seçme bayıklarını kullanmak isterler. Demek ki hepimizin, bütün kişi oğullarının özlerinde bir eleştirmecilik vardır. Başka alanlarda kullandığımız, kullanmamıza söz söylenmesini eremlemiyeceğimiz bir bayığı sanat alanında, bir tadık işi olan sanat alanında bırakabilir miyiz?

Kişi yükseldikçe, uygarlaştıkça dörüt yapıtlarına da ilgi gösterirmiş, yaşamına dörüt yapıtlarının karışmasını istermiş; öyledir, yırlar, öyküler okur, ezgiler dinler, evini bedizlere donatır, giyimine, kuşamına bir özen gösterir, kendine bir konut yaptırdı mı, gözüne sevimli gözükmesini diler. Kişioğlu bunları ister, diler de ilgi gösterdiği nenler, konular üzerine konuşmağı, onlar üzerine kendi düşündüklerini söyleyip başkalarının düşündüklerini dinlemeği istemez mi? Bir betik okumuş, bir bediz görmüş, bir ezgi dinlemiş, ya bir oyuna gitmişsiniz; beğenip beğenmediğinizi, eğlenip eğlenmediğinizi başkalarına da bildirmek, o yapıtların başka kimselerde bıraktığı etkiyi, izlenimi öğrenmek içi-

nizden gelmez mi sizin? geliyorsa içinizden, eleştirmecilik etmeği, eleştirmecilerle düşün alışverişini arıyorsunuz demektir. Dörüt yapıtlarından niçin geçilmez? bir toplumda eski, yeni dörüt yapıtları bulunması, dörütmenlere önem verilip saygı gösterilmesi neden gereklidir? İlerlemiş bir toplumda dörüt yapıtlarına ilgi gösterenler vardır, dörüt yapıtlarının alıcısı vardır da onun için. Eleştirmecilerin de onun için korunması gerektir, onların yazılarının da alıcısı vardır.

Eleştirmecinin yargılarında yanılabileceğini düşünüyoruz; doğrudur, siz, ben, dörüt yapıtlarına ilgi gösteren bütün kişiler gibi eleştirmeci de yanılabilir; gerçekten güzeli, dayanıklıyı seçemeyip de güzel olmıyanı, çabucak unutulacak yapıtı beğenmesi, onu övmesi, kendi beğendiği gibi başkalarına da beğendirmesi olağan işlerdendir. Ne yalan söyliyeyim? bu suçu, yüzyıllar boyunca gelmiş eleştirmecilerin çoğu işlemiştir. Ancak bir kötülüğü var mıdır? Yoktur diyemeyiz; birçok dörütmenler için, yaşadıkları günlerde anlayışlı eleştirmecilerle karşılaşmış olsalar, daha verimli olurlardı denilince, içimizde bir küşüm uyansa bile, kesin olarak hayır diyemeyiz. Eleştirmecinin anlayışsızlığı yüzünden, böyle bir kötülüğü dokunabilir. Yalnız sorarım size, bu kötülük salt ona vergi bir kötülük müdür? Sizler, dörütle uğraşan dörüt yapıtlarına ilgilenen kişiler, gerçekten güzeli, gerçekten dayanıklıyı güzel olmıyandan, dayanıklı olmıyandan seçemeyip de değersizi beğeniyorsanız, değersizin tutunmasını yayılmasını sağlıyorsanız, o kötülüğü, eleştimecinin etmesinden korktuğunuz kötülüğü siz de etmiş olmuyor musunuz? Diyeceksiniz ki: «Biz güzeli güzel olmıyandan ayırt etmeği kendimize iş edinmedik; biz eleştirmeciden öğüt bekliyoruz, biz yanılabilsek dahi o yanılmamalıdır.» Böyle diyebilirsiniz ya, bakalım doğru olur mu böyle demeniz? Siz bir dörüt yapıtını beğenirken, onun güzel olduğunu söylerken ister istemez eleştirmecilik ettiğiniz gibi, ister stemez seçtiğiniz gibi şu eleştirmecinin, ya bu eleştirmecinin yargılarına uyarken de gene seçiyor, gene eleştirmecilik ediyorsunuz. Değerli dörütmeni siz seçmiyeceksiniz, o işi eleştirmeciye bırakacaksınız; peki, ya sizin için eleştirmeciyi kim seçecek? Onu siz seçecek değil misiniz? sözleriyle sizi kandıran eleştirmecinin yazılarını okuyup ötekilerin yargılarını eğri bulacak değil misiniz? Belki dörütmeni yargılamaktan, dörütmenin yapıtlarını eleştirmekten çekinebilirsiniz; sözlerine inanacağınız eleştirmeciyi seçerken

eleştirmeciyi yargılamış, onun düşüncelerini, dediklerini eleştirmiş oluyorsunuz. Demek ki bir çağda, sözünü büyük bir çoğunluğa dinletebilen bir eleştirmeci, yanlış düşünmesi, yeniyi, gerçek güzeli anlıyamaması yüzünden dörütmenlere, dörüte bir kötülük ediyorsa, suç kendisinin değil, onu seçmiş, ona inanmış olan kimselerindir. Eleştirmecilerden dörüt alanına bir dokunca gelmemesini istiyorsanız, sözlerine inanacağınız eleştirmeciyi iyi seçin... Bu dediğimi, geçmişten bir örnek alarak anlatmağa çalışayım. Yazık ki örneği bizden alamıyacağım, çünkü bizde, bugün olduğu gibi geçmişte de, ün salmış, okurlarına söz geçirmiş eleştirmecilerimiz yoktur. Başka bir ülkeden, Fransa'dan alacağım örneği. Fransızların Emile Faguet derler ünlü bir eleştirmecileri vardı; onun yazılarını bizde de okuyanlar çoktu; dediklerinin hepsine inanırlardı. Değersiz bir kişi değildi Emile Faguet; eskilerden söz açtı mı, çok nenler öğretir kişiye. Gelgelelim, yeniyi, gerçekten güzel olan yeniyi bir türlü anlıyamazdı. Kendi yaşadığı günlerde gelmiş Mallarmé, Rimbaud gibi büyük Fransız ozanlarını beğenmemiş, onlarla alay etmiş, onların birer alık olduğunu söylemiştir. Öyle düşünmüş kendisi, düşündüğünü söylemiş... Onu okuyanlar, kapılmasalardı dediklerine; Emile Faguet'nin ün saldığı günlerde Fransa'da Gourmont gibi Mallarmé'yi, Rimbaud'yu çok iyi anlamış, övmüş eleştirmeciler de vardı, onların yazılarını okusalar, onların dediklerine inansalar, yanılmaktan büsbütün kurtulacaklar mıydı? Hayır, Faguet'nin anlayışının sınırları olduğu gibi Gourmont'un anlayışının da sınırları vardır, onun beğendiklerinin birçoğunun değersiz olduğu da sonradan belli olmuştur. Öyle ise neye varmak istiyorum? Anlamalısınız neye varmak istediğimi: Eleştirmecilerin yazılarını okuyun, okumaktan geçemezsiniz, çünkü dörüt işlerine ilgi gösteriyorsanız, beğendiğiniz, beğenmediğiniz yapıtlar üzerine başkalarının ne dediklerini de öğrenmek istersiniz; ancak unutmayın ki eleştirmeci de sizin gibi bir kişidir, siz yanılabileceğiniz gibi o da yanılabilir; onun için pek inanmayın onun dediklerine. Sözleri içinde doğrusu da olabilir, eğrisi de.

Uzun konuştum, keseceğim artık. Keseceğim ya, kişi istedi mi susuvermek elinden gelmiyor ki! Şimdi bir nen daha düşündüm, onu da söylemeden geçemiyeceğim.

Bilirsiniz, kişi oğlu durumu ile, elde edebildiği ile, önüne konulanla yetinmez bir türlü, hep daha iyisini, daha güzelini, daha

değerlisini arar. Aç gözlüdür kişi oğlu: en gerçek büyüklüğü de belki açgözlülüğündedir: Öylesine aç gözlü olduğu için, durumu ile, bulduğu ile, önüne konulanla yetinmediği için günden güne daha iyiye doğru gitmiş, düşler kurup günden güne o düşleri gerçekleştirmeğe çalışmıştır. Önüne ne korsanız, önce onun güzelliklerini görmek ister; ancak düşü de durmadan işler, bütün o güzellikler arasında ağdıkları, eksikleri de seçmeğe başlar. Söyler o ağdıkları, eksikleri, onlardan kurtulmuş, yalnız güzellik, yalnız iyilik olacak işler görülsün, yalnız güzellik, yalnız iyilik, yalnız olgunluk bulunabilecek yapıtlar yaratılsın diye söyler. Eleştirmeci, eleştirmeciliği kendine iş edinmiş kişi, düşün gerçekten üstün olduğunu unutmıyan, düşümüzün elde edebildiğimizden ileri olması gerektiğini başkalarına da unutturmamağa çalışan kişidir.

(Ülkü, 1.8.1948)

SÖZLÜK:

Ağdık: kusur. Bayık: hak. Bediz: resim. Betik: kitap. Bilgeseverlik: felsefe. Dokunca: zarar. Dörüt: sanat. Dörütmen: sanatkâr. Düş: hayal. Düşün: fikir. Eleştirme: tenkid. Eremlemek: razı olmak. Esin: ilham. Etki: tesir. Eylem: fiil, action. Giysi: elbise. İstem: irade. İzlenim: intiba. Kırtkınmek: itiraf etmek. Konut: mesken. Küşüm: şüphe. Netek: nasıl. Öykü: hikâye. Özgür: hür. Salt: sırf. Taplamak: kabul etmek. Uygarlaşmak: medenileşmek. Yadsımak: inkâr etmek. Yanıtlamak: cevap vermek. Yapıt: eser. Yargı: hüküm. Yargılamak: hüküm vermek. Yasa: kanun. Yaşam: hayat. Yeğinlemek: tercih etmek. Yetki: selâhiyet. Yır: şiir.

GENE ELEŞTİRME

YOK bizde eleştirme, olamazdı, daha da olamaz... Neden böyle diyoruz? Bunca yıldır birtakım eleştirme yazıları yazılıyor bu ülkede, genç, yaşlı, birçok kimseler çalışıyor o alanda, içlerinde ben de varım. Niçin yoğumsuyoruz onları? Ben kendimi de mi bir eleştirmeci saymıyorum? kendimi de mi yoğumsuyorum? Niçin?

Hele biri çıksın da: «Bizde şiir yok» desin. «Hikâye yok» desin, görürsünüz ne biçim karşılarlar onu! Bunca kişinin emeğini, alın terini hiçe sayıyor diye taşa tutarlar belki de. Ben taş atmam, atmam ya, gene de doğru bulmam öyle demesini. Öğüt vermeğe kalkarım o adama: «Böyle söylemeyin» derim. «Okuyun çıkan kitapları, dergileri okuyun, göreceksiniz, çok umut veren şairlerimiz, hikâyecilerimiz var. Kimi de olgunlaştı, gerçekten güzel denecek şiirler, hikâyeler yazıyorlar. Sizin onları bilmemeniz kendi ilgisizliğinizden. Yoktur diye kesip atmağı kolay buluyorsunuz. Daha iyisini, daha yükseğini istediğiniz için mi öyle söylüyorsunuz? Peki, ama yoktur demekle çok kimseyi kırıyorsunuz, küstürüyorsunuz, yazık değil mi? Yüreklendirmeğe çalışın onları, büsbütün yoktur demeyin ki onlara bir güç gelsin, içleri ısınsın da daha bir çalışsınlar» derim.

Eleştirme için öyle değil, siz de yok deyin, ben de yok diyeyim, kimsenin kılı kıpırdamıyor. Darıltmak şöyle dursun, sevindirirsiniz herkesi. Eleştirmeciler de sevinirler, hiç biri kendi üzerine almaz da onun için. Her biri, aşağı yukarı şöyle düşünür: «Yoktu bu ülkede eleştirme, benimle başladı. Yoktur demeleri benim için değil, kendilerini birer eleştirmeci sanan ötekiler için. İyi ediyorlar onların birer eleştirmeci olmadıklarını, olamıyacaklarını söylemekle». Ben de öyle mi düşünürüm? Hayır. Eskiden

belki öyle düşünürdüm, birtakım düşlerim vardı da onun için. Sonradan anladım o düşlerin gerçekleşemiyeceğini.

Biliyorum, siz şimdi şöyle dersiniz: «Kendisi eleştirmeci olmak istedi, olamadı, olamıyacağını anladı, onun için başkalarının da olamıyacağını söylüyor. Öyle ya! kendisinin başaramadığını başka kim başarabilir? Yapamadığının yapılamıyacak bir iş olduğunu söylemekle kendini avutmağa çalışıyor!» Yanılıyorsunuz böyle derseniz. Ben size: «Ben hiç bir şey yapamadım» demedim ki! Az çok, iyi kötü, ben de bir iş gördüm eleştirme alanında. Benim yapabildiğimi başkaları da yapıyor, belki onların yapabildiği benim yapabildiğimden de çok. Gene de gerçekten eleştirme değil bizim yaptığımız, eleştirmeye bir başlangıç belki, bir çeşit eleştirme, şöyle tam, doğru bir eleştirme değil.

Nedir eleştirme? o bizim yapamadığımız, daha da yapamıyacağımız şey nedir? Doğrusu, biz eleştirmenin ne olduğunu da daha iyice bilmiyoruz. Bir şey diyeyim ben size: biz daha eleştirme yazılarını okumasını da bilmiyoruz. Bizde eleştirme yok dedim. Batı ülkelerinde var. Açın Fransa'dan, İngiltere'den, Almanya'dan getirilmiş dergileri, onlardaki eleştirme yazılarını okumağa kalkın, göreceksiniz ki sıkılırsınız. «Şiir nedir?», «Hikâye nedir?», «Sanat dâvalı mı olmalı? dâvasız mı?» diye bir yazı bulursanız, onu okursunuz, ilgilenirsiniz ona, ama, örneğin: «Balzac' ta zaman kavramı» diye bir yazı gördünüz mü, onu okuyamazsınız, sıkılırsınız, ilgilenmek şöyle dursun, anlıyamazsınız onu. Gerçek eleştirme de budur işte. Bir şairin, bir romancının nasıl yarattığını araştırmak, kavramağa çalışmaktır. Şiir nedir? hikâye nedir? sanatın dâvası olmalı mı? gibi konular bizim kendi içimize kapanmamıza, kendi düşüncelerimizi söylememize elverişlidir. kendi düşüncelerimiz demek biraz da kendi düşlerimiz, hulyalarımız demek değil midir? Oysaki eleştirme kendi içimizi dinlemekle olmaz, bir nesneye bağlanacağız, onun niteliğini kavramağa, kavrayıp da göstermeğe çalışacağız. Onda ne varsa onu söyliyeceğiz, yalnız onu söyliyeceğiz. Çözümlemek, «tahlil etmek», biz işte onu beceremiyoruz, içimize eğilince birtakım şeyler bulup çıkarıyoruz, aralarında parlakları da bulunuyor, onları kandırıcı bir deyişle söylediğimiz de oluyor. Belki yaratıcılıktır bu, eleştirmecilik değildir. Eleştirmecinin başlıca ödevi belki de yaratıcı olmamaktır. Kendi içinde olanları, kendi düşüncelerini değil, deştiği, çözümlediği nesnenin içinde ne varsa onu söylyecek. Yaratı-

cılık eleştirmecilikten üstün değil midir? Bırakın şimdi onu, isterseniz üstündür deyin, ama eleştirmecilik değildir. Eleştirmecinin kendinden silkinmesi, kendini bir yana bırakıp incelediği eserle uğraşması gerektir. Biz bunu yapamıyoruz, kendimizi bir yana bırakamıyoruz. O gücü daha edinemedik.

Eleştirme, bu söylediğim çeşidinden eleştirme bizim geleneğimizde yoktur. Şiir vardır bizim geleneğimizde, onun için şair yetişiyor bizde. Hikâye, roman pek yoktur, ama hikâye ile roman şiirden büsbütün başka bir şey değildir, onlar da yaratıcılıktır, şair olan kimse hikâyeyi, romanı çabucak kavrıyabilir. Eleştirme ise öyle değildir, büsbütün ayrıdır şiirden, yaratıcılık alanından değildir. Eleştirme, yaratılmış olanları, başkalarının yarattıklarını incelemektir.

Eleştirmenin bir kolu vardır; deneme. Deneme bir yandan eleştirmedir, bir konuyu alır, onu inceler, onun gereklerini bulmağa, göstermeğe çalışır. Denemeci şiirin ne olduğunu, nasıl olması gerektiğini araştırır, şiirin, yahut hikâyenin, musikinin. Bunda bir yaratıcılık payı vardır: eleştirmeci şirde, hikâyede, musikide neler bulunduğunu söylerken kendince bulunması gerekenleri de söyler. Yani kendi içini de dinler, kendini bir yana bırakmaz. Biz bunu az çok beceriyoruz. Ben de yapabiliyorum, başkaları da. Birbirimizle tartışmalara da girebiliyoruz, kendi düşüncelerimizi söyliyebiliyoruz da onun için. Kolaydır denemecilik, bir bakıma kolaydır. Birkaç kitap karıştırırsınız, birkaç yazı okursunuz, düşünürsünüz onlar üzerinde, elinizden geldiğince derinleştirirsiniz düşündüklerinizi, birkaç düşünceyi biribiriyle çarpıştırırsınız, söylersiniz. Bunun bir yararlığı yok mudur? Vardır, olmaz olur mu? Sizin düşünmeniz karşınızdakileri de düşündürür, düşünceler çarpıştıkça yeni düşünceler doğurur. Siz şair olmıyabilirsiniz, ama sizin şiir üzerine söylediklerinizi şairlerin işine yarar, onları yeni araştırmalara götürebilir. Böylece yaratıcılıkta sizin de bir payınız olur. İşte bakın, Boileau, Lessing eleştirmeciler arasında anılsalar da gerçekten eleştirmeci değil, birer denemecidir, düşünce yaratan, düşünce yayan kişilerdendir, sanata, edebiyata büyük yararlıkları dokunmuştur. Ama dedim, gerçekten eleştirme değildir onlarınki, belki eleştirmeden daha önemli, eleştirmeden üstün bir iştir, eleştirme dğildir. Onların yaşadıkları çağlar da, büğün bizde olduğu gibi, gerçek eleştirme-

ye elverişli değilmiş. Şiire, edebiyata yararlıkları dokunduğu gibi eleştirmenin doğmasına da yardım etmişler diyebiliriz, eleştirmeyi hazırlamışlar, gerçekten eleştirmecilik edememişler.

Biz kendimizi bir yana bırakamadığımız için daha eleştirmecilik, gerçek eleştirmecilik edemiyoruz. Bizde eleştirme gerekli midir? Ortada eleştirme yazıları olursa onların alıcısı da çıkar mı? bunu başka bir yazıda söylemeğe çalışacağım.

(Son Havadis, 19.2.1953)

NEDEN OLAMIYOR?

ELEŞTİRMECİLİK şairlik gibi değildir, hikâyecilik gibi değildir. Yolda giderken, sabahleyin uyanınca, ne bileyim? Üç beş arkadaş konuşurken bir mısra doğuverir içinizde, yahut bir olay düşünürsünüz, oturur şiirinizi, hikâyenizi yazarsınız. Şairlik, hikâyecilik esinle, hani «ilham» derdik eskiden, işte onunla olur demiyorum, onlar da bir hazırlık ister, sanat adamının çalışmasını ister, ama bir kimsenin içinde bir şiir doğdu mu, bir hikâye doğdu mu, kâğıt üzerine dökülmek için zorlar o kişiyi. Şiiri, hikâyeyi kendimiz için yazabiliriz, eşe dosta göstereceğiz, adımızı ünlendirsin diye yayacağız, o başka, gene de şiiri, hikâyeyi kendimiz için yazdığımızı söyliyebiliriz. Eleştirme yazısı böyle yazılır mı? Bir şiiri, bir hikâyeyi okumuşuz, beğenmişiz, yahut beğenmemişiz, onun üzerine söyliyeceklerimiz var, bunu ille yazmak ister miyiz? İçimizden düşünürüz, yeter, belki bir iki kişiye de anlatırız, ama o düşündüklerimizi yazmak, kâğıt üzerine dökmek ihtiyacını duymayız. Yazmamız için bunun bize ısmarlanması gerektir. Şair, hikâyeci kendilerine şiir, hikâye ısmarlamasını beklemezler, eleştirmeci ise kendisine eleştirme yazısı ısmarlamasını bekler. Bizde eleştirme yazısı ısmarlanıyor mu?

Büsbütün ısmarlanmıyor değil, ısmarlanıyor. Bakıyorsunuz, bir gazete haftada bir, yahut on beş günde bir kitap eleştirmeleri koymak istiyor. Avrupa gazetelerinde var öyle yazılar, bizimkiler de özeniyor. Dergiler çıkarıyor, onlar da eleştirme yazıları istiyor, yeni çıkan kitaplar okurlara bildirilecek, anlatılacak... Evet, ısmarlanıyor eleştirme yazıları, ısmarlanmıyor diyemeyiz. Ama gerektiği gibi mi ısmarlanıyor? Eleştirmecinin ne biçim çalışması gerektiği düşünülerek mi ısmarlanıyor? Bir şair, bir hikâyeci nasıl çalışır? Oturur, şiirini yazar, hikâyesini yazar.

Çalışmağa oturmadan önce yapacağı bir iş yoktur. Eleştirmeci ise yazısını yazmadan önce bir kitabı, birkaç kitabı okuyacaktır, düşünecektir o kitap üzerinde, o kitaplar üzerinde. Onları beğenmiş, yahut beğenmemiş, niçin beğendi? niçin beğenmedi? bunun sebeplerini araştıracak. Yargılayacak, yargısının da neye dayandığını açıklıyacak. Bunun için başka kitapları öne sürmesi, örnek diye göstermesi gerekebilir, demek onları da, yeniden okumasa bile, bir karıştıracak, örnek diye göstereceği parçaları arıyacak, duracak biraz onların üzerinde.

Siz bir kitabı niçin okursunuz? nasıl okursunuz? Beğendiğiniz için, hoşlandığınız için okursunuz, değil mi? Beğenmediniz mi, hoşlanmadınız mı, kapatırsınız o kitabı. Eleştirmeci ise, beğenmeyince kapatamaz. O kitabı yargılıyacak, yargılamak için de inceliyecek. Bazı kitaplar vardır, büsbütün değersiz oldukları daha ilk sayıfalarda, ilk satırlarda anlaşılır. Hepsi öyle değildir, güzel olmıyabilir, büsbütün değersiz değildir. Eleştirmeci öylelerini sonuna kadar okuyacak, sıkıla sıkıla okuyacak, sıkılmasına aldırmadan okuyacak. Yalnız o da değil, sıkıldığını unutmağa çalışacak, sıkıldığı için öfkelenmiyecek, bir yargıç dölekliği, soğukkanlılığı ile dayanacak. Siz bir kitabı zevkiniz için okursunuz, eleştirmeci bir ödev diye okuyacak. Siz atlıya atlıya okuyabilirsiniz, eleştirmeci yapmıyacak bunu. Siz bir roman okuyorsunuz, yazarın ondan önceki romanlarını bilmezseniz de olur, eleştirmeci ise bilecek onları, romancıda bir ilerleme mi var? bir durma, bir gerileme mi var? onu kestirecek. Siz bir romanı okurken öteki romanlarla karşılaştırmak zorunda değilsiniz, eleştirmeci ise karşılaştıracak, bir çağın ürünleri arasındaki yerini belirtecek.

Siz bir romanı okurken kendinizi bırakabilirsiniz, romancının dili üzerinde durmıyabilirsiniz, romancının birtakım düşünceleri üzerinde durmıyabilirsiniz, eleştirmeci ise kendini bırakamaz okurken, bir yer kendisini sardı mı, gene unutmıyacak bir eleştirmeci olduğunu, o parça neden sarıyor? neden güzeldir? onu araştıracak. Dile bakacak, düşüncelere bakacak, şuna bakacak, buna bakacak. Bundan başka, hangi gazete, hangi dergi için yazıyor, onu da düşünecek. Eleştirmeci okuduğunu yargılamakla kalmaz, bir gazetenin, bir derginin okurlarına o kitabı tanıtır. Demek o okurların zevkini de düşünmek zorundadır. Kendisi bir kitabın açık saçık olmasına aldırmıyabilir, kendisi sanatı ahlâkın, politikanın, her şeyin üstünde sayılabilir, okurları da öyle mi ba-

kalım? onların duygularını incitmiyecek. Ne olur incitirse mi diyeceksiniz? Okurlar bir daha istemezler onun eleştirme yazılarını. İstemesinler!.. Öyle değil işte. Bir şair, bir hikâyeci: «Benim yazılarımı okurlar istemezlerse istemesinler» diyebilir, ama bir eleştirmeci söyliyemez bunu. Eleştirmeci bir çeşit elçidir de onun için, yaratıcı sanat adamı ile okur arasında bir elçi. Biribirine anlatacak onları, biribirile uzlaştıracak. «Ben sizin duygularınıza, düşüncelerinize aldırmam, keyfimin istediği gibi konuşurum» demesi doğru olur mu? orada bir iş görebilir mi o adam? Eleştirmeci de elçi gibi nazik olacak, gücendirmiyecek okurları. Onları birtakım düşüncelerden vaz geçirmeğe çalışabilir, ama bunu da ustalıkla yapacak, kandıracak, onları öfkelendirmeden inandıracak.

Görüyorsunuz, sorumlu bir iştir eleştirmecilik, uzun bir iştir, güç bir iştir. Eleştirmecinin vakti olması gerektir. Gazetede, dergide beş on dakika içinde okunacak bir yazısı çıkacak, ama kendisi o yazı için iki üç gün, belki daha çok uğraşacak. Demek ki eleştirmecinin eleştirmecilikten başka bir işi olmıyacak. Şairlik, hikâyecilik başka bir işle birleşebilir. Memursunuz, işinizden çıktıktan sonra oturur, şiirinizi, hikâyenizi yazabilirsiniz. Böyle eleştirmecilik edemezsiniz, vaktınız olmaz.

Bizde bir kimse eleştirmecilikle geçinebilir mi? Geçinemez elbette. Geçinemeyince eleştirmecilik edemez. Bunun için gazeteler, dergiler istediklerince eleştirme yazısı ısmarlamasınlar, bir şeye yaramaz. Ismarlamıyorlar demektir. Gazete, dergi ısmarlamaz ki eleştirme yazısını, okurlar ısmarlar, bir gazetenin, bir derginin okurları ısmarlar. Gazeteler, dergiler okurların gerçekten eleştirme yazıları istediklerini anladıkları, sezdikleri gün eleştirmecilerin gerçekten eleştirmecilik edebilmesini sağlıyacaklardır. Yani onu geçindireceklerdir.

Bizde okurlar eleştirme yazıları istemiyorlar. Gazetelerde ıspor sayfaları var, sinema sayfaları var, arasıra edebiyat, sanat sayfaları da yapılıyor. Bir gazete ıspor sayfasını, sinema sayfasını kaldırsa ne olur? Satışı hemen düşer. Sanat sayfasını, edebiyat sayfasını kaldırınca ne oluyor? Satışta belli bir azalma oluyor mu? Demek okurlar gerçekten istemiyor sanat, edebiyat sayfalarını. Bulurlarsa şöyle bir göz atıyorlar belki; olmayınca da aramıyorlar.

Eleştirme yazılarını okuyanlar bulunuyor. Ne oluyor okuyorlar da? Bir eleştirmeci bır kitabı övüyor, göklere çıkarıyor, okurları gidip alıyorlar mı o kitabı? Demek eleştirme yazıları gerçekten okunmuyor, gerçekten istenmiyor. Kimse istemeden şiir, hikâye yazabilirsiniz, kimse istemeyince eleştirmecilik edmezsiniz.

Edersiniz, bizim ettiğimiz gibi edersiniz. Yani hoşunuza giden kitapları okursunuz, arada bir bir şeyler kararlarsınız, bir özenci yani **amateur** olarak çalışırsınız. Eleştirme ise özencilik götürmez, bir sanat, bir eğlence değildir, bir iştir, bir meslektir.

(Son Havadis, 26.2.1953)

UMUTSUZ KALANLARIN UĞRAŞI

ELEŞTİRMECİMİZ yok diye üzülüyorlar, çok söz söylüyorlar ya, doğrusu eleştirmecilik de çekici bir uğraş (meslek) değil. Belki de umutsuzların tutacağı bir yol. Şiir, hikâye yazmağı beceremeyince başlar kişi eleştirmeciliğe. Şiir yazan: «Büğün okumasınlar beni, yarın değerimi anlar da okurlar» diyebilir. Eleştirmeci ise büğün okunmuyorsa yarın hiç okunmaz; söyledikleri, yargıları ya doğrudur, yarın herkesin bildiği bir şey olur, onun için okunmaz, ya yanlıştır, söylediklerinin, yargılarının yanlış olduğu iyice anlaşılır da onun için okunmaz. Bundan daha yirmi yıl önce Paul Sauday Fransa'nın en ünlü eleştirmecilerinden biriydi, büğün kitaplarını okuyan kalmadı, birçok kimselerin ilgiyle bekleyip okuduğu yazılarını bir kitapta toplamak kimsenin aklına gelmiyor, adı bile anılmıyor. Albert Thibaudet'ninkileri, onun yazılarını, kitaplarını okuyanlar da günden güne azalıyor. Oysaki Albert Thibaudet bir çağın belki en bilgili, en iyi, en derin düşünür bir edebiyat adamı idi.

Edebiyatla, sanatla uğraşmak yarına inanmak demektir. Hiç bir şair, hiç bir hikâyeci yalnız büğün için yazmaz, ölümsüzlüğe özenir: «Benim yazdıklarım, benim eserlerim de Homeros'unkiler, Shakespeare'inkiler gibi yüzyıllardan yüzyıllara kalacak» der, içinden geçirir bunu. (Biliyorum, salt yaşadıkları yıllarda beğenilmek, para kazanmak için çalışanlar da vardır, onları saymıyorum, onlar gönülleri kararmış insanlardır.) Eleştirmeci ise böyle bir düş kuramaz, o bilir kendisinin geçici olduğunu: başkalarının eserlerini tanıtıp sevdirecek yahut değersizliğini gösterip yıkacak, inandığı doğruları yaydıktan sonra kendisi de unutulup gidecek. Biz büğün Georges Ohnet'nin edebiyatım Jules Lemait-

re'in yıkmış olduğunu biliyoruz, ama Jules Lemaître'in Georges Ohnet'yi kötüleyen eleştirmesini şimdi kim merak edip de okuyor? «O söylemeseydi elbette başka biri söylerdi» diyoruz. Georges Ohnet de büsbütün yıkıldı mı sanki? öyle sanıyorum, büğün **Demirhane Müdürü**'nü okuyan Jules Lemaître'in eleştirmelerini okuyandan daha çoktur. Bakın, **Demirhane Müdürü**'nü bizde de, Türkeli'nde de bilen epeyce insan vardır, Jules Lemaître'in adını kaç kişi duymuştur?

«Sainte - Beuve»ü unutuyor musun? Adları ünlü, yazdıkları büğün de okunan birçok eleştirmeci var, onları ne yapıyorsun?» diyeceksiniz. Hayır, unutmuyorum onları, Sainte Beuve'ü de unutmuyorum, Lessing'i de unutmuyorum. Ama onlar öyle sanıldığı kadar değildir. Benim şimdi aklıma gelmiyenlerle birlikte beş altı kişi, doğrusunu isterseniz, onlar da pek okunmuyor. Okunsalar bile eleştirmeci diye okunmuyor. Sainte - Beuve'ü okurken, hangi şair, hangi hikâyeci iyidir, bilinmeğe değer, onu öğrenmek için mi okuyorsunuz? Yoo! Sainte Beuve'ün birtakım düşüncelerini öğrenmek için, görüşünü öğrenmek için, deyişinden hoşlandığımız için okuyoruz. Artık bir şairin, bir hikâyecinin eserlerini okur gibi okuyoruz Sainte-Beuve'ün eleştirmelerini. Bir eleştirmeci diye değil. Eleştirmeci olarak okuyunca, hayran olmak şöyle dursun, beğenmiyoruz artık onu, yaşadığı günlerin gerçek değerlerini meydana çıkaramamış, Baudelaire'i, Balzac'ı, Stendhal'i iyice anlıyamamış diye kızıyoruz.

Bizde eleştirmeci yok diye dövünenler pek düşünmüyorlar bunu, bir kimsenin bunu bile bile, yazdıklarının geçici olacağını, yarına kalmıyacağını bile bile eleştirmeciliği seçmesini istiyorlar. Bir toplum için eleştirmeciyi, kendi duygularını, düşüncelerini söylemeğe değil de başkalarını tanıtmağa çalışan insanı pek gerekli buluyorlarsa ne duruyorlar? kendileri eleştirmecilik etsinler.

(Son Havadis, 22.3.1953)

ELEŞTİRMECİ

BİRTAKIM yazarlarımız vardır, sevmezler benim yazdıklarımı, okumazlar. İyi, hiçbir diyeceğim yok. Ben kötü yazarmışım, güzeli çirkinden ayırd edemezmişim, bir dediğim bir dediğime uymazmış, bir iki kere denemişler benim yazılarımı okumağı, görmüşler, anlamışlar değersizliğimi, bir daha da okumamışlar. İyi, çok iyi. Zorla güzellik olur mu?

Ben de onların yazılarını okumam. Bunu söyleyince inanmıyorlar. Yahut kızıyorlar. Biri vardır, şimdiye dek bir kere bile adını anmadım yazılarımda, ne övdüm, ne de yerdim. Bir iki hikâyesini okumuştum, baktım ki edebiyat sanat anlayışımız bir değil, onun yolu ayrı, benimki ayrı, ne diye uğraşayım onun yazılarıyla? Duydum, bir iki dergide beni kötüliyen yazılar da yazmış, yazsın, bir diyeceğim yok. Ama ben okumam, onun düşünüşünden, görüşünden hoşlanmıyorum. Beni övse de okumam, yerse de okumam. Ben okuduklarımda bana yarıyacak, yani benim anlıyabileceğim, anlamasam da merakımı uyandıracak, anlamağa özendirecek bir şey bulunmasını isterim.

Ama inandıramıyorum okumadığıma. Her gün kitaplarım açtığımı, dergilerde, gazetelerde yazılarını beklediğimi mi sanıyor nedir? Bir yazısı çıktı mı, benim de okumuş olduğumdan, her satırını bellediğimden şüphesi yok. Neden? Bence edebiyatın, sanatın ancak bir türlü olabileceğine inanmış da onun için, türlü türlü olduğunu, birinden hoşlananın öbüründen hoşlanmıyacağını aklına sığdıramıyor. Ben de belki onun için okuyamıyorum onun yazdıklarını, anlayışımızın, düşüncemizin dokusu ayrı.

Ben eleştirmeci olduğum için bütün yazılanları, bütün kitapları okumalıymışım. Hayır, eleştirmeci ancak anlıyabileceğini,

kendinde anlamak özencini uyandıracak yazıları okur. Onları beğenir, yahut beğenmez. Niçin beğendiğini, yahut beğenmediğini az çok bilir, kestirir, böylece yazarla konuşmağa girişir, tartışır. Ama öyle kimseler vardır ki sizin tuttuğunuz işle uğraşırlar, gene de onlarla karşılaşınca işinizden açmaz, büsbütün başka şeylerden konuşmağı yeğlersiniz, bilirsiniz ki anlaşamıyacaksınız. Eleştirmeci de olsanız işte öyle kimselerin yazılarıyla uğraşmayın, onlarla sizin bir kavganız dahi olamaz. Başka başka kimselersiniz, konuştuğunuz dil bir değil sanki.

Eleştirmeci kendine yarıyabilecek yazıları seçen, ötekilere el sürmeyen kimsedir.

(Son Havadis, 31.1.1954)

YAZAR
İLE
ELEŞTİRMEN

VAR MI bizde eleştirmen, yok mu, şimdi onu araştıracak değilim. Şairlerimize, hikâyecilerimize sorun, çoğu, hemen hepsi yoktur diye kesip atıyorlar. Öfkeli öfkeli, içlerini çeke çeke... Yoktur diyelim de keselim o sözü. Bizde yok da nerede var sanki? Fıransa'da vardır sanırdık, bizde eleştirmeye özenenlere oradakilerden örnek almalarını öğütlerdik, oysaki orada da yokmuş. Kendisinden çok şeyler umulduğu genç Fransız romancılarından biri, Monsieur Gabriel Veraldi, La Parisienne dergisinde çıkan bir yazısında «Bundan iki üç yıl önceki moda, edebiyat ödüllerine çatmaktı. 1953 yılında ise eleştirmenlere kükremek, sağ-duyuya daha bir uygun bulunuyor» diyor. O ülkenin yazarları da eleştirmenin anlayışsızlığından, ekinsizliğinden, ödevini gereğince yapamamasından yakınıyor, onlar da «eleştirmenler okumuyor kitaplarımızı, özetlere bir göz atmakla yetinip çıkarıveriyorlar yazılarını, yalnız karınlarını doyurmağa bakıyorlar» diye homurdanıyor, tepiniyorlarmış.

Eleştirmen dediğiniz titiz olur a, şair, hikâyeci kısmı ondan da titizdir, kolay kolay memnun edemezsiniz. Hakkı da yok mu titiz olmakta? Eleştirmen dokunuyor ona, canını yakıyor. Siz günlerce, aylarca, kimi de yıllarca uğraşıp bir roman yazıyorsunuz, eleştirmen okuyor onu, ancak birkaç saatını veriyor, sonra da burnunu kırarak bir «Olmamış!» diyor, beğense bile sizin koymak istediğinizden büsbütün başka şeyler buluyor o kitapta, gelin de buna kızmayın! Oysa ki siz neler ummuştunuz! Eleştirmen anlıyacak sizin kitabınızı, hayran olacak, bu hayranlığı başkalarına da geçirmeğe çalışacak, bir yazı yazacak sizin için, yer yüzün-

de yüzyıllardan beri bir eşinizin görülmediğini söyliyecek, «İşte biz bunu bekliyorduk, bizim aradığımız romancı doğdu artık!» diyecek, tanıtacak sizi bütün yurttaşlara, adınızın, ününüzün sınırlar ötesine aşmasını sağlıyacak... Böyle düşler kurdunuz romanınızı yazarken, böyle düşler kurdunuz o romanı okşayıcı bir iki sözle eleştirmene gönderirken. Doğrusu, biraz küçümsersiniz o eleştirmeni, büsbütün değersiz bulmazsınız, kendisinden birtakım yararlıklar beklersiniz, o başka, ne de olsa gene sizin gibi değildir, size ulaşamaz, siz nerede, o nerede? Siz bir yaratıcısınız, o değil, siz bir eser koymuşsunuz ortaya, bunca yıldır bütün ulusun dört gözle beklediği romanı yazmışsınız, şu ölmez - oğlu soyundan bir eser, o becerebiliyor mu bunu? Evet, beğenirsiniz onu, beğenirsiniz ya, şöyle yukarıdan beğenirsiniz, sizinle eşit olmadığını bilerek...

Peki siz büyüksünüz, çok üstün değerleriniz var, ben de inkâr edecek değilim onları. Yalnız bir şey sorayım size: o adamın sizden küçük olduğunu, öyle büyük işler başaramadığını biliyorsunuz da neden şaşıyorsunuz anlayışsızlığına? İkide bir kendiniz söylüyorsunuz: şair olamamış, romancı olamamış o adam da onun için işi eleştirmenliğe dökmüş, şunun bunun yazdıklarını yermesi kıskançlığındanmış. Kıskançlığı bir yana bırakalım, diyelim ki onda siz yanılıyorsunuz, gene de ne yapsın? anlamıyor işte o adam. Büyük bir sanat gücü olsaydı, kendi de yazar, sizin gibi yaratırdı. Anlamakla yaratmanın büsbütün başka şeyler olduğunu mu sanıyorsunuz? Anlıyabilse, sanatı, yaratıcılığın gizlerini kavrıyabilse, kendisi de az çok, büyük küçük bir şeyler yaratır, kordu ortaya. Bunu düşünürseniz, ondan beklediğinizin gücü üstünde olduğunu, elinden gelmiyeceğini anlarsınız da bu kadar öfkelenmez, hınç bağlamazsınız ona.

Şu da var: sizi tanıtacakmış o adam, yurttaşlara tanıtacak, adınızın sınırlar ötesine aşmasını sağlıyacakmış. Bakalım kendisini tanıyorlar mı? Bir gazetede, bir dergide yazıyor, o gazete, o dergi binlerce basılıp satılıyor, peki, ama bakalım o gazetede, o dergide onun yazısını okuyorlar mı? Kendisi tanınmıyorsa sizi nasıl tanıtır? Diyelim ki tanıyorlar onu, okurlar birini kaçırmıyorlar onun yazdıklarının. Ama, biliyorsunuz, öyle pek değerli değil o adam, bir şair, bir romancı, bir yaratıcı olmadığı için eleştirmenlikle yetinmiş. Onun yazılarını beğenip okuyanlar, kaçırmıyanlar da kendisi gibi pek de büyük bir değerleri olmıyan,

yazarın iyisinden, yaratıcısından anlamıyan kimselerdir. Kendinizi onlara mı beğendirmek istiyorsunuz? Ne olacak onlar sizi beğenirse? Yarım-yamalak anlıyacaklar sizin yazdıklarınızı. Bununla da kalmıyacaklar, belki sizi aşağılaşmağa sürükliyecekler. Öyle ya! Baktınız ki o adamlar okuyor sizin yazdıklarınızı, arıyor, bunun için de siz para kazanıp eskisinden daha rahat yaşıyorsunuz, bırakıverirsiniz kendinizi, öyle kimselerin beğenip tutacakları yazılar yazmakla yetinirsiniz, günden güne inersiniz onlara doğru.

İyisi mi, böyle büyük işler beklemeyin eleştirmenden, sizi tanıtmasını, ünlü bir yazar olmanızı sağlamasını dilemeyin ondan. İsterseniz hiç okumayın sizin için yazdıklarını, neden okuyacaksınız? Anlayışsızlığını görüp de kendinizi üzmenin yeri mi var? Okumayın... Kulağınıza söyleyivereyim: eleştirmenlerin benim için yazdıklarını okumam ben, övseler de okumam, yerseler de. Bir eleştirme yazısında benim adımın geçtiğini görünce, kapatıveririm, geçiveririm. Ama siz geçemez, kapatamaz, okurmuşsunuz. Onun da kolayı var: bir eleştirmen gözüyle okuyun o yazıları. Sizin şiirinizdeki, romanınızdaki yeniliği, üstünlüğü, şunu bunu, büyük büyük erdemleri görememiş, anlayamamış, bu anlayışsızlığı üzerinde durun, niçin anlayamıyor? gözlerini kapatan perde nedir? onu araştırmağa çalışın. İnceleyin bunu, yazıp ortaya koyun, böylece eleştirme nedir, onu öğretirsiniz. Ama siz yaratıcısınız da eleştirme ile uğraşmazsınız, o işi küçük görürsünüz kendinize. Demeyin öyle, eleştirmenlik yaratıcılıktan küçük olabilir, ama bakın, bizde eleştirme yok diye yakınıyorsunuz, eleştirme olmamasını, gerçek eleştirmenler yetişmemesini edebiyatımız için, düşünce hayatımız için bir eksiklik sayıyorsunuz, siz yaratın o gerçek eleştirmeyi, bu da mı yakışmaz sizin yaratıcılığınıza?

Eleştirmen sizi anlamıyor da okurlar anlıyor mu? onlar kolayca görüyor mu sizin eserlerinizdeki değerleri, üstünlükleri? Okurlar beğeniyorsa sizin yazdıklarınızı, anlıyabiliyorlarsa, eleştirmeni ne yapacaksınız? Bir yararlığı dokunamaz size o adamın. Yok, okurlar da sizin yazılarınızı beğenmiyor, anlamıyorsa... Hayır, kendinize küsün demiyeceğim, belki gerçekten bir değeriniz yoktur, bir de bunu düşünün demiyeceğim. Der miyim hiç? Terbiyeil adamım ben. Hem söyledim, sizin üstünlüğünüzü inkâr

edecek değilim... Ama öyle ise, yalnız eleştirmene kızmayın, onunla birlikte bütün okurlara da kızın, «Bizde eleştirmen yok» demekle kalmayın, «Bizde okur yok, okurun iyisi yok» deyin. Böyle derseniz eleştirmene de herhangi bir okur diye bakarsınız, izlenimlerini, duygularını kendine saklamayıp söyliyen bir okur... O zaman eleştirmenin ne olduğunu anlarsınız da hoş görürsünüz tepkilerini, anlayışsızlığını. Susmasını bile hoş görürsünüz.

(Mülkiye, Şubat 1954)

BÜTÜN

ELEŞTİRMECİ bir eseri alır, kusurlarını gösterir, iyi yerlerini de belirtirmiş. O yazar, kendisinden önce gelmiş yazarların hangilerinin etkisi altında kalmış, hangi çığırın adamıdır, ne gibi bir çevrede büyümüş, kafası hangi düşüncelerle beslenmiş, bunları da anlatacak. Ya «bütün» ne oluyor? Eseri bir yana bırakıp o eseri yazanın duygularını, düşüncelerini, benliğini, yaşamasını inceliyecektir... Böyle bir eleştirme istiyorlar.

Oysaki güzellik, değer eserin bütünündedir. Bir iki yeri güzelmiş, bana ne ondan? Ben bütünün güzel olmasını isterim. Üç yüz sayfalık bir roman okuyacağım, iki yüz elli sayfası beni sıkacak, bunaltacak, ama elli sayfası duygulandıracak... Ne yapayım ben öyle romanı? Bunu, bir yazının iyi yerlerini, kötü yerlerini ayırmağı, ona göre bir değer biçmeği ancak okulda öğretmenler yapar, eleştirmecinin işi değildir bu. Eleştirmeci iyi olmıyan yerleri gösterecek de yazar düzeltecek mi onları? Sonra yazacağı eserlerde eleştirmecinin dediklerine uyar da o kusurlara düşmezmiş. Eleştirmecinin ödevi, toplumdaki görevi yazarları yönetmek midir? Hep eleştirmeciyi öğretmenle bir tutmak...

Doğrusu, eleştirmecilerin de birçoğu bu acaip görüşe kapılıyor: Ellerine bir kitap aldılar mı, yazarın daha önce verdiği eserleri düşünüyor, o yeni kitapta bir ilerleme var mı, yok mu, onu araştırıyor. Nesine gerek onun bununla uğraşmak? Yeni kitabı beğenmiş mi, okunmağa değerli buluyor mu, bana onu bildirsin. Unutuversin yazarın kim olduğunu, daha önce neler yazdığını. Eleştirmecini nasıl ödevi, okurları aydınlatmaktır, okurlara değerli eserleri bildirmektir, okuldaki öğretmen gibi çocuk yetiştirmek, yazar yetiştirmek değildir.

Eleştirmenin böyle bir adam olmasını yazarlar istemiyor. Ye-

ni kitaplarında ilerlemişler mi, ilerlememişler mi, pek de iyi olmıyan parçalar arasında güzel yerler de var mı, ille bunlar belirtilecek. Birer çocuk gibi görüyorlar kendilerini, toplum da anaları babaları. Çocuğumuzun okuldaki başarılarına ilgilendiğiniz gibi şu hikâyecinin, bu şairin yetişmesine de ilgileneceksiniz. «Maşallah; bak, kendini beğendirebilmiş eleştirmeciye! Yakında sınıfın birincisi olur!» diyeceksiniz.

Bir yazarın ilerleyip ilerliyememesi ile ancak öteki yazarlar ilgilenebilir. Okurlar çoğunluğunun umurunda olmamalıdır bu. Okurlar çoğunluğu durmamalıdır bir kitabın nasıl yazıldığı üzerinde, o kitap bir bütün olarak güzel midir, değerli midir, ancak onu aramalıdır.

(Son Havadis, 26.9.1954)

SÖZ OLSUN

ELEŞTİRMEN gerekmiş yazımıza. Söylerler söylerler bunu söylerler. Sanırsınız ki ozanımız var, öykücümüz var, hepsi var da bir eleştirmenimiz eksik...

Eleştirmenimiz de yok mu sanki? Bakın dergilere, bakın günlüklere, var eleştirmenimiz, çok var. Hepsi de uzun uzun yazıyor, okudukları betikleri bilgince inceliyor, kendi duygularına, beğenilerine kapılmaksızın değerini de, değersizliğini de söylüyor bütün yapıtların. Biliyorlar da eleştirmenin yolunu yordamını. Hangisi unutuyor yazısının sonunda yazarı kutlamayı, ondan daha nice güzel yapıtlar beklediğini söylemeyi? «Beklediğini» de değil, «beklediğimizi». Bütün toplum adına konuşuyor da onun için. Öyledir, ozanın, öykücünün yazdıkları özneldir, kendi duygularını, kendi düşüncelerini bildirdikleri için ancak kendi adlarına konuşurlar, eleştirmen ise nesnel yargılara vardığı için bilim adına, toplum adına konuşur. Ulu bilginlerimizden biri bir gün bildirivermişti: «Eleştirmen, toplumun dile gelen buluncudur (vicdanıdır)» Toplumun buluncu, irili ufaklı bütün o eleştirmenlerimizde dile geliyor.

Doğrudur eleştirmenimiz olmadığı. Okuyun yazdıklarını. İçlerinde, kullandıkları tilciklerin anlamını kavramış olanlar pek azdır. Saymağa kalkmıyacağım ya, bir elin parmaklarıyla sayılır. Bir eleştirmen, gökçe-yazın yapıtlarını nesnel olarak yargıladığını mı söylüyor? Bilin ki ne dediğini bilmiyor o kişi, eleştirmenin ne olduğunu da bilmiyor. «Güzeldir», ya da «Güzel değildir» diye yargılıyor bir betiği, demek bir değer yargısı bildiriyor. Değer yargısı da nesnel olamaz, tellim (daima) özneldir. Kişi, bir yapıdın güzel olup olmadığını ancak kendi beğenisine göre yargılar. Öz olmayınca, özne olmayınca beğeni de olmaz. Değişmez ölçüleri, sarsılmaz yasaları mı var elinde? Bunu ileri sürü-

yorsa, bilin ki güzelliğin özünü sezmemiştir. Şimdiye dek güzelliğin kurallarını, yasalarını kimse bulamamış, bildirememiştir. O kurallar bulunsa, bildirilse hepimiz bellerdik de boyuna güzel nenler yaratır dururduk. Onlar bulunup bildirilse bir dörüt yapıdının güzel olup olmadığını hepimiz kolayca kestirirdik de eleştirmenlerin görevi kalmazdı toplumda.

Kim istiyor eleştirmeni? Çoğunluk mu istiyor? Değil. Çoğunluk isteseydi, okunurdu eleştirme yazıları da. Okunmuyor. Büğün çok satılan günlüklerin birinden «sport» yazılarını kaldırın, ne olur? Düşüverir o günlüğün satışı. Demek «sport» yazılarına ilgilenenler var, çoğunluk istiyor onları. Gökçe-yazın eleştirmelerini kaldırın, ne olur? Sezilir bir değişiklik olmaz satışta, okurların çoğu anlamaz bile o yazıların kalktığını. Varken okumuyorlar ki kalkınca üzülsünler...

Betikleri beğenilen, çok satılan birkaç yazarımız var. Onlar mı yakınıyor bizde eleştirmen olmamasından? Sorun Bay Karay'a, Bay Karakurt'a. Aldırmıyorlar bile. Olsa olsa, kendilerine çatan bir iki eleştirmene kızarlar. Öyle sanıyorum, onların yazdıklarını da okumazlar, bilmezler, duymazlar kendilerine çatıldığını, duysalar da omuz silkip geçerler.

Okurlar mı istiyor eleştirmeni? Hangi betiklerin alınıp okunması gerektiğini eleştirmen seçsin mi diyorlar? O da değil. Okurlar, kendi kendilerine buluyorlar beğenecekleri betikleri. «Mayk Hammer» öykülerini eleştirmenler mi tanıttı okurlara? Bütün eleştirmenler iş birliği edip yerseler o öyküleri, onların satışı azalacak mı? Bir gün gelir, bıkılır onlardan. O güne dek onların okunmasında da, okunmamasında da eleştirmenlerin bir etkisi olamaz. Onları okuyanlar eleştirmenlerin öğüdü ile okumuyorlar ki eleştirmenlerin öğüdünü dinleyip de bıraksınlar.

Bizde eleştirmen yok diye yakınanların çoğu, kendilerini tanıtamıyan ozanlar, öykücüler. Övülmek istiyor onlar. Bir eleştirmen çıkıp da kendilerini överse, betiklerinin kapış kapış satılacağını umuyorlar. Avrupa'da, Amerika'da öyle olurmuş... Bizde öyle olmaz. Okurlar eleştirme yazılarına ilgilenmez de onun için. Acınız eleştirmenden yardım bekliyen yazarlara! Daha çevrelerini, içinde yaşadıkları toplumu anlıyamamışlar. Bir de yırlarında, öykülerinde o çevreyi, o toplumu göstermek, anlatmak istiyorlar.

(Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, Haziran 1956)

İŞİN
GÜCÜ

ESKİ mi yeni mi bilmiyorum, bir yazımda Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırlarından açmış, «Bir daha okuyayım bunları, benim için aydınlanıncıya kadar okuyayım diyorum. Gene iyice kavrıyamıyorum ne dediğini» demişim. Forum yazarlarından Bay And...

Forum dedim, duralım biraz. Okumam o dergiyi. Evime gönderirler de açmam bile. Adı yüzünden. Okullarında Lâtince öğretilmiyen bir ülkede bir derginin böyle Lâtince adı olmasını anlamam. Hacivadın o Arapçalı, Farsçalı dili yok mu? Bence bu, ondan bile üstün bir inceliktir. Türkçenin suyu mu çıktı? Öz-türkçeyi istemiyorlarsa, konuştuğumuz dilde bunca tilcik var, onlardan birini de mi seçemediler? Yabancı, büsbütün yabancı bir ad koyacaklar ki okuyanlar parmak ısırsın bu derin bilgiye. Bay And'ın yazısını tanıdıklardan biri gösterdi.

Forum yazarlarından Bay And beğenmemiş benim öyle demem. Öyle söylemekle «işin kolayına kaçıyor»muşum. «Tenkitçilerimiz herşeyde işin kolayına kaçıyor» diyor. Olabilir, benim öyle deyişim, Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırları üzerine söylenecek bir söz bulamadığım için olabilir. Bir diyeceğim yokmuş, gene de Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı övmek istemişim, öyle kof, kof olduğu için gümbürtülü bir lâkırdı uydurmuşum. Olabilir, kendimi savunmağa kalkacak değilim.

Geçmiş gün, o yazıyı yazarken ne düşünüyordum? Ne türlü bir durumdaydım? Nereden bileyim şimdi?

Bay And benim öyle deyişimi beğenmemiş ya, doğrusu ben de onun dediğini beğenmedim. Kandıramadı beni. Bana öyle geliyor, yargılanmakta ivecenlik etmiş. Benim o sözüm işin kolayını aramaktan gelebilir, gene de başka bir epi (sebebi), başka bir kaynağı olabilir. Bay And aramamış onu, usuna ilk gelen eple yetinmiş, onu ileri sürerek yargılamış. Yoksa o da mı, yakındığı eleştirmenlere uyarak «işin kolayına kaçıyor.»

Ben demişim diye durmuyorum o sözün üzerinde. Kim söylemiş olursa olsun. Bir yazının içindeymiş, ondan önce, ondan sonra daha birtakım sözler varmış, bunu aydınlatırmış, bırakalım onları da şimdi, karıştırmıyalım. Çırılçıplak, Bay And'ın yazısında andığı gibi ele alalım o sözü.

Bir kişi, Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırlarını okumuş, anlıyamamış, anlaşılmıyor diye de bırakmamış onları, bir daha, bir daha, anlayıncaya dek okumak istemiş onları. Sonunda kavrıyabilmiş mi ozanın dediğini? Onu da bırakalım, kavramış kavramamış, bizi ilgilendirmez.

Anlamadığını görmüş de neden kapatmamış, elinden atmamış o yırları? Anlıyamadığımız bir yır, bir öykü (hikâye) hangi bir gökçe-yazın yapıdı (edebî eser) karşısında ilk tepkimiz «Bir anlamı yok bunun, deli saçması!» demek değil midir? Usumuza güveniriz. Bir takım bilim yazılarını anlıyamadık mı, «Ne yapalım? Biz bu konulara ilgilenmedik, bu yazıları anlamak için gerekli bilgiyi edinmedik, onun için anlıyamıyoruz» deriz. Gökçe - yazın yapıtları için öyle mi? Hepimiz yetkili buluruz kendimizi onları yargılamağa. Üstelik gökçe - yazınla az çok uğraşıyorsak, eleştirmen diye adımız çıkmışsa...

Gene de atmamış elinden, kapatmamış o kişi Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırlarını. Onları anlamasını, beğenmesini kendine bir buyuran mı olmuş? Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca arkadaşlarındandır, gönüldeşlerindendir de onun için mi ne yapıp yapıp övmek istemiş? O da olabilir... Ancak öyle olsaydı, bence, açıkça söylemezdi, bilinmezdi (itiraf etmezdi) anlamadığını. O da bir yazarmış. Bakın, Lâtince adlı bir dergide bile, kınamak için de olsa, adı anılıyor, demek kendine göre bir değeri var, iki üç parlak tümce (cümle) kurabilirdi. Öyle yapmamış, anlamadığını, gene de anlamak, kavramak için okuduğunu söylemiş.

Neden? Alçak - gönüllü olduğu için mi? Olabilir de, olamaz da. Büsbütün alçak - gönüllü olsa yazmazdı o yazıyı. Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırlarının okunmasını öğütlemeğe kalkmazdı.

Öyleyse neden yazmış? Bir çekicilik sezmiş o yırlarda. Kolayca sökülemiyormuş o yırların anlamı, gene de kişi atamıyormuş onları elinden, büyüleniyormuş onlarla, «Bunlar anlaşılmıyor ya, bir güzelik var bunlarda, uğraşayım, kendimi aşayım da bu yırları anlıyayım» diyormuş.

Bay And bir sözünü daha anıyor o kişinin. Bay Yahya Kemal Beyatlı'nın yırlarını okumuş, onlarda da bir büyü, bir giz (sır) olduğunu sezmiş, düşünmüş onlar üzerinde. «Düşündüm de çözümliyebildim mi? Daha da düşünüyorum, kesin bir kanıya varamadıktan başka...» demiş. Bay And yazısına böyle yarım almış bu sözü. Yarım olsun, anlaşılıyor. Bir yırı okuyunca ondan aldığı tadı incelemeğe özeniyor o kişi. Bir yırın anlamını aramıyor, konusuna bakmıyor, bütünün bıraktığı etkiyi, izlenimi bildirmeğe çalışıyor. Bunu başaramadığını, başaramıyacağını görünce de üzülüyor. «Ne yapayım? Elimden gelmedi. Siz bakmayın benim başaramamış olmama, okuyun bu yırları, bırakın kendinizi onların güzelliğine. Anlamıyor musunuz siz de ne dediklerini? Ne çıkar? Anlamayın... Bir yırı anlamak, konusunu anlamak, içinde söylenenleri birer birer anlamak demek değildir ki! Bütününden bir tad almak demektir. Çözümlenince uçuveren bir tad... Siz bu yırları okurken bir ürperme duyuyor musunuz? Bunların bir özü olduğunu seziyor musunuz? Yeter, anlıyorsunuz demektir...» diyor. Yırları, Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın, Bay Yahya Kemal Beyatlı'nın yırlarını anlatmağa çalışmıyor o kişi, bunun boş olduğunu, bir işe yaramadığını biliyor, bir yırdan aldığı tadı başkalarına da geçirmeğe, yır sevgisini aşılamağa çalışıyor.

Neden yapıyor bunu? Beğenisine güveniyor, konuyu, o yırda söylenenleri kavrıyamasa da bir yırda güzellik bulunup bulunmadığını sezdiğini ileri sürüyor, bir deney - taşı sanıyor kendini de onun için mi? Kendini beğenmişin biri mi o kişi? Olabilr. Onu yermek, kötülemek için daha neler söylenebilir. Ancak, bana öyle geliyor, «işin kolayına kaçıyor» denemez. Bay And öyle demiş, ben de bunun için beğenmedim onun yargısını.

İstemiyor Bay And eleştirinin bu türlüsünü. Onun dediğine

göre eleştirmenin bir ödevi varmış: «Tenkitçinin görevi okuyucunun, eser karşısında kendi kendisi için yarattığı güçlüğü ortadan kaldırmak, onu beklenilmeyene hazırlamak...» Anlatan, yorumlıyan, çözümliyen, anlattığı, yorumladığı, çözümlediği için de yapıdı didik didik edip büyüsünü, özünü, güzelliğini uçuruveren eleştiri... Bunun içindir ki Bay And bilimsel eleştiri yazılarını, bir yönteme (méthode) uyularak yapılmış incelemeleri beğeniyor, onları övüyor. Lâtince adlı bir dergide, bilginler arasında yazdığını, kendisinin de bir bilgin olduğunu unutmuyor. Bunun da güç bir iş olduğunu sanıyor. Oysa bilgin geçinmek, bir yırın çözümlenemiyecek büyüsünü duymayıp anlatılabilecek yanlarıyla yetinmek —uzun çalışmayı istese de— öyle kolaydır ki!... Üstelik güç gibi gözükür de göz boyar.

(Dünya, 4.8.1956)

ELEŞTİRMEN

BÜĞÜN Les Nouvelles Littêraires'in bir sayısındaki eleştirileri okudum: baş-eleştirmen Monsieur Robert Kemp'in yazısı, Monsieur René Lalou'nun «Le Livre de la Semaine» ini, Monsieur Jean Rousselot'nun yeni yır betikleri üzerine söylediklerini, sonra beşer onar çizeklik eleştirileri, hepsini, hepsini okudum. O ne gereksiz, ne saçma sapan lakırdılar öyle!... Belli ki yazanlar da sıkılarak, söylediklerine inanmadan yazıyorlar. Uğraşları (meslekleri) yazı yazmak, eleştirmenlik. İşlerini bitirecekler, dergi dolacak, sonra da hepsi unutulacak...

O yazıların hepsi de övüyor sözünü ettikleri yazarı, betiği. Övüyorlar ya, biri bile (Alsam da okusam!) dedirtmiyor kişiye. Öylesine eleştirmenler beğenmiş de övmüş diye bir betiği alıp okuyanlar var mıdır bilmem. Varsa, acırım onlara. Daha doğrusu, tiksinilir öyle kişilerden. «Acımak» sözünü pek kolay kullanıyoruz. Ne diye acıyayım alıklara? Onlar yakınmıyorlar ki durumlarından, alık olmalarından. Tersine, göneniyorlar. «Ben şu ünlü eleştirmenin beğenip öğütlediği betiği okudum!» diye kabarıyorlar, geçilmiyor çalımlarından. Bizde de çok var öyleleri. Mutsuz sürü... Bilmiyorlar da mutsuz olduklarını, kendilerini aydın sanıp övünüyorlar.

O yazıları okuduktan sonra düşündüm; ne aşağı bir uğraş bu eleştirmenlik! Okuyacaksınız, boyuna okuyacaksınız, yeni çıkan betiklerin hepsini okuyacaksınız... Neden? Bir tadık (zevk) aldığınız için mi? Değil. Yeni betikler üzerine söz söylemeği kendimize uğraş edindiğiniz, geçiminizi o işle sağladığınız için... Kişinin tüyleri ürperiyor bunu düşününce. Bir eğlence, bir tadık olmaz okumanın öylesi. Eleştirmen: okuma kıyınına (cezasına) çarpılmış kişi...

Bunun içindir ki eleştirmen geçinenlerin yargısına pek aldırış edilmiyor. Mutsuz sürü dilediğince uysun eleştirmenlerin öğüdüne, gökçe-yazını gerçekten sevenler, az çok kendi kendilerine anlıyarak sevenler aldırmıyor onların dediklerine. Uğraşı eleştirmenlik olmıyan bir yazar, bir ozan ya bir öykücü, yeni bir betiği beğendi de övdü mü, işte ona ilgileniyor gerçek okurlar. Eleştirinin iyisi, doğrusu o da onun için. Bir ozan, bir öykücü yeni bir betiği gerçekten beğenirse, ondan bir tadık alırsa okuyor, yeni çıkan betiklerin hepsini okuyup yargılamakla yükümlü saymıyor kendini.

Çok okumanın, yeni betiklerin hepsini okumağa kalkmamn büyük bir kötülüğü de var. Okuduklarının çoğunda az çok bir güzellik, bir değer bulmağa götürüyor kişiyi. Bakıyorsunuz ki yazılanların çoğu cılız, enez (zayıf) yapıtlar, yeni bir betiği okurken «Eh! bu da ötekiler gibi, bu da ötekilerden aşağı kalmaz, varsın bu da okunsun... Bunu yazanın da gönlünü kırmıyalım!» diyorsunuz.

Eleştirmen, eleştiriler yazmağı kendine uğraş edinmiş kişi, Ahmet Haşim'in dediği gökçe-yazın görevmeni, «edebiyat memuru». Sevmem öyle kimseleri. Okumak eğlenmek, tadık almak içindir. Kişiye yarıyanı öylesidir okumanın. Bir yüküm (mecburiyet) oldu mu, bunaltır, giderek tiksindirir kişiyi.

Şu da var: yeni betiklerin hepsini, ya da çoğunu okumayı kendine iş edinen kişi, ister istemez çabuk okur, uzun uzun duramaz okuduklarının üzerinde. Bunun için de inanılamaz onun yargılarına.

(Son Havadis, 8.8.1956)

KARALAMA

BİZDE eleştirme, eleştirmen olmadığını söyleyip duruyorlar. Ben de var demeğe kalkacak değilim. Bir kez de uyuvereyim çoğunluğa, ne çıkar?.. Yalnız şunu soracağım: bir kişi sesini yükseltip de «Bizde ozan yok, öykücü yok..» dese ne olur? Yazın acunumuzda bir gürültüdür kopar. Yaşlısı, genci, irisi, ufağı başlarlar söylenmeğe: «Ne demek? bizim ozanlarımız da, öykücülerimiz de Avrupa'nınkilerle, Amerika'nınkilerle at başı gidiyor. (Pek seviyorlar bu «at başı» deyimini. Ha geçtiler, ha geçecekler!) Sen bizim yaşıyan büyük ozanlarımızı, büyük öykücülerimizi bilmiyor musun? Okumadın mı onların yapıtlarını?..» Bununla da kalmaz; yurdu, ulusu küçük görmekle, sevmemekle suçlamağa kalkarlar onu. Taşa tutmazlarsa gene iyi!..

Ne gösterir bu? Bizde ozanlığı, öykücülüğü benimsiyenlerin bulunduğunu gösterir. Dokunmağa gelmez onlara, varlıklarını belli ederler, sert bir tepkiyle karşılaşırsınız. Birbirlerini beğensinler beğenmesinler, sevsinler sevmesinler, dayanışma var aralarında. Ozanlık, öykücülük uğraşlarını (mesleklerini) savunmakta birleşiyorlar. «Eleştirme yok, eleştirmen yok» dediniz mi, öyle bir gürültü kopmuyor, bir tepkiyle karşılaşmıyorsunuz. Demek kimse benimsemiyor bizde eleştirmenliği, üstüne almıyor. Yok mu bizde eleştirme yazıları yazan kimseler? Var. Az da değil, çok. Ancak onlar da benimsemiyor eleştirmenliği, üstlerine almıyor. O uğraşı küçük gördükleri için mi? yoksa o işi beceremediklerini kendileri de sezdikleri için mi? Bilmem orasını. Diyelim ki bu iki ep (sebep) karışıyor biribirine, ikisinin de etkisi oluyor. Bir ülkede, şu, ya da bu yüzden, eleştirmenliği benimsiyen kimse bulunmazsa, o ülkede eleştirme olur mu?

Söyledim, yazılıyor bizde eleştirme yazıları. Az da değil, çok yazılıyor. Açın dergileri, hepsinde kimi kısa, kimi uzun eleştirme-

ler buluyorsunuz. Birtakım betikler övülüyor, yazarları kutlanıyor, yazınımız adına alkışlar, iyemceler (teşekkürler) sunuluyor kendilerine. Takılmalar, yermeler de oluyor. Gelgelelim inceleme, anlatma pek olmuyor. Yazar okuduğu betiği beğenmiş, duygulanmış onu okurkn, ya da kendi görüşüne, kanılarına uygun bulmuş, onu söylüyor, satılmasını, okunmasını sağlamağa çalışıyor o betiğin. Anlatmıyor o betikte olanları, çoğu konuyu bile özetlemiyor. Övse de, yerse de, birtakım bilinen sözleri, beylik sözleri söylemekle yetiniyor. «Anlatmıyor» dedim, çoğu kendisi anlamıyor, anlamağa özenmiyor ki anlatsın. Ne demektir anlamak? Anlamak, kendi kendimizden çıkmak, kendi görüşümüzü, kanılarımızı, inançlarımızı bırakıp karşımızdakinin düşüncesini, o düşüncesinin dayanaklarını, onların gerçekliğini görebilmek demektir. Yargılarken, bir betiğin güzel olduğunu, ya da olmadığını söylerken, ister istemez özümüzü karıştırırız işin içine. İncelerken yapmamalıyız bunu. Betiğini okuduğumuz yazar ne yapmak istemiş? bunu neden istemiş? onun görüşü, kanıları nedir? niye varmış o görüşe, kanılara? bunları görmeğe, kendimizi o yazarın yerine koyup onun gibi düşünmeğe çalışacağız. Anlamak ancak böyle olur, ancak anlıyan anlatabilir. Anlayıp anlattıktan sonra da yargılar, yazar dilediğini yapabilmiş mi? yapamamış mı? kendi görüşüne göre onu da söyler. Eleştirmen yazarı kutlamaz, ona alkışlar, iyemceler sunmaz, inceler onun yapıdını, anlayıp anlatmağa çalışır.

Bizde bu yok işte, bu olmadığı için de eleştirme yok diyoruz. Neden yok? Bilmiyecek ne var bunu? Düşünen, olaylar üzerine, yapıtlar üzerine düşünen yok da onun için eleştirme yok. Gerçekten bir yazınımız, ozanlarımız, öykücülerimiz yok da onun için eleştirme de yok bizde. Neyi anlıyacak, neyi incelemeğe, hangi görüşü kavramağa özenecek eleştirmen? Ozanlarımız, öykücülerimiz yapıtlarını düşünerek, ölçerek, belli bir amaç, bir güzellik amacı güderek yazmıyorlar ki eleştirme o düşünceyi, o amacı kavramağa, çözümlemeğe uğraşsın! Bugünkü yazınımız bir uyurgezenler yazını, yalnız esine (ilhama) inanıp ona bağlananlar yazını. Öyle bir yazının eleştirmesi de ancak böyle olur.

(Seçilmiş Hikâyeler dergisi,
Ekim, 1956)

İÇİNDEKİLER

NURULLAR ATAÇ (Asım Bezirci)

Ataç'ı İncelerken 7

Öznelcilik Yolunda:

Eleştirinin tanımı 16
Eleştiride Yaratıcılık 21
Eleştirmen 24
İzlenimcilik ve Ataç 25
Olumsuz Sonuçlar 29

Nesnelciliğe Doğru:

Nesnel Eleştiri Nedir? 50
Nesnelcilik ve Ataç 52
Eksikler 57

Sonuçlama 60

Ataç'la İlgili Yayınlar:

Dergi ve Gazetelerde Çıkmış Yazılar 62
Kitaplarda Bulunan Yazılar 80
Ataç'la Yapılan Konuşmalar 82

SÖZÜN GELİŞİ (Nurullah Ataç)

Eleştiri ve Eleştirmen Üstüne Yazılar:

Münekkid Hakkında 87
Yine Tenkit 91
Hayırlı Bir Hadise 95
Tenkidin Tenkidi 99
Tenkidi Müdafaa 103

Tenkit ve Cevap 106
Okumayan Münekkit 109
Yeni Tenkid 111
Tenkid Üzerine 114
Bitaraflık 117
Tenkid Üzerine 120
Samimî Yalanlar 123
Bizde Tenkid 126
Tenkidin Saltanatı 129
Tenkide Dair Vecizeler 131
Tenkid Kolaydır 133
İlmî Tenkid 135
Okurken 137
Cesaret 139
Bir Teşekkür 140
Tenkid Meselesi 142
Daima Tenkid 144
Notlar 146
Denilebilir ki 148
İmkânsız Bitaraflık 150
Sözden Söze 152
Tenkid 153
Tenkid Hissi 155
Keşif ve İcad 157
Cesaret 159
Samimiyet 160
Bir Mektup 161
Sözün Gelişi 165
Eleştirme Üzerine I III 167
Gene Eleştirme 183
Neden Olamıyor 187
Umutsuz Kalanların Uğraşı 191
Eleştirmeci 193
Yazar ile Eleştirmen 195
Bütün 199
Söz Olsun 201
İşin Gücü 209
Eleştirmen 213
Karalama 215

Her aydının okuması gereken büyük eser:

SOSYALİZMİN VE SOSYAL MÜCADELENİN TARİHİ

Yazan : Max Beer

Cumhuriyet hükümetlerinin örnek bakanlarından Mahmut Esat Bozkurt bu eser için şöyle demişti:

«Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi, bizi nisbeten yeni bir cereyanın esaslarına, başlangıç sebeplerine götürecek ve bize bugünkü komünizm halindeki tekâmül merhalesini gösterecektir. Bundan başka doğru veya eğri üç bin senedir insanlığın mukadderatında söz söyleyen bir mesleğin ne olduğunu, ne istediğini en kısa ve aydınlık bir yoldan anlatacaktır.»

«Kısmen olsun, Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi, yeni Türk Devlet Prensiplerinin sebeplerini ve edebiyatını teşkil eder.»

«Sosyalizmin ve sosyal Mücadelelerin Tarihi'nin tercümesiyle millî kütüphanemiz, kıymeti yüksek bir eser kazanmış oluyor.»

Max Beer'in 5 kitaplık büyük eseri iki cilt halinde ve tam olarak çevrilerek yayınlanmıştır. Birinci ciltte ilk üç kitap yer almaktadır. 352 sayfa, fiyatı 10 liradır. İkinci cilt dördüncü ve beşinci kitapları kapsamaktadır. 240 sayfa, fiyatı 7,5 liradır.

— BÜTÜN KİTAPÇILARDA BULUNUR —

Genel Dağıtım: Kemal Karatekin

Ankara Caddesi 51 İstanbul

Fiat : 2[illegible] TL.